

MPAT

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XV књига XVIII свеска LVIII мај 2019

58

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсуре Хамзић,
Никола Шанта, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић и Драгица Ужарева (лектура и коректура)

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005-2009), Небојша Деветак (2010-2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: tragvrbas@gmail.com, casopistrag@sbb.rs
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Микан АНИЧИЋ, академски сликар

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Секретаријата за
културу АП Војводине и Министарства културе РС*

САДРЖАЈ

пјраї пјезије – финалистџи 51. ФПМ

Слађана БУШИЋ.....	5
Ана ИВАНОВИЋ.....	8
Мима ПЕКОВИЋ.....	11
Анђела ПЕНДИЋ.....	14
Матија ПЕТРОВИЋ.....	27
Петар РАКОЧЕВИЋ.....	20
Радован СИНЂЕЛИЋ.....	23
Шимон ТСУБОТА.....	26
Амина ХРНЧИЋ.....	29
ФАРУК ШАХАТ.....	33
Ана ФЕРЕИРО.....	36

пјраї пјрозе

Јованка СТОЈЧИНОВИЋ Николић.....	38
Давид КЕЦМАН Дако.....	41
Миленко ХЕРЦЕГ.....	46
Момчило ГОЛИЈАНИН.....	49
Дивна ЛУЛИЋ Јовчић.....	53
Марина РАБРЕНОВИЋ.....	59
Јелена ЦВЕТКОВИЋ.....	62

пјраї на пјраїу

Радомир В. ИВАНОВИЋ.....	64
Драгица УЖАРЕВА.....	75
Јелена ГАВРИЛОВИЋ.....	80
Тихомир ПЕТРОВИЋ.....	91

пїраї пїпїойиса

Љиљана ПТИЦИНА.....96

пїраї црцїиџ

Хагани ХАБИБОГЛУ.....99

Гашам НАЏАФЗАДЕ.....103

Андриј ЉУПКА.....107

пїраї д'оје

Јелица РОЂЕНОВИЋ.....118

пїраї ишчиїавања

Стеван ТОНТИЋ.....125

Душан ВАРИЋАК.....128

Иван ЛАЛОВИЋ.....134

Добрашин ЈЕЛИЋ.....137

Љубиша ЋИДИЋ.....141

Маја БЕЛЕГИШАНИН.....144

Виктор РАДУН Теон.....148

Марија ПРГОМЕЉА.....151

пїраї наелеђа

Владимир УВАЛИН.....154

Слађана БУШИЋ, Београд

ТЕШКА ЗЕМЉА

Чудан је то свет
у растопљеном бадему
на који миришеш
кад срцу ме признаш...
И чудна су неба,
тешке земље,
људи још тежи...
Колико је тешко да изустиш:
Није што ми је лепо,
него што ТЕ волим;
а ћутао сам векове
само да видим
колико је јако то што осећам.

ЈЕСЕН У ПИЦАМИ

Крик је
јесен у пицами
и моја песница
небо скамењено
и прст је пећина до ТЕБЕ,
невидљиве јутрос видим
трче по старом крову,
устанеш, п(р)опнеш се
и више их нема...
Трче у утроби,
излазе кроз чипку,
жиле плакале су дубоко
и бебине сузе
залиле су брезу,

осушило се све на мени...
 Грба на ћошку
 јутрос проси 20 динара за сутра,
 а човек који пролази
 ни 20 динара за данас,
 Македонско девојче у тунелу
 две виолине и један бас,
 на снегу бос и смрт се јасно види...
 Јутрос пролазе две, три кутије,
 ни бандере више нема,
 крик је јесен у пицами...

РУПА У ВАЗДУХУ

Не отварај очи,
 дисање је рупа у ваздуху,
 синоћ је суза без краја
 падала на земљу,
 и грумен у грудима није се померио.
 Јаукнула је земља,
 влажан је сваки дан у којем нисмо...
 Не отварај очи
 у неком другом,
 у ТЕБИ су сви кад зажмуриш,
 И звезде су у ТЕБИ док се будиш
 и не чујеш телефон,
 а људи ТЕ зову и зову
 позив је једино (што им је) преостало....
 Отварам очи,
 тек да утишам тон,
 одлазим и нико не верује
 да ћемо прећи стазу
 Е; Caminito Del Rey,
 опасност је једино у нама...
 Кад отвориш очи мост се уруши
 и неколико хиљада људи...
 Не отварај.

ГАЛЕБ СВИЛУ ТКА

Од говора нешто је веће
 све ме у завоје до неба,
 синоћ сам скочила са узглавља
 и неко ми реку ишчупао из плућа,
 под сваким кораком неко бубри.

Из оцака нису се димила моја ребра
 и Марија док је отварала
 опет је изнова:
 „Ви никада нисте код мене били,
 извините што ћу ући прва“
 и све је било мрачније од мрака,
 светла недостојна:
 „Где је мој кључ,
 ово јесте отирач,
 али нису моја врата“,
 и сваки је галеб свилу ткао
 и неко ми у алвеолама застао
 док цветови су разастирали спивања
 и све је испретурано
 кад себе тражи у топлинама:
 „Одакле ова хладнина?“
 И нема место на којем би легла,
 вруће са свих страна
 и са бронхиола још ме чупа неосвит,
 од говора неко је већи.

Ирена, 92x73 cm, 2015.

Ана ИВАНОВИЋ, Подгорица

ПУТОВАЊА

или Миди је упала трепавица у око

Хоћеш ли ми купити кочије од злата?
оне велике какве је имао Цезар,
са упрегнутим коњима
бијелим и црним,
па да се возимо, возимо
и одвеземо одавде
у неко мјесто гдје је у реду
сањати златне кочије.

Истина, много би нам било.

Онда само коње!
да их јашемо
по златним пољима неког
богатог, ко има свога хљеба.

У праву си,
јадне животиње.
И то би много било.

Дај точкове.
Они могу свачему служити:
Златну пшеницу гњечити,
уз и низ брдо се котрљати.

Не, не могу наше руке да одрже сунце.
Много би било.

Ево, купи ми даске уместо кочија
и шачицу ексера,
не златних, него обичних
кривих или већ кориштених
да каменом ударимо о њихове главе
и спојимо даске у два мала сандука.
Кад немамо гдје да живимо,
да макар имамо гдје умријети.

То би било довољно.

РОДИТЕЉИМА

или Спавање у жабљем стилу

Соба
и у њој кревет
са јастуком за једно
а предвиђен за двоје.
Са десне стране плишани немири,
са лијеве стране медвједићи од меса.
У тој постељи ноћи
увјек неко друго дијете.

Такви су срећни
више но су тужни,
иако се над пуним тим
креветима плаче.

Друга соба
и у њој креветац
са јастуком за једно,
са постељом за једно
и звечком
и цуцлом.
И на тој ноћи
не почива
никада нико.

Такви су тужни,
више но су срећни.

ТВОЈ ПОРТРЕТ

или осјећај тебе блиједи са мјесеца

На црном платну
неки је странац
утиснуо твоју силуету,
урадио је твојом душом
и у њу забио
четири ексера
да не мрдаш ни с једне стране.
Онда је тај исти странац
пљунуо на твоје чело
и размазао боју
палцем на доље,
па ти је тијело теже него глава
и онда је странац узео
нешто што сигурно није био нож
у пробио те
нечиме што сигурно није била оштрица
дуж цијеле кичме
и напoкoн,
срце твоје силуете
украсила је барица
која сигурно није била суза.

НА ПОСТЕЉИ

или Бијели вео налик љљанима

Ваздух догоријева на ивицама усана
Док прашина скупља се на трепавицама.
Она сања.

Сања другу страну огледала сребрних и крутих,
Долине под земљом, у води
Призоре што их само дјечја машта слуги...
Али не,
Она не види ништа.

Режу је оштрице сопствених ребара под кожом
Што одавно су у кичмени стуб зазидана.
Кожа јој рапета ко шатре под голим небом.
Она сања...
а не види ништа.

Руци њеној крутој додири су ваши страни,
Њена кожа не слуги ваших киша топле капи,
Од живота клонуло је биће.
Она не може више чак ни да мре.

Мима ПЕКОВИЋ, Нови Сад

ДА ТЕ ЗНАДОХ У ПРОШЛОСТИ

Шума удрвљена са свију страница - башта обрасла клупама, прожета чуваркућама од трулежи, лименки и опушака. Храном јуче док сутра лешевима! Смрадом нељудскости и злобним чешљевима неистребљених ваши. Алеја још увек не губи постојање, сва дише, прекопута гробља и даље са леве стране. Тако близу тебе и смрти, и ноћи хладне.

Погледом, солитери уз сва модерна здања намећу футуристичке сне, када бих радије отишла у прошлост и завела те: на мрежи у башти испод процвале шљиве, под сеном старог бора, у мору детелине...пепељастим уснама од џема и цветовима свиленастих црних праменова, преко рамена нагих као у Афродите, окупане сузама бујне росе на уснулим травкама. Ту близу тебе и смрти, и ноћи хладне. Здушно под висинама неба.

НАРАНЦЕ ОД ТЕЛА

Дозива ме памет именом неке жене, замишљене, која башту своју сади и бриска прозоре од дима жуте, зарајберене. Полако, престајем да пишем о свему теби и о теби себи. Исцедио си срце трепераво, изливене сузе више не теку.

Временом, неосетљивија сам
сва, а жарко желим да живиш
ту – лако низ перокао кроз ум –
да дишеш попут рањивости
свих неизговорених стихова.
Не чујеш буђење наранџастих
капака. Одјекују, а коже нема.

Све ове године које пролазе,
младости моје остареле, теби
нек' донесу љубав непресушну.
Мени, бритак мач за разум доносе
исад са собом ратујем. Истина је,
кажу: Доконе руке, ђаво брзо упосли.
Вешто гура ум под земљано тле, где
пребиваш ништаван, гоњен занавек.

Тако убрзано, падају све коре
– свију голих тела успорених –
сушне. Падају, к'о киша низ
асфалт ноћу и плачу прекиселе
локве снене, отровним кишама
опијене. Душу би да смене к'о
месец своје мене, када сочне
сене у оку занеме и крену на
непца попут огња зажарене!
Ни вечерас тебе нема у одразу
ватреног сутона. У осами бдиш

осушен до сржи,
ридајући, покрај
бездушног бетона.

СУНЦЕ СИ ТИ

Сунце је ружа увелих латица.
Недужна Муза, која трње пружа
уместо меда и слапова млека
дуж крака ореолних јој зрака.

Сунце је тег плућима.
Кожи огњена ерупција.
Болна вена гнусно испијена!
Сасушена у прах првосаздани.

Сунце треба забранити!
Покосити црном рупом,
без трептаја одстранити.
Такви као ти, сијају
пуним сјајем Сунца.

Када восак у камен
сузе своје претвори;
кишни облак Небу испадне
и Земљи језгро поплави...

Усијаног гана трен довести.
Припојити пеном мора за лед.
Сјајем зрака пару да начини
и преда се пресахлој пучини.

АНТИДОТ

Гасим опијеност твојим уснама
песмом горчком од живота.
Више ме не мами његова лепота
ако у њему ниси ти.

Страх је већи од оба крила мојих плућа,
испалих пред рђом заварене капије твоје.
Прућем обавијен кавез самује већ ноћима,
скврчен у даљини пред твојим рањеним очима.

Големаје срамота пенкалу што расипа лавине
муља мастилом речи, избоденом срцу крваве.
Ал' ноћи пребледеле, опажаје маглом штите
да од светости проливане, осети не поцрвене.

Заспалу душу мори истоветно изнурен дан,
а ти и даље сам, не протежеш нова јутра.
Бољка пресахлог душника и трагови на врату.
Трње заривено, а пупољци у цвату. У издаху.

Гасим опијеност твојим морама,
крстарењем пепељастим зорама.
Тело ми више не прожима лепота,
ако дише срцем беживотна.

Анђела ПЕНДИЋ, Београд

У ЛУТКАРСКОМ ПОЗОРИШТУ

Овде је сада тако тихо и усамљено.
Нећу ти зато рећи –
љуби ме тако да не будем тужна што ћу тиме све заборавити.
Људи сви имају иста имена, хајде да се ми волимо другачије
без чежње коју смо силом присвојили њиховим рукама
без разочарења која крију иза наших лица.
Љубимо се не ни као ветар и жита
намећући једно другом корен или бескрај,
већ тако да поверујем да ово није за трен
или, ако јесте, да ће бити довољно истина.
Приближени нашим дрвеним чежњама са још живим ксиломом
поштујући само језик људи, али смишљајући
сопствене додире
(одричемо се свих кретњи које смо глумили)
без завеса и први пут изван свих одредница - нисмо
од дрвета, нисмо звери ни принцезе
само сушто ћутање лутака.
Воли ме
не занима ме што ћемо сутра бити још мртвији,
из нових делова,
овде ће поново наступити тишина, са новим бременом,
сада без нас.

Не говорим ти ни због тога све ово
него једино зато што се људи
деле на мушкарце и жене
а ми стварамо наше „док“ док се поредимо са њима
и заједнички распадамо
на пол чежње и пол тренутка

Ослањамо се на ову видљиву светлост
како дан одмиче полако према њему савијамо рамена
она памте нагибе дана
а заборављају себе у тежњи
да увек буду ткиво прожето одговорима:
постали смо кост-мишић-светлост.

Себе или своју сенку тумачили смо
као ступњеве близине – поглед, прозор,
зид, његова неравна површина, храпавост.
Око нас се уплитала светлост у чворове
у нама стварала слике.
Један чвор – љуспе креча, други чвор – прошлост камена:
призори који указују да сам ово још увек ја.

Враћамо их одакле смо их узели
поклањамо сваком свитању, сваком свитку
одатле ћемо моћи поново да их тумачимо.
Износимо напоље мрежу светлости
и њен улов – оно што је било (наше).
Као љуска ораха и као језгро
стоје трајања једно до другог,
видљиво и невидљиво.

Све раздавши погледу, прозору,
зиду, његовој неравној површини, храпавости
остајемо само ткиво
постојимо
као питање и одговор
сиромашни видљивом светлошћу
ње као да нема и зато
се сада ослањамо
само једно на друго.

ЧАУРА

Уступам празнину у себи
првом туђину који пружи руке
као ја онда:
порицао сам гушење
и ваздух у мени постао је запаљив
хватао сам се за предмете
за прво тело као заклон
склањао руке у сећање

са надом да ће, кад напустим
ове завоје, влакна, ову металну цев,
то бити исте руке,
али са новом тежњом према свету;
знао сам да нећу бити свестан
своје нове жеђи за ваздухом
нисам више желео да жедним сам.
Нечујно као семе, видљиво као лептир
продорно као хитац,
безутешно као смисао,
морао сам да сећања држим
на граници ватре,
а онда сам их стекао, преображену будућност:
камен који је затварао дупљу
није био више ничије срце.
Моја празнина постала је својина другога
али место мога чуда:
нисам исправљао грешке,
преображавао сам их.

ИЗВАН ПРОЛЕЋА

Ове ноћи соба је пуна утвара-
-будућих-љубави
не дотичу се мог тела, знам само
да због њих зима говори наглас природи
већ сам те издала,
створења која не одлазе у сан
препознају једна друге по жеђи
све чему се приближе сада када су
коначно „ту“ захтева од њих ново чуло -
сваки мирис, додир, сваки
плод - употпуњују се међусобно
тражећи начине да упију природу у себе
јер не могу подносити оволику будност.
Једно гори у чежњи, друго испитује
могућност плача, треће извлачи нестрпљењем
уздахе природе на површину снега.
Одлажу, заплићу се у крајеве, волећи
и у својој првобитности
не стижући да посумњају у
чистоту својих волим.

Матија ПЕТРОВИЋ, Крагујевац

КАП, НЕБО И ОКЕАН

Постављам питање.
Размишљам...
Зар се од кише океан мора штитити разапетим кишобраном
Изнад слободних таласа?
И, зар суштина свега није да вода пронађе воду и
Да цео свет стане у само једну кап која пада са неба?
Замисли, цео један океан у само једној капи
Која се слива низ простор и низ образ...
Замисли...
Киша која не пада,
Не пада на снове јер не може да пада.
Све кише света накупљене у једну једину кап
Која се развлачи у континууму простора и времена.
А континуум не престаје да узима,
Не престаје да меље, да цепа и дроби погледе,
кости и сећања...
Разбијене да их прожима у универзуме
Који се налазе у сузи која је скривена на дну мисли иза ока.
Све док не испари...
Испарење?
Бука која је смештена у глави и чека да нестане.
Сама у себе,
сабијена.
Ти,
У себи сам,
Са кишобраном изломљених крила изнад слободних таласа...

БОЈЕЊЕ ЈУЧЕРАШЊИХ МИСЛИ

Цео дан седиш и размишљаш.
Гледаш плафон који, у ствари, и не видиш
Не помераш се.
Што би?
Немаш разлога за то
Јер кретање успорава.
Померање не помаже,
Тамо је исто као и овде.
Тада не може да буде другачије од сада,
Ту нема никакве разлике ни сличности.
А и ако је има, ти је сигурно не видиш.
Давиш се у сопственој жељи
Пробијаш плафон мислима...
Још једном исписујеш речи
Које остају у теби,
На плафону
У празној соби.
Плафон је одавно исписан,
Сутра ћеш опет морати да кречиш...
Круг празнине у обојене мисли...

Нестабилне мердевине,
Рука ка небесима
И ваљак којим досежеш себе.

Нови почетак?
Стихови – исти...

НИТИМА МАШТЕ

У мени ја чувам наше тренутке,
Међутим тренутака нема.
У мени се налазе само фрагменти онога
Што је једном могло да доведе до тренутака.
Па стварам, без престанка, нитима маште сањам
Од момента када си ми рекла да наших тренутака нема и
Да их никада неће ни бити...
Корачам ка слици која се топи до скоро готовог остварења...
Видиш, од тог тренутка остао сам заробљен у себи
Са сликама нас, без наших тренутака...
И стварам, јер то је једино што могу да урадим,
Нитима маште сањам у сновима кроз очи будног пораза...
Али, ипак на крају сваког сна,
остајем у себи сам,

са сликом себе и сликом тебе без тренутака...
Слика која није и слика која никада неће бити завршена
Чини се, јер тако изгледа...
А изгледа да је тако.
У дубокој осами
Сам, потпуно.
Једино ја могу да видим унутрашње зидове свог срца,
Од свих једино их ја и гледам...
А унутрашњи зидови твог срца?
Унутрашњост тебе, осликава неки други тренутак...

КРУГ

Све почиње и завршава се на истом месту.
Све почиње и завршава се у истој тачки.
Круг се налази у свему,
У мраку,
У води,
У сузи која чека на киши док у средини
око стреми поглед ка себи у бездану
што крвари испод наквашене свести.
Најбитније питање које долази кроз процеп тканине,
Питање које се само оцртава на платну пешчаним словима
Може бити само: "Колико дуго круг заиста може да траје?"
Јер ако разумеш, а разумећеш,
ако само погледаш у правом смеру, ти схватићеш
уморним корацима молићеш се
да круг буде онолико дуг колико ти је потребно да заборавиш.
Јер ако је круг увек исто место,
Круг је увек иста тачка.
Јер круг без времена постаје пакао,
Непрестана петља у којој си заробљен
Без и једне могућности да заборавиш...
А Суштина?
Суштина је да бол буде нов сваки пут када се понавља...

Петар РАКОЧЕВИЋ, Подгорица

ПОКРШТАВАЊЕ МРАКА III

Семе на мојим рукама постаје
тамјан, семе у мојој глави мирише
на свету одају из које допире глас;

Биљка се отвара укострешена до корена
родне воде, до ноћи у речним моштима.

Земља палаца руком мртваца, у
моју руку пада кост животиње која
греје ваздух и планинска склоништа;

Биљка затвара очи древног бастiona, док
црвени језик тишине усправља крст у мраку.

ПРАМОЛИТВА

Нека моје кости процветају, и камен у њима се
цвету покорава; Нека корен у камену домеси

Кости светих очева, цвет је њихов до моје главе
растао. Уочи прве кише млека, женско сунце над

Мојим очима отвара; Језеро и земљу почетка из
густог гласа милости, и песму старију од човека.

ПРВА МОЛИТВА

У корену језика ми играју звезде,
у ваздуху кичма мекша од светлости;

Ко ме љуби тишином мрачне шуме,
Док над уснама песмин вид месим?

У темену мрака док призивам сунце,
и постављам знак на небу, као клин;

Ко ме чупа из плућа јединог простора,
бедрима мајке која пева мртвима?

ЗАВЕШТАЊЕ

Моја си у очима трећег сунца, на крилу земље
која нас греје уснама тамне звезде;

Пре времена, и бледог круга стварности
која се јавља у виду месеца над нама.

Твој сам, када меке кости кише може у сну,
а живо сунце мрачи над уснама ока;

Пре земље и тешког зида сећања који
блиста млечним звездама видокруга.

Моја си простором ноћи, и танким костима над
којим учимо нежне речи додира; Целиш

Пре смрти, погледом који се отвара у
нове руке, и топлу воду наших немира.

Твој сам белином светог месеца, и песмом
од које се крв у млеко претвара; Под

Кровом цркве саздане на длану оца
светлога, између поноћних брегова.

Моја си у наручју прве земље, и виду сунца са
којег допире глас мудрог биља; Уочи

Олује која расте у нама као камен, а
полако притиска мека врата манастира.

Твој сам ведрином родног неба, и песмом из
које пронице црни цвет постанка; На

Длану последње реке унутрашњости, на
звезди која нас затвара под крошњама.

Моја си тесним временом свитања, и као вода
пуна чистих мракова тишине; Певаш у

Шуми која спутава додир неба, док сан
у нама трне попут обезличеног грања.

Твој сам ћутањем воде, и месом древне речи
која љуби из тамне постеље сунца; У

Простору који се дели, понављам твоје
очи у себи, и лице детета које се смеје.

Дон Кихот наших дана, уље на платну, 92x73 cm

Радован СИНЂЕЛИЋ, Шабац

ЈЕЛЕНИ СУ ЗАСПАЛИ У СНЕГУ

Јелени су заспали у снегу
у заветрини брезовог шумарка.
Међу црним грањем ћутала су
опустела гнезда.
Ноћ беше мрачна. У тами на брегу
сијала је ноћас само једна звезда
гледајући мирно њихов усуд худ.
Кроз кожу ди кости увукла се студ
леденим својим дахом,
као оштрим мачем без милости сече.
Нигде никог. Само гавран
под смрзнутом смреком
сања о свом јату рошеном, далеком.
Ноћ полако тече.

ПАО ЈЕ ПРВИ СНЕГ

Пао је први снег. Уморна земља снева.
Тишина. Светлуца смрзнут целац.
Кроз црно гиоло поље скита северац
и вилинску песму пева.

Видим га. Иде кроз поље. Та њим не остаје траг.
У белој крзненој бунди, са шубаром на глави,
у високим чизмама црним као стари викинг прави
кроз сметове лако корача весео као сам враг.

Шума без лишћа ћути, далеко пролеће сања.
У одорама од црног плиша
јато промзлих врана у крошњама ариша
у немој молитви тужној облацима се клања.

Као уснули старац див ћути велики брег
 под белим танким покривачем,
 сунце тек понекад прошара друмом
 опустелим пољем и шумом
 тајанствене црне пруге својим златним мачем
 кроз бисерни први снег

ВЕТАР ЈЕ ОТИШАО НИЗ ПОЉЕ

У први сумрак ветар је отишао низ поље
 полако, дуж тек заспалог стрништа,
 између црних, уморних њива.
 Киша хладна, пролећна почела је у том часу,
 за њим су кренули вранци дугих уплетених грива,
 њих три брата рођена, у лаганом касу.
 Месец се скупио високо, на врху Млечног пута
 округао као златник и необично блед.
 Гледао је како кроз букову шуму
 једна сенка лута,
 док у сенци врба, срне мирно пасу.
 У срцу му беше лед.
 Полако, полако капала је киша
 кроз ноћ ову прохладни и слепу,
 до јутра остаде будан, у одори од црног плиша,
 само гавран са белим пером у репу
 сакривен у сенци ариша.

НЕ ЦВЕТАШ ВИШЕ БЕЛИ КРИНЕ

Не цветаш више бели крине,
 у своме плашту од најцрње тмине
 ћутиш у сенци старога бреста.
 Гледам те наспрам месечине,
 што твојих дивних цветова неста?
 Шта се десило са тобом драги,
 ко то угаси твој осмех благи?

Не цветај више бели крине,
 шуми ти лишће баршун зелени...
 Греју се свици спрам месечине,
 неће те чути
 ни они ни месец златожути,
 хајде, ту твоју тајну реци мени...

Мами ли те плавет дивних даљина
или вијугава звездана цеста?
Желиш ли са птицама пут висина?
Миришу ли бокори других крина,
а твојих цветова пролетос неста...

Слутим да нестajeш бели крине
и та ми слутња тешко пада,
залуд ми цветови из долине,
залуд сво цвеће са лицада...

Стојан, 130x100 cm, 2011.

Симон ТСУБОТА, Београд

ФОТОГРАФИЈА

У измештању близине
посегнути за
незнањем
у пукотинама дрвета.

Значење слободе
између топлих јагодица.

И модри борови
као поподневна киша

пре разграничења,
кроз буђење.

Једна рука
испружена
кроз ивице фотографије
дотиче место

искупљења.

СЕПТЕМБАР

Септембар те оставља
на степеништу

са почетком јесени на јагодицама,
са успаваним каменом у руци.

У ветру,
где је некада стајала
недовршена кућа,
дозиваш зиму,
бродове.

Играш се
у отетој пустињи.

Проналазиш
поткожне откуцаје
јесени.

Трчиш.
Трчиш.

Кранови
на твојм бедру
откривају сутон.

У КРЕТАЊУ

У шуми
положени остаци
некадашњег света.

Глас у подножју
очних капака.

На ободима коже
остаће траг
једног преображења
и лањског снега.

Пронађена су сидра
у давно окопнелој белини
између два длана.

И тишина пре кретања:
суштина пловидбе
у зрну мора.

Испод површине коже –
стварање земље.

ПРВО КРЕТАЊЕ

У огледалу:
прва седа влас
и покушај заборављања.

Напустити облик:
тежина блискости
у стварању исходишта.

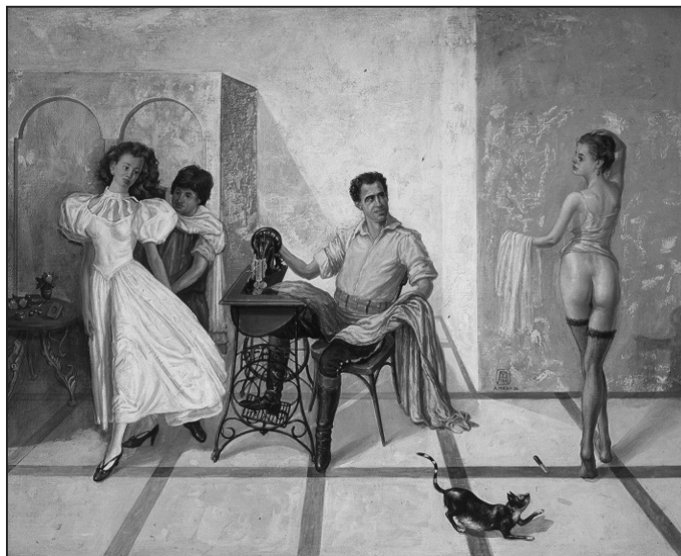
Обрушити се
једно у друго.

Острвљена несигурност
у стварању новог меса.

Како наставити ту побуну воде?

Разоружавање

и успорено кретање
ка нечему
што су људи некад називали
златним руном.

Игра лепотом, 1986.

Амина ХРНЧИЋ, Сарајево

КАД УБИЈУ СТАРО СТАБЛО

Имао је јаке гране и јаче коријење,
Крошњу зелених листова прољећем.
Зими бијелу, пробехарао снијег,
С јесени – испод нас и над нама
Сијало би златно.

Мада су га посјекли,
Нису успјели испрати
Уколијевчено убјеђење,
Како се неке разгранате руке
Пружају небом,
Грле ноћу док спавамо,
И штите од злих вјетрова.

Повјерујеш ли када тврде -
Како је свијет немјењив,
Учећи те да мијењаш себе,
Јер – то је записано у стопалима,
Која пазе кога газе,
И гледају да не буду згажена,
У твојим отрованим дубинама очију
Црна тачка тада тоне,
Одвија се миоза космоса,
Сажета у модел, који представља губитак -
Стругање наде, савјести, и ега
Док слијегањем рамена
Изнова обараш стабло.

И мислим да се зјенице васионе
Баш тада гасе
У њеним дужицама,
Које умиру у годовим тијелима,
Док цјелина подрхтава,

Можда посљедњи пут,
У невјерици због твога
Одустајања.

МОНОЛОГ СТАРЕ БРЕЗЕ

Душа сам којој расте танка коса,
Нико не познаје дубине мојих стопала,
Огули ми кору, нутрина је иста
Откад је постао свијет.

И стојим тако, одувијек овдје,
И чини се, остат ћу заувјек тако.

Испод мене тече вода,
И шапуће о два круга,
Њима се пресјек спаја у једну линију
Која никад не престаје и одувијек траје.
И слушама како је танак врисак,

И чекам, јер је живо вретено,
Вријеме се растезљиво скупља око мене,
А нова дјеца расту под мојим кољенима,
Грлим их својим пјегавим рукама,
И молим се да од умора не одрасту прерано,
Јер у природи све има своје циклусе,
И зелена брда у даљини,
Окружена облацима као ауреолом,
Често су једнако замишљено
Гледала на нас,
Али се небо никада није
Срушило.

БАЛАДА О БЈЕЛИНИ

У метафизици бисерне наушнице,
Савршена илузија богатства;
Одсјај воље у огледалу,
И хумореска свјетлости
Записана бијелим капима.

Ноћас нас прогоне очи Мона Лизе сјевера,
И кажеш бол ти је што цвијет умре
Када га пресадиш у већи суд,
Ако постане једно
Са тлом које га зна.

Но, то је ритуал који се по правилу
Треба радити извана према себи,
А не у обратном правцу,
Премда је код тебе све наопако
Али и даље ради,
Јер не знаш да ниси управу.

И то је понекад могуће,
Јер када је твоје унутра- извана,
све извана- унутра,
Па ширина жуља и ломи ти ребра,
Она ће да прсне од олакшања и излије
Баршун из сржи
Твојих костију,
И тада ће се ослободити
Све оно што си уствари.

...
А умјетност?
Вуче се као пустињак у плашту
Меланхолије црвеног, црног, и бијелих капљица,
Ципеле су јој фрактали геометрије хаоса,
Метафора одласка и нада која би тако опстала.
Као и увијек лаже.
Каже да иде негдје гдје је чека мрак,
Али се бар капи стапају у облак бјелине.
И као, путује тамо
Гдје нам се губи траг,
И рађају се неке нове зиме.

КРИПТОГРАФИЈА ПТИЦА

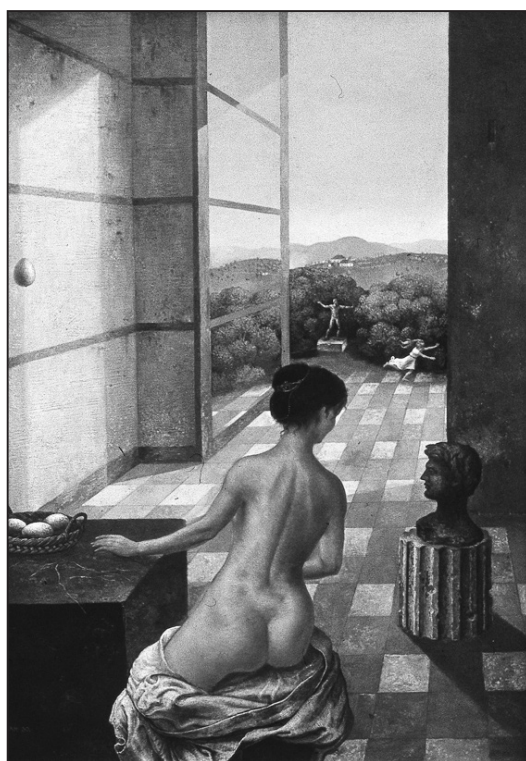
Дланови пуни пепела попуњавају
Празнине за успомене изгубљене
Због оклијевања и страха.

Гледај, тамо су галебови!

Они ме прогоне док их храним
Са овог позајмљеног брода,
На пловидби која је поклон за дуг,
И увијек мноме протичу,
Презиру све што се представља судбином,
А када их нема, мене облим каменом,
Полако закива
Тишина.

...
 Постоје птице разних боја,
 И разне тоpline неба,
 Али су изнутра увијек далеке,
 Шире крила као да говоре,
 Да никада нећу замахом ума
 Досећи даљине које оне сустигну
 Снагом својих пернатих удова,
 И чине један ненаписан дневник,
 Сазрела сјећања која носе нова значења,
 Када их утапам у формалину.

И зато што их осјетим,
 Не желим твоју разгледницу,
 Неће ми бити потребна,
 Добро се слажу моје летеће птице,
 Са твојим устрепталим звијездама,
 Одлетјет ћемо тамо далеко.
 Другачије не бих поднијела.

Моја муза, 86x65 cm, 1977.

Фарук ШАХАТ, Сарајево

ВОЈАЦЕР 1

Златно се Сунце врти,
и звјездане пахуље
на рукаву небеса
сјаје као прашина.
Океане бескраја
потапа тишина.
Са обала свијета,
па свјетлима низ стазе,
јахачи бестежински
челик-коњима газе.

Под капом сазвијежђа,
кроз соларне раље,
Путник Један ниједи
свој глухој васељени
отисак прста шаље,
и беспућу свемира
усамљен човјек пјева.
Спашен, клица вјечности.
Златна се плоча врти.
А груди Војацира
чувају уточиште
гдје су Адам и Ева
спашени од смрти...
Сви путеви их воде
изван земаљског круга.
Гдје човјек нема себе
и Један нема друга.

ИНДИЈАНЦИ

Хоћеш ли ми дати једном
Уз тебе да ја сањарим,
Крочит ћемо пејзажима
Као разгледница малим,

Али пуним ствари које
Бих хтио да ти покажем.

Ето тамо, иза брда
Гдје се магла махом мрви,
И гдје сумрак самац рони
У топлој сунчевој крви;
Где, даље од мајских птица,
И прољећа пупољака
Можда лежи преријица.

И у прерији Апачи
Индијанци тихо јашу,
На трагу крда бизона.
Крда као младост бјеже
Према степи дивљих ружа
Гдје облака сјене леже;

Степом вреле воде теку,
Изнад воде Команч гата,
У кости и змијској кожи,
Рукама ријечног злата;
Још и дјеца од племена
Иза неког новог брда
Коње безимене кроте.

Сад замисли нешто друго,
Па прерије више нема.
Нема степе дивљих ружа,
Нити коња без имена.

А кад пређеш преко брда,
Нађеш само огледало,
Слично мјесто, слични странци.

Тамо гдје бисмо ми били
Пар нама сличан сањари,
Моја драга, онда схватиш
Ми смо њима Индијанци.

СЛОМИО СЕ СУМРАК

Сломио се сумрак о леђа челична
Обронка стољетно живог крајолика,
И црвена боја, Смрти Сунца вична
Скрила својим жаром шуму из видика.

Расплела се поноћ по длану дивљине,
Преко русе косе просула мркли мук.
Сликају по платну тмуше и тишине
Брзи бљесак ока и скроман совин хук.

На пропланку мирном, крошња необрана
Са граном големом плете љетне сјене,
Сред меке постеље њежних јоргована
Сања двоје младих испод васељене.

ПЛАНИНСКО СЕОЦЕ

Планинско сеоце спава
Посуто жељезном студи;
Природа одмара тихим
Шапатом горскије груди...

И мирно је, снијег сипи.

Ледени вјетрови бришу
Силином свом преко њива.
Фуруне топлота чува
Дијете, прољеће снива.

И мирно је, снијег сипи.

Хладноћа прозоре гризе,
Смрзнутим вратима шкрипи.
Упркос том, све је живо.
Живо, но мирно, док снијег сипи.

Ана ФЕРЕИРО, Напуљ

МУЗИКА

Лети ка небу
 Као ветар високо
 Да те задиви.
 А онда утихне.
 Зове те заласком сунца
 Када погледаш у пустињу,
 Оставља ти перо
 Да пожелиш жељу.
 У Индији је слављена,
 На Тибету обожавана.
 Даје ти просветљење
 Изван живота
 Водећи те ка твојој судбини.

АВГУСТ

Можеш да удишеш звезду
 Када се осећаш као лето
 У мирисном ваздуху
 Мирис мира.
 Можеш исушити своје небо
 Када непрестано пада киша.
 Сада удиши свитање
 док чекаш звезду.

БУДИ СЕ ЈЕСЕН

Волим јесен
Због невиности колорита
Изгледа као змај.
Љубичаста и наранџаста
Као врелина дана
Плаво и дубоко
Као зора на мору.
Он је бескрајни сањар
Јесењег октобра –
Сликара,
Који користи Свет
И лети са срцем
Између два плеса ватре
И пољубаца за растанак.
Волим јесен
Јер ме обузме мир
И елегантно прати
Морску пену
Која окружује песнике.

МЕЛОДИЈА

Песма у ноћи
Је украдени пољубац
Који претвара сећање
У немилосрдни ураган.

Песма у ноћи
Је мелодија која осматра време,
И елиминише свемир.

Песма у ноћи
Је хаику љубави
Који боји
Моје бесконачно
Море наде-

НАПОМЕНА:

(Ана Фереиро из Напуља је послала је свој рукопис на конкурс 51. ФПМ на енглеском језику. Жири је одлучио да Анин рукопис буде ван конкуренције, али га зато објављујемо у Трагу)

Јованка СТОЈЧИНОВИЋ Николић

СУШТИНА

Договориле смо се моја другарица Викторија и ја да сутрадан, у петак, путујемо у Београд и то мојим аутомобилом, јер је добро очуван и сигурнији на путу. Она има стан на Бановом брду, где ћемо провести три до четири дана како бисмо заједно посетиле неколико изложби слика у београдским галеријама, између осталих, „Октобарски салон“ у Умјетничком павиљону „Цвијета Зузорић“ на Калемегдану. Викторија је одушевљена Цвијетом, која је баш као и она била пјесникиња и племкиња и једна од најљепших жена Дубровника друге половине шеснаестог вијека.

– Исти дан, у петак, у 20 часова резервисала сам нам улазнице за мјузикл „Маратонци“ „Позоришта на Теразијама“ – додаје Викторија.

– Дивно! Баш сам одушевљена! Читала сам ту „црну“ комедију Душана Ковачевића. Одличан текст! Баш сам ових дана у „Новостима“ прочитала да је режирао Кокан Младеновић и да је представу одлично прихватила публика, јер су на сцени сјајна глумачка имена, Иван Босиљчић, Иван Јефтовић, Калина...

Истовремено управљам воланом и заносим се причом о „Маратонцима“, радујући се својим способностима што уживам у два посла: возим аутомобил и помало улазим у вишу, духовну сферу. Изненада моја другарица „ускочи“ у радост мога времена и повика:

– Полако, кочи! Престроји се десно, десно...

Гледам у вањски десни ретровизор и не видим никога на тој страни, полако стварам себи слободу да скренем у десну коловозну траку и прозборих:

– Зашто тамо, па тамо је београдски аеродром „Никола Тесла“!

– Да, заборавила сам да ти кажем – усхићено ће Викторија!

– Данас моја другарица Марина има лет за Вашингтон. Она живи са породицом у Америци од рата наовамо.

– Како од рата, којег рата?

– Отишла је да себи и породици „створи“ слободу, још деведесет треће, али... Да, тамо је слобода у непролазности рада по дванаест и више сати дневно. Само посао и кревет, као да дан

стално замире у ноћ и поново из ноћне мрклине израста и увезује их са послом, па се чини да и оно мало времена за спавање потроши трагајући за душом. Писала ми је Марина да се скоро нико ни са ким у кући не виђа, само ујутру, када крећу на посао или у школу. Али, ипак, вриједило је. Дјеца су им завршила престижне факултете и то са највишим оцјенама, а и Марина и њен супруг су се дошколовали, јер им нису верификовали факултетске дипломе стечене овдје, код нас. Стекли су огромно богатство, али немају времена да га троше. Суштина њиховог живота је новац...

Нисмо ни довршиле започету причу, већ смо стигле на аеродром. Испред је кафић, са обичним, плетеним столицама, дан наизглед миран, сунчан... Михољско љето намирује сунчане дане које је киша потрошила још у августу.

– Стигли су Марина и супруг јој! – огласи се Викторија.

– Како знаш? – упитах

– По оном црвеном Мицубишију. Ено га паркираног у хладовини. Видиш, сија се. Стар је само три мјесеца. Изнајмили су га преко gent-a-car-a. И ја сам се возила у њему, када су долазили у град М. да посјете родбину. Преудобан је. Дружиле смо се цијели дан, само нас двије, а њен супруг је био са колегама са којима је радио прије одласка у Америку. Док сам ти све објаснила, не стигох рећи да је и Марина пјесникиња, само помало клизнула с писте...

Викторија се сама себи грохотом насмија, високо подиже лијеву руку нестрпљиво машући у правцу кафића.

Убрзо се нађе са Марином у загрљају као да су се среле двије божанске среће, пуне снаге и пламене буктиње, која се час губила, час издизала понад њих, као прави примјер неизнуђеног задовољства. Било ми је драго што сам, гледајући их, рачунала да су у сваком тренутку једна другој од помоћи без обзира на то гдје се налазиле. Сјеле смо и наручиле пиће. Марина и Викторија се уздржаше од срчаности, испијајући гутљај по гутљај црне кафе. Марини је зазвонио телефон. Огласила се на енглеском и колико смо могле да разумијемо, зову је на посао прије истека годишњег одмора. Спласнула је нада и животна радост се у тренутку преобрази у своју супротност. Свечани тренуци са другарицом Викторијом добише потпуно другачији доживљај малопријашњег сусрета. Сви смо заћутали, само су нам се погледи повремено додиривали. Размишљах да кренемо и прозборих тихо као да се правдам:

– Ми бисмо ишле. Имамо доста планова у Београду за данас!

– Да, ишле бисмо! – придружи се и Викторија.

– Нисам ти показала пјесме! – Марина ће – одштампала сам их, ту су ми у фасциклу. Имам их написаних тридесетак. Планирала сам ове године објавити књигу. Мислила сам да ми ти овдје нађеш издавача (обраћа се Викторији). Овдје је доста повољније. Послала бих ти електронском поштом пјесме, а новац на твој рачун.

У разговор се укључи и Маринин супруг:

– Као да је то нека мудрост, одштампати. Урадићу ти ја припрему на рачунару, а нека Викторија нађе само штампарију и нека теби остави неколико примјерака да имаш, онако, а остало нека прода.

– Ко ме да продам књиге? – упитним гласом ће Викторија. – Овдје књиге сви поклањају, тешко се могу продати, поготову књиге поезије.

– Па зашто ћу онда штампати књигу?! – изненађено ће Марина. На аеродрому се зачу разглас; обавјештење да ће авион за Вашингтон каснити пола сата.

– Како је то могуће? То се не би могло десити у Америци, а овако лијеп и сунчан дан. Мука ми је у тијелу. Није требало ни да долазимо! – okreће се Марина супругу као на бојном пољу, пуна надземаљског гњева и пријекора.

Поздрависмо се и кренусмо пут Београда. У себи размишљао ко би још могао завидјети овим несрећницима са огромним богатством у џепу и сиромаштвом у души. Нема тог сјаја да прекрије духовни мрак. Вјероватно је и моја другарица Викторија претурала по мозгу точак закотрљан хиљаду деветсто деведесет треће... јер, ћутале смо све до наплатне рампе на уласку у Београд. Онда ће Викторија:

– Ето видиш, другарице, колики је утицај оставила Америка на моје пријатеље. Суштина је у новцу. Новац је мала искра радости и велики генератор свјетског лудила.

Отмица Европе, 260x195 cm, 2004.

Давид КЕЦМАН Дако

ПУТ КОЈИ МИ ПРИПАДА

(Ослобођен мисли од казне услед покајног освртања)

И без мене је постојан тај пут којим непрестано, дешава се и сну, ходим значења даљине свестан, теретне мржње ил' жеље за осветом ослобођен свим оним давно из мене ишчезлим.

То је мој једини пут. Другог пута никад нисам ни имао и на мени је само да га не губим из вида, да га следим ослушкивањем додира стопала о тле, видом светлосног трака тренем његовог суновратног поринућа у таму, топлином жара на лицу, благошћу која ми иза свега остаје и сведочи о мом померању из једне у другу тачку на том путу који ми припада и који једино знам да следим.

Не видим и не питам се има ли га и где му је крај, као што сам и без сећања на трен почетка тог следа пута којим непрестано, дешава се и у сну, ходим значења даљине свестан. И то ме нимало не брине, нити ме чини зимним пред оним мени у сусрет неминовно надолazeћим, или до нестајања стрепљивим од оног што ме чека не на крају пута, већ коначним испарењем жеље да тим путем светлосан ходим, ишчезнућем снаге да га пратим све док се лагашним, попут лептирових крила на лахорном ветру, при ходу, са свих страна видан, осећам.

Само идем и и идем. Миран! Јер знам то је мој једини пут. Путем који следим. Пут ослобођен греха и мисли од казне услед покајног освртања. Тек понекад погледом у правцу видикове линије, тамо где је најгушћи и најсветлији трепет у плавети, при споју два бескраја немогледа.

Успут, без застоја и без сувишног осврта на оно иза, можда и непостојеће, гледам у то што је капљом тек заблистало, што се изданком тек промолило. Што се пупољком наговестило, цветом ка светлости што се пуно животног сока тек упутило. Што је, а све следом мена на звезданој путањи, таман за плес на ветру стасало и за тај следом пута жуђени трен да се при сусрету са другим који му од саме капље, од изданка, а тек од прве латице тако недостаје, у лелују

једва приметном, без зебње да се преда и на први додир здраво семе на све стране света да распе.

следим свој пут. Пут који ми припада само док њиме ходимо сећајући да ме на њему има при сваком додиру тла, при сваком погледу у онај делић видикове линије где је најгушћи трепет при додиру и понирању једног у други бескрај.

Бескрај мени, путем који следим, бескрај недостижни.

И САМ У ЗНАКУ УПИТНИКА

(Глом и над облацима)

Путујем. Путујем и тражим најпре тај простор, а у њему и тај трен у коме ће се *Једином* саздати/показати све што је неопходно да бих стигао до оног што је полазиште свему ка чему се од *Искона* тежи и што потом, увек изнова, следи. Путујем до питања! Јер, одговори већ постоје. Знани и пре почетка путовања! Пре промисли/жеље за трагањем. Постојани су и пре захтева да било ко и било како и сама питања, а тек одговоре, било коме да обелодани. И такви су да нису за сваког, нити су у истом обиму, независно и од тога ко је и какав је онај који их путујући безусловно тражи.

Безусловно, дакле, с таквом упорношћу као да му од одговора зависи удах трена будућег, можда и последњег. Или, тражи их како би се срећним добитком тајног дознања према другом, још невољнијем, поставио горостасно, као месија. Као онај који умишља како без њега нема равнотеже између оног што је *живети* или *снити*. Видан *о(н) стати*, или бестраган *ишчезнути*!

Све што ће се, кад-тад, истрајним тек показати као непобитан одговор, већ је ту. Одговор сваком засебан! Примеран жељи којом га дозвола и снази којом ћеш га, попут Сизифа, најпре дочекати, потом и пред собом до врха уздизати. За њим, након *досега* задатог успона, изнова удесним стрмоглавом! Задовољан *дознањем* да ти се после свега бар толико још даде. Небитно колико траје путовање до оног што је полазиште свему чему се од *Искона* тежи, само да јесте пут! И пре питања, одговор постоји од прве капље и од првог зрака којима је тренем зачет живот! Само се увек изнова једнако дужи и једнако крати. Истом мером се и шири и сужава. Увек изнова мења обличје, али, у бити, било који делић од одговора коначно разоткривеном тајном у простору да издвојиш и да га самим собом тренем спознаш, све је, напре жудњом а потом и неизговореним питањем, све о њему језиком *Пралогоса* већ разјашњено.

А то што током путовања, прогоњен знатижељом, у време трагања, чини се, није ти знано, само је последица недовољно оствареног пута који је неопходно проћи/преживети, а успутношћу,

у свим правцима не расути се, рукавцима се, пре увира, не разлити да би се стигло до оног трену у коме је зрењем, једино тиме, и пред тобом настала пукотина између Неба и Земље. Пукотином и *Провид*! Провидом - *Трепет*! Трепетом исцртано питање: Како дознати шифру која отвара до тад само добро скривену, ал' увек постојану/неоскрнављену ризницу свих тајни? Ризницу од Искона постојаних и без месије избављујућих *дознања*? Мелемних, ал' само за оне који путујући/уласком у ризницу уносе и без услова, без остатка остављају све што једино они успут/трагањем за одговорима и погледом у себе незнаног/ненаданог, у жудњи сазнаше. И који по самоостварењу, под највећим теретом - не поклекнуше. И не вратише се себи изнова незнани.

Путујем! Истим темпом, и тлом, и над облацима! Све више и сâм у знаку упитника.

СЛЕДОМ СУНЧАНЕ НИТИ
(Успење до зенитне тачке)

Предео у који стижем једино сећањем. И сном, понекад. Само понекад.

Све је ту што се достигнутом пуноћом, неминовно и капљом, и прахом, у Коначност преобразило. И то тако, гледано да л' с поља или изнутра, да ничим више и не подсећа на било шта од оног што је на том неповратном путу до коначности у себе кроз вечност упило/сажело. Хармонија, дакле, која бива кад, као да је белутак узор свим коначностима, чим се тако срећно мимоиђу Исклизнуће у понор и оно бестежинско, вертикалом у сну, дакако, Успење до зенитне тачке. Тиме и до трену у којем нема ничег од оног што је склоно осипању.

Ничег од оног што самим собом поништава топлину додира/дослуха између видног и невидног; кад се (и ако се) све што је без жара заувек непремостиво, тренем смираја космичких олуја сажме у један једини дрхтај којим заувек и сама сунчана светлост настаје.

Светлост од недодирног извора чијом искром увек изнова бива заматак/залог вечности.

Истим пределом, макар и сном само њиме да ходим, још увек тражим оно што сам осетио да носиш собом. И што ми једино још недостаје да бисмо коначно могли упоредо. Ако и не као једнина, а оно истовремено до оне тачке у којој се слива/сажима сва тама и сва светлост. Зато сунчана искра и бива полазна тачка свему што ишчезава. И циљ свему што увек изнова бива и јест' само љубав.

Љубављу-сунчаном искром, пред оком *Сведидећег* – хармонични вез.

ХОД КРОЗ ПРЕОСТАЛО
(При срастању са бескрајем)

Ненадано, тренем при нужном осврту на делић од пута поодавно ишчезлог под талогом муља преосталог након повлачења реке, простором где пре потопа би пашњак, уз само језерце Провала, настало водом која се одупрла повратку и магичном зову ушћа у Црном мору, севом, попут муње, глас, увек ми драг, којег одавно нисам чуо, звонак, младачки, можда и мој какав би:

– Без журбе и без освртања! Без дугог загледања а тек без жала за минулим што попут капље у великом водотоку тренем једва да и потраја дуже од трептаја! То што ти још, а увек и само тренем, може да припадне, не брини, нико, сем тебе, ни додирнути неће! Јер, коначно време за којим жудиш, па отуд и чежња за творењем целине којом би себе, у свом ходу кроз време да поствариш, нит' настаје, нити траје тим током од изворишта до ушћа. Коначност је одувек потпуно заокружена, а ти у свему, од првог даха, у безграничном вртлогу све ближи властитом истеку. И све друго око тебе, (више је невидно и нечујно, далеко више такво од оног што ико икад и спозна да је стварност и видна и чујна), тек трен је, додир при увиру, при срастању са бескрајем.

– При мисли на оно без чега се могло а догодило се, ипак, уз нужну жртву, чијим је давањем/узимањем све друго на маргину потиснуто, тамом прекривено/скривено под сенку великог сунчаника, све мање је и наде да си ходом остварио неизбрисив траг. Зато, иди! Даље, само даље! И без освртања! Без сабирања блага за који би, да постоји, једини знао где је, за сваки случај, од нестајања похрањено.

– Шифра си која се (о)даје дамарима са врхова прстију. Чистог длана и бистрог погледа, миран, лаганим ходом кроз преостало!

– Макар и привид да је, тренем при нужном осврту на делић од пута поодавно ишчезлог под талогом заборава, али огромни простор који се погледом из једног места никад сав и не може обухватити, бескрај бива мањи и бива светлији видиш ли себе у његовом средишту.

ПУТ, ОД СВИХ ПУТ НАЈДУЖИ
(Исходиште из празнине)

Све што је *испред* овог трена и што у непосредној блискости предходи запису који је тек једва чујни ехо зебље од бестрагног нестајања, то време које је једино извесно и са именом је прошлост, прошлост свега оног са мном и у мени што се зби, време сваким тренем све гушће и све теже, ма колико да је дуговекно, само је припрема за што је могуће тиши и неприметнији, што је могуће безболнији

згаснућем одлазак на пут, ал' онај што је од свих пређашњих, путева за мном и видних и невидних, уз предах остварених, пут одувек, од свих најдужи.

Пут или лѐт све са невидним, незнано да л' и лагашним крилима, оним што су попут крила у лептира, чија је тежина мера вредности мудре мисли у посве лепој песми, прозочној, без и једне сувишне речи. Или ће то бити продужетак мучног хода све са претешким пртљагом што настаје збирањем у једну капљу свег оног за живота најрадоснијег и најтужнијег што се до трена згаснућа зби и временом, све у изобилје, не ишчезну, па отуд и то што тек иза овоземља бива тај пут од неслуги најдужим путем чини.

Биће да је то *онај пут* који се треном потпуног обеснажења, треном измирења са самим собом. небитно кад, како и колико оствареним, потонућем у дубок сан и без жеље за повратком изнова у видело, при севном трену непобитном истином пред широм отвореним оком укаже. И бива пут исходишта из празнине, веком, до тог трена збирани. Празнине која, доиста, увек изнова настаје кад нас остављају они без којих нас све више нема.

Лицем окренути према тој у сну светлости што до њих, нетрагом ишчезлих, тим треном, који је *иза свега*, с нама и сама креће на пут ка оном што су и сами овоземљем, тек понекад, у лепом сну могли да виде. И једино им та светлост, светлост из нашег ока, за наставак сна још недостаје.

Миленко ХЕРЦЕГ

ТРИ ПРИЧЕ ВУКА КРЊИНСКОГ

На позном јесењем сунцу у његовој души још се зелене, као баршунаста маховина сећања на пределе у којима је боравио и људе које је некад сретао. Патица успомена прекрива и чува колико се сачувати може. Док полако корача двориштем у коме љупке црвене руже мазно кокетирају са благим михољским сунцем Вук Крњински се присећа зумбула које је мајка садила крај старе оgrade. Сећа се њеног тихог и ведрог лика, прозорљивих плавих очију, смирене унутарње снаге и духа. Подсећала га је на малу неприметну биљчицу која скромно и невино шири своје латице кроз коров без жеље да је ико запази. Понекад му се чинило да личи на жути цвет глога за који ниси сигуран да ли је цвет пролећа или јесени. Причала му је тихо са унутрашњим јецањем о свом животу у Грабовици. Својим плетивом од снова подупирала је осећања, и увек кад јој је било тешко шаптала би сама себи: „Ћути срце и теже си боле преболело!“. Зна Вук сада да га је мати научила да буде човек од духа који воли бујице, човек од срца, који се радује висинама. Сећа се како му је често говорила: учи сине, високе школе и „прави“ биографију. Она без дана школе, а мисли јој крупне, филозофске.

Тих дана ждралови су одлазили сивим небом у јужно поднебље, а у село су пристизали редови избеглица. Међу њима и професор доктор Лука Шекара из Сарајева.

Стајали су крај свеже хумке. Свако са својим теретом у души. Чудна ли га судбина доведе у ову равницу, помисли Вук, а још чуднија до гроба моје мајке. Време је терало кола живота и све обавијало горчином. Оба су имали разлога за ћутање. Када су се удаљавали из гробља, само су цвркути птица, резали тишину око њих, сецкали мир као свилу.

На Вуковом радном столу стајао је пожутели новински текст објављен у локалним новинама пре двадесет и више година. У њему професор пред спомеником монологом се обраћа некадашњим ослободиоцима Михаилу Ивановичу Козакову и двадесеторици погинулих: Другови, „тољка ветер гудит в провода“... и тешка се тишина ваља над Банатом. Хладно ми је, другови, а вас нема.

* * *

Растали смо се на крају школске године. С брега нас је гледала кула, испод које су се ширили непрегледни виногради. До нас је допирала хладовина градског парка и јека звона са високе катедрале, а у душама нам шкрипала тешка дрвена врата нашег интерната. Петко Мандић је био висок, плаве коврцаве косе, бистрог погледа попут ветровитоплавог неба, широких рамена и снажних мишица. Примећивао сам у разговору с њим, да му из душе изгрева чаролија речи, да је лирски изданак епског стабла, разговорција и досеткар. Знао сам да је на својим плећима носио много проживљеног, да је рано остао без оца, да га је брат Марко школовао, хранио и облачио.

Волео је трагове топлоте и тражио их у свакој прилици у сваком од нас. Радовао се правим пријатељима, за њима скоро чезнуо. Сад смо се растајали.

Лето је сазревало, земља је давала снагу чокотима, шаптали су виногради, предобра природа честила је својим лепотама до последњег даха. Воз је грабио према Зрењанину. Посматрали смо како ветар пољем разноси латице пурпурних булки које својим жаром привлаче немирне лептире и наше погледе. Он је ћутао. С дипломом учитеља у којој су се низале петице, путовао је брату у село да му се захвали за све године братске бриге.

После неколико година сазнао сам да је негде у Босни. Онако благ, дечачког осмеха, увек без наглости придобијао је ђаке и њихове родитеље у свакој школи у којој би радио.

Ношен малим радостима и тугама, посрнућима и великим надама, трагајући за својом срећом Петко је завршио Филозофски факултет у Београду. Постао је професор социологије. Прешао је из села у Босански Шамац.

У својој емотивној торби носио је многе успомене. И десило се једног дана, оно што се морало десити. Читав свој живот и судбину поверио је белини папира. Почео је да пише. Његове три књиге су ми сав разговор.

Љубав једне ученице, Змијски цват, Хомо лупус, заузимају почасно место у мојој скромној библиотеци. Петка нема, нестао је као и један од јунака његовог романа, несрећним случајем. Скрио се у свој надимак – Босиљкос.

* * *

Беличасти облаци су се гонили по устакљеном небу према Орловату. Чарда на Тамишу, утонула у мирисе процвалих багремова, чекала је прве аласе. Ваздух је био млак а плавет неба насмејана. Сунце је дуго провиривало кроз небеску пукотину, између две крошње, које су се једва размицале, тек толико да се тај златни и вечити путник не спотакне о тек омлађене гране. Као варка, у даљини назирали су се

покрети галебова над тек узораном ораницом. Трава као плиш, као зелени сомот. У ваздуху над нашим главама пућпуриче шева.

Над каналом Дунав-Тиса-Дунав царује модрозелена врба. Скривена у густину врбе кука кукавица. Ботош, прошапта Душко. Чудног ли имена? УБО-ТОШУ! додадох ја. Душко се осмехну. Први пут угледах смешак на његовом невеселом лицу.

Док је у једној учионици казивао своје стихове, док му је на својствен начин треперио глас, мислима сам пролазио кроз његов живот. Алипашино поље, улица Иве Андрића, стан у броју 9, обала Вилсоновог шеталишта, плитка и мутна Миљацка, протицали су ми пред очима. Сад га је април довео у Ботош. У Сарајеву му остали супруга, кћер и син, а он, избеглица, на зрењанинској Песничкој штафети.

Чашица крпке ракије и њено заводљиво плаветнило као да га све више подстиче да прича. Две учитељице нас прекидају у разговору. Душко ме изненади питањем: Земљаче, знаш ли ону нашу, дервентску „Мала моја када те кучи брале...“? Тек што рекох: знам, он настави: „слетиће ти гаће на сандале“. Учитељице занемеше. Грч им стеже усне, а Душко искапи чашицу препеченице. У све што је причао знао је да удене поетски смисао и значење. Тугу је прикривао. Казао ми је да су му остале жуте фасцикле у које је похранио рукопис, спомиње кћер и сина и своју „стару“, и опет се хвата за чашицу.

Сјесенила се улица. Сув ветар је захлађује. Стигао сам у Лазаревац, у градску библиотеку на брегу. Песници су пристизали са свих страна. Душко и Мошо су се прихватили чашице. И сад им чујем песму: Крива ђадо, криво ми је на те...Остало Старо Грацко, остао Сјековац...

Смрт је ставила тачку на живот. Душко је застао на Черату. У рукама ми је „Дневник и ноћник“. Читам: Са тог брега пуца прекрасан видик на животне радости...

Посветио сам му песму „Корифеј“. Објавила је „Српска вила“.

Нико ме више не зове телефоном да пита како ли је у Алипашиним пољима, и да ли памтим ону нашу.

* * *

П. С. Мајко, нисам завршио високе школе, али сам „направио“ биографију. Моја биографија си – ТИ. И људи које сам у животу сретао. Твој син Вук Крњински.

Момчило ГОЛИЈАНИН

У З'О ЧАС ГА ПОМЕТНУО

—Који су ти јади, што се човрндаш ту к'о вртоглаво шиљеже, осмјехнух се прилазећи Максиму.

—Ама, не питај за моју муку. Пођох јутрос да посијечем онај дуб у Враничину долу и пометнух ту жагу; свратих, да опростиш, ту порад себе, и кад се вратих — није жаге. К'о да у земљу пропаде. Чини ми се да се не забавих ни колико би чојек попушио цигар дувана; шта би с њом, куд се ђеде, сами Бог зна. Не зна ни он; овђе је умијешао прсте Сатанаило.

—Вала, ако ће бити и Сатанаило, имао је право. Куд си пошао да сијечен онакав дуб и ону љепоту. Имаш ових суварака и кукрица колико хоћеш, а ти бацио око баш на њ'.

—Ама, право ти кажем жао га је и мени. Али, смета ми. Онај до ми је добар за кромпира, али куда његов хлад прихвата, нема ни шмањка под цимом. А уз то, има у њему трактор дрва. И покојном оцу је сметао, и да је имао жагу, давно би он у шпорету завршио. Што, да га не би сјекиром посјекао?! Ко би на ону силу ударио. Но, ево нећу ни ја — с неком тугом у гласу рече Максим. Би ми га жао. Сневеселио се весељак па се само окреће око себе, врти се као да ће је наћи.

— Реци ти мени, зађох ја, да није туда случајно пролазио У з'о час га пометнуо.

— Ко ти је тај? — упита Максим.

— Како не знаш? Па Л. Њега зову У з'о час га пометнуо. Чим неко нешто пометне, тог часа га нестане. Здипи га он. Зато га тако и зову.

— Не знам. Нијесам никога видио, па не могу душу гријешити. А и како бих га видио кад сам био иза зида. А што Л. тако зову? Сједи да запалимо, сад ми се не преши. Немам куд ићи без жаге.

— Е, мој Максиме, у шта, јадан, стариш? Педесет година један другоме називате добро јутро а не знаш да тај само звијезде с неба не би скинуо. Кажу неки да је он некакав клептоман, да, бива, није свјестан да то ради. Пушти ти ту причу. Клепне тај што стигне. Не смије човјек ништа пометнути ако је он ту близу и ако то види. Та, је ли прошле године Стевану стио косу с водијером и гладалицом да

дигне. Легао Стеван мало да одмори испод оног трна и објесио косу онако о грану. Преварио га сан и мало дремнуо. Наиђе Л. и полако скине косу и водијер с трна и крене према ономе свом кртолишту. Мало је фалило да замакне иза оне главице. Срећом Стеван се тргнуо иза сна, видео Л. да носи косу, па завичи: „Куд ћеш то с мојом косом?“. Али тај се лако и брзо снађе: „Ама дошао да извадим мало кртоле, но не могу од циме и травуљине, па шћедох да оно мало покосим. Виђех косу па не шћедох да те будим. Та, вратио бих је одма“. „Знам, све ти враћаш поштено, али с полицијом“, рече му, Бога ми, Стеван. Него послушај ти мене. Ништа ти њега не питај, него, благо мени, иди ти лијепо у полицију. И пожуре. Ако заноћи код њега, тешко ће је и полиција пронаћи.

– Бога ми добро велиш. Не смијем дангубити.

Врати се Максим кући, не казује ништа жени, а дјеци никад није ни подносио рачун. Мада су га комшије сматрале добрицом, није у породици био такав. Хтио је да буде ауторитет. И био је. Његова се морала слушати. Истина, Госпава, жена му, знала је да му понекад противуријечи, али он је то брзо прекидао. Довољно је било да је препријечи погледом. Ни сада се није усуђивала да га упита куда се тако набрзину спрема, што се вратио из Враничина дола, у који је јутрос пошао, гдје је оставио жагу... Чула је како, док се спремао, неке нешто пријети. „Стући ћу ја, Кашљуцало, теби рокове“. А Л. је звао Кашљуцалом, јер је имао обичај да се накашље кад би се приближавао неком предмету који је намјеравао да дигне. Накашље се, па ако се нико не јави, значи да је слободно, да нема ту никога. Додуше, и други су га често тако звали. Тако га је звао и командир полиције код кога је сад пошао.

Не затече командира у Станици. Рекоше му да је отишао на неки увијај и да га сваки час очекују. И, уистину, појави се брзо.

– Шта је, Максиме, да опет Кашљуцало није нешто оплијевио?

– Не знам, господине – тихо ће Максим – не смијем ја ни у кога упријети прстом. Колико знао, толико грешан био, али неки ми људи предложише да дођем овамо, па ево... Нестаде ми жага.

– Каква је била – упита командир. Која је марка?

– Нова, господине. Три овце сам дао за њу. А која је марка, то ти, тако ми Бога, не знам казати. У продавници ми предложише да њу купим јер је најбоља.

– Добро, иди ти кући, а ми ћемо брзо за тобом.

Л. је пред кућом на цјепалу правио неке виле кад се појавило полицијско ауто. Из њега изађе командир Глиша и његов помоћник.

– Е, кад је неко вриједан – огласи се Глиша прилазећи Л. – он увијек има посла.

– Увијек, господине командире – дорани Л. – На селу те увијек нешто себи призива : кућа, штала, њива, ограда...човјек не стигне ни

поштено да руча. Нијеси завршио један посао, онај те други зове. Ако ми вјерујете, још нијесам ништа заложиио а већ четири сата. Ни кафу нијесам попио. Али, сад ћемо. Улазите у кућу да кафендишемо и ракијамо. Ви бар имате времена ако га ја немам. Узех да отешем неке виле, остао сам без лијеса, а прешније би ми било да намирим нешто дрва. Купих јуче неку жагу па мишљах да је опробам каква је.

– А гдје је купи Л. – упита Глиша.

– Код Шпира. Он ми је нахвали да је добра, па видјећемо.

– Па ја га прекјуче питах за жагу, хтједох старом да купим, а он ми рече да их није набављао има два мјесеца. Де да видимо каква је та што си је купио. Е, Шпиро, Шпиро, за мене нема, а за Л. има.

– Ама шта имаш гледати – збуни се Л. и доби неку блиједу боју у лицу. Ја сам стална Шпирова муштерија – хтједе Л. да окрене причу у други колосијек.

– Ајде, Л., донеси је да је видимо – сада већ озбиљније затражи Глиша.

Л. крену према подруму. Пође и Глиша за њим. Иде Л, а не иде му се. Пипа се по цеповима као да тражи кључ. „Ама, ће сам га оставио, таман ћу га изгубити какав сам шепртља. Ану, Илинка, види да ми није ту неђе кључ од подрума“.

– Не знам ти ја ни за какав кључ – обречну се жена. Шта тражиш сада од мене, а не даш ми ни повирити тамо. Као да ти је злато у подруму.

Мува се Л, окреће се око себе, као да га тражи негдје на земљи.

– Ама – сад се обраћа Глиши – немаш шта видјети. Жага као све жаге. Показао бих ти, али ево нема кључа. Боже, јесам неки сметењак, шта сам урадио од њега. Мора да ми остаде у оном прслуку што ми је остао у торарици.

– Полако, Л, наћи ћеш га ти. Нешто си ми се много збунио – вели Глиша.

Види Л. да нема куд-камо, извади кључ из цепа на прслуку и приђе вратима. Руке му дрхте и никако да утисне кључ у браву. Глиша се окреће свом помоћнику и смјешка се. Зове га да и он приђе.

Коначно отворише врата. Указа се пред њима крцат подрумалатки и лијеса. На греди од подрума висе двије косе. Глиша погледом шара по просторији, али не види жагу. У самом ћошку примијети неки џак. Прво га ћушну мало ногом, а ондасе саге и отвори га. „Па, ево ти те жаге, мој Л, мој Кашљуцало“.

– А, јес, ту сам је склонио дађеца не дирају. Могу се нагрдити. Глиша је извади из џака.

– Па, човјече, теби је Шпиро продао неку стару жагу. Видиш да ова није нова, да је њоме већ пилаано. Јес нова, али њоме је, брате, рађено, прљава је. Што бар нијеси очистио ову пилоту с ње. Де, Л. да се више не играмо скривалица. Кажи одакле ти је и чија је. Ми већ знамо, јер нам је човјек дошао и пријавио да му је неко дигао жагу. Да случајно није твог комшије Максима? Ајде пошљи неко дијете по Максима да дође. Ако буде његова, он ће је познати.

Л. је био притјеран уза зид. Видио је да је ухваћен у лажи, али опет је покушао да се извуче. Признаде да није његова жага, да је није

купио, али није је ни украо. Јутос је, вели, пошао да одбије краве у пашу и нишао је на путу на ту жагу. Размишљао сам шта дарадим. Ако је оставим ту, неко ће наићи и узети је и неће јој се никад за стрв сазнати. Узећу је, кажем себи, па даако се јави тај ко је изгубио. Та, не мислите зар да бих је, не дао Бог, сакрио. Није то дуванска кутија да је можеш сакрити.

– Добро и велиш, Л, да је није лако сакрити, но ме чуди како је тако лако неко изгуби. Та, није жага дуванска кутија.

У међувремену, док су Глиша и Л. распредали причу шта је лако, а шта је тешко, Стиже Максим. Глиша му показу жагу и упита га је ли то његова. Максим се обрадова кад видје своју жагу. Сјети се огромног дуба који је требало да посијече. Који би га ђаво – каже – сјекиром оборио. Не би за цијели дан. „Јес, моја је жага, него, Л, тако ти Бога одакле код тебе? Ама, господине Глиша, пометнух је и одох мало устрану, и нијесам се задржао колико би попушио цигар дувана. Окле се он ту обрео, како је диже, куд ли у часу нестане, никако ми не иде у главу. Ама, никакав му мађионичар није раван. Е, хвала ти, мој командире. Чим дођем у чаршију, пиће ти је од мене. Ама, какво пиће; заслушио си и печење“.

– Ништа ти, Максиме, нијеси дужан. Кафу можемо попиту и без ове работе, али Л. нам је дужан. Мораће с нама мало у град. Превише ради; ред је да мало одмори. Бар један мјесец дана. Аза то вријеме треба сељанима рећи да дођу до овог његовог подрума, оставићемо га отвореним. Можда ће људи познати понешто своје што су изгубили. Л. је то сакупљао да се не загуби.

Дивна ЛУЛИЋ Јовчић

КОСМИЧКА ТРУНЧИЦА

ЦИПОВКА

Мали је простор за ширину твојих мисли. Оне су као набујало тесто које је снагом свега доживљеног добро умешено и искуством до перфекције уобличено. Хлеб / циповка која обавезно има један дуги ожиљак по страни. Он јој помаже да при печењу на ватри страсти, пламену беса, топлини жеља, расте и добије на величини. И тада, румена од напора након проласка кроз чистишће, формира корицу / оклоп који јој штити нежну и меку нутрину. И ожиљак више не личи на ожиљак. То је топла циповка са великим широким осмехом.

ЈОШ ИМАМ ПУНО ЖИВОТА

Јануарско јутро, сунчано и хладно. У цркви је још хладније. Промаја која као да жели разнети и прочистити из Божје куће све грешне мисли и примисли. Сваку сумњу.

У огромном простору ромори глас свештеника. Пажњу ми одвлаче прекрасни дуборези са религиозним мотивима, урађени тако давно спретном руком незнаног мајстора. Боже, са колико љубави је остварен и најмањи детаљ. Сваки лик одише топлином, нежношћу и бескрајном љубављу коју је, засигурно, сам стваралац имао у себи. Његова душа још увек живи кроз ова дела. Кроз њих и он сам заиста и живи.

Одједном, до моје свести допире глас свештеника: – *Сретни су они који су умрли! Сретни су и они који су око себе смрт гледали!*

Најежила сам се. Не од хладноће јутра, него од такве „среће“. Тешко ми је да тако нешто најпре схватим, а тек да прихватим. Смрт? Физичку смрт, као срећу?

Све је у мени вриштало: - Ја волим живот!

Боже, да ли сам грешна због овакве мисли? Лошија од оних који другачије размишљају?

– *Смрт је одлазак у вечни живот*, – опет глас свештеника допире до мене.

Одлазак? Зар сваки одлазак не боли? Зар би требало радовати се и желети да се тај „одлазак“ што пре догоди?

Покушавам да схватим смисао такве поруке, али ми не успева.

Издазак на светлост, у дан, и пред мојим очима ми свакидашња слика обичног, стварног света. Гледам у лица људи изашлих из Божјег храма. Углавном су насмејана. Да ли им је радост и олакшање дала кашичица лека/утехе у реченици *Смрт је одлазак у вечни живот*? Да ли их радује што су још увек ту, тако живи и тако стварни, што још увек нису отишли?

Идем лагано ка свом ауту размишљајући и даље о „одласку“... Поред паркинга између неколико стамбених зграда, налазе се контејнери. Препуни су. Смеће се пресица. Човек четрдесетих година, обучен у изношене и прљаве ствари, седи на свом бициклу и грозничаво чепа по смећу. Након празника, део богате трпезе и њему је на дохват руке! Вади из кеса остатке хране и халапљиво их трпа у уста. Отвара боцу у којој је још мало сока и испија га. До последње капи! Осмех среће и задовољства разлива се његовим лицем! У њему блаженство, а у мени? Дубока туга и питање: - Боже, зар није страшнија смрт за време живота?

Улазим у ауто, крећем полако. Глорија Гејнор и „I will survive!“ (*Преживећу...*) тихо и пркосно са радио – таласа.

„Још имам пуно живота да живим, још имам пуно љубави да дам... Преживећу..“

РИБООКИ

Оно што ми се код њега не допада је то што при разговору не гледа саговорника у очи. Поглед му немиран, као у уплашене животиње. Покушавам да га задржим када ме понекад њиме окрзне, али увек некако измигољи.

Чега се плаши? Истине коју ћу видети у његовим рибликим очима? Истине о томе како се на јадан начин успео на тако високу позицију? Или се плаши да ће видети свој прави лик огледајући се у мојим очима? Свега тога у истом трену?

И покрети су му нервозни. Широке руке, дебели прсти, у ствари шапе којима набада по тастатури као да бележи нешто, а више из нагонске потребе за ударањем. Реченице кратке и бритке. Толико бритке да им се оштрица у зраку осећа. Чисто да се зна! Његове речи су сечиво којим се лако скидају главе. То му ствара осећај моћи, тако преко потребан, а тако варљив!

Не могу му се обраћати са „Ви“. Заиста не могу, иако је по свом положају на вишој лествици од мене. Помислих у тренутку, по тонској лествици – сигурно. Веома често виче из свег гласа. И што је занимљиво, то код многих упали! Само што не стану у став „Мирно“ и не викну: – Разумем! Иако често, веома често, ама баш ништа не разумеју. А ја не разумем њих. Одрасле људе!

Он ми се обраћа са Ви. На мене не диже глас. Не знам шта га у томе спречава. Да ли моје нагонско неподношење ауТОРитета толико

вришти из мог става? Да ли је свестан да ЗНАМ за јадац?

Рибооки! Колико ћеш дуго пливати овим морем? На који ће те мамац преварити?

ПРОЋИ ЋЕ

Догађало се то и раније. Позли јој, попије лекове и онда легне. Смири се и усни. – Добро је! Проћи ће! Увек прође! - говорила би ко зна коме, себи или нама. Свеједно је, храбри се, бодри нас.

Жена – лав! Жена – борац! Неко чије је срце велико и не боји се живота. А то срце већ дуго није здраво. Застајкује, прескаче, успорава. Изморено тешким радом, невидном тугом, нечујним вапајем. Ослабило под многим скривеним и само њој знаним ожиљцима... Срце испуњено болом и страхом понето у вртлог зебње.

Овога пута то је, ипак, било знатно другачије. Први пут сам видела страх у њеним очима. Пружала ми је руке говорећи гласом зебње: – Хладно ми је! Јако ми је хладно! Молим те, угреј их!.

Цео живот она их је ка мени пружала. Те руке увек спремне да ми помогну, да подигну, придрже, поведу, руке топле и увек спремне за загрљај. Те руке су несебично пружале све што имају, а сада? Ништа друго сем тоpline не траже. Сада су то руке које траже делић сунца које се из њеног у моје срце непрестано настањује. Траже тек жишку од живота.

Прихватила сам их нежно, пуна љубави каква се једино мајци узвраћа. Упорно сам их масирала, топлину им своју преливала, непрестано јој у очи загледана одгонетајући до тад непознату зебњу.

– Не бој се, мила, ту сам! Не дам те хладноћи! – бодрио ју је мој поглед. – Док нам је рука у руци, нема страха!

Масирам, трљам, грејем њене руке. Отимам од хладноће! Не одустајем ни једног трена. Не дам је! Моја љубав је штити. Мој додир, верујем у то, вратиће јој болом пољуљани осећај сигурности. Моја упорност мора да је оснажи, да је подигне..!

Полако се смирује. Топлина се враћа у њено тело. Лицем ишчежава бледило. Преостаје јој онај неизбежни умор у сузним очима. И даље је држим за руке. Не испуштам их. – Добро је, мама! Победили смо је и овај пут.

У једном трену - немила мисао: – А шта ако се опет догоди, а мене не буде ту?

ДАЉИНОМ ПРЕТЊА

Раширих длан. Испустих ти руку. Не смем никад заборавити:
– Умеш и сам да ходаш!

Пред очима слика: – Ноћни шетач немирног хода. Пре одласка у наручје тиховања, пре поринућа до самог дна таме, још је само накратко залепршао крајичак црног капута.

Даљином претња. Од недохвата. Од недогледа. Од прве стрепње у мени.

КРСТИЋ НА ДЛАНУ

Недељно мартовско јутро. Буди ме непријатан осећај. Жестоки бол средиштем оба длана.

Зачуђено на својим грудима угледах шаке чврсто стиснуте у песнице. Нокти дубоко заривени у меке дланове.

Желећи да се што пре ослободим болног стиска, брзо сам их растворила...

Угледах црвене бразде / трагове које су дуги и оштри нокти начинили пресецајући линију живота. Средиштем – крстић на длану. Још ме боли.

Узалуд покушавам да се присетим тегобног сна који је за собом оставио тако поуздан траг. Не вреди. Не успевам да дођем до одговора на питања:

– Где ме је одвукао тегобни вртложник подвести?

– С ким сам се и зашто сам се сву ноћ борила?

– Зашто и / чему и након сна / буђењем стиснуте шаке?

– Шта је то пре крстића у мојим чврсто стиснутим шакама било скривено и у сну тегобном од зла одбрањено?

Крстић! Знак да сам њиме и у сну била од зла одбрањена.

КОСМИЧКА ТРУНЧИЦА

Чудноват и леп сан. Након дуге и немирне ноћи која ме је измрцварила тешким и мрачним мислима, како и да се надам оваквом сну којег не желим заборавити.

Као, летња је ноћ, она топла, ведро, обећавајућа, када оку и души све изгледа тако отворено и блиско. Знам да сам сва устрептала гледала озвездано небо дивећи се том бескрају лепоте. Затворила сам очи, на трен само, и пожелела да се винем високо, високо. И гле чуда! Без имало напора, моје тело је почело најпре да лебди, а потом и да се пред мојим зачудним оком подиже, из трена у трен све више.

Ослобођено тежине, без напора, ослобођено страха од ненаданог пада, са неописивом лакоћом моје тело је лагано плутало пут звезданог неба.

Хелијум у грудима. Хелијум у глави. Није било важно где ће ме однети.

Била сам тек трунчица, тек мрвица од живота у оноликом космичком бескрају, честица за коју има и више него довољно простора за несметан и слободан лет.

Била сам делић тог бескраја. Никада до тада толика ширина погледа, толико стапање, толики осећај припадања. И толика срећа због саме те спознаје.

Јутром – затечена. Осетих нелагоду. Почиње нова, или се само наставља дневна мора. Сном одстрањена, тежина се враћа у груди.

Зар ме је онако леп сан довео само до овог јутра? Зар је само у томе врхунац величанственог лета? Или га новим даном, ко зна где и како, сама морам да пронађем, да препознам?

БЕЛОМ БАРКОМ У НЕПОВРАТ

Једва се назирао у белини болничке постеље. У полудремежу, у сну наметнутом лековима, у сну који је био прибежиште и спас од јаких болова који су му раздирали тело, плутао је у тој малој белој барци на немирним таласима који су га носили од успомена из давне прошлости, до тешких тренутака садашњице, тренутака свести и немиле истине – крај путовања се неумитно приближавао.

Загледала сам се у његове руке које су сада изгледале као руке дечака, мале и нежне. Исте те руке су биле познате по веома снажном стиску. Под тим рукама су велики комади јаких и дебelih лимова били вешто обликовани у олукe који су красили многе куће у овом граду, као сребрне сјајне огрлице, као велики левци кроз које су се сливале небеске сузе. Овај човек малог раста био је стуб и чврст ослонац своје породице. Овај стамени човек је први пут данас пустио сузу. У белини собе дрхтала је једна велика суза. У овој се соби скоро руком могла опипати туга, и његова, и осталих временских људи који су били смештени у њој. Још и сада осетим тежину те туге. Из доњег краја собе допирао је глас неке старије жене пун очаја: “Ласло! Ласло! Ласло! Помозите! Ласло! Ласло!...”, и тако без престанка. Једна бакица, ситна и веома стара, седела је за столом и говорила некоме кога је само она видела: “Ево, брзо ће мрак, треба да идемо. Хајде, децо, идемо кући”.

Друга жена, која се трен пред наш долазак пробудила, широко се осмехнула осмехом девојчице, погледала нас и поздрављала махањем руке. Поред ње у кревету, са њене десне стране, лежао је плишани меда са црвеном машиницом око врата. Касније, док је се покривала, пажљиво и нежно покрила је и свог меду.

У једној белој соби на овом свету, живели су људи са својим посебним световима, световима само њима видљивим и схватљивим, местима у својој свести где су једино заиста припадали и где су били на свом. Све друго им је одузето.

У трену ми је мисао прекинуо неки покрет са маленог прозора који сам уочила крајичаком ока. Пролетео је голуб. Намах угледах слику из прошлости која ми је измамила нежни осмех. Видим га опет како храни своје голубове, како слећу свуд око њега, слећу на његова рамена и главу. Како их је само волео! Он им звиждуће и они му хрле, знају да је то позив на гозбу.

Волео их је неговати, волео је да посматра њихов лет. Морао их се одрећи још пре две године, када га је болест почела узимати под своје. Извлачила му је снагу, и мало по мало, добијала битку са овим снажним човеком.

На његово раме сада је слетела једна друга птица, црна птица коју никада није дозивао. Дошла је и чека да га поведе на последњи Лет, лет у неповрат.

Пожелела сам да што је могуће пре одем са овог места, тамо где живот пре или касније доживљава пораз.

Толико туге која се сабрала на тако малом месту било је тешко поднети.

Душа ме је болела од осећаја немоћи и безнађа.

Брзим кораком изјурих напоље. Дочекала ме киша.

КОМАДИЋ МРАКА

Ноћ дивна, летња, топла... У процепу између јаве и сна, у полусну, чежњом створена слика: Као, некеме у даљ далеку хрлим. Тај неко нема лик, ал' има дивне, топле и нежне, има чврсте и сигурне руке. Без лика и, као, тај неко ме некуд води. Без лика, све време, али уз мене је и ја му верујем.

Тај неко што је у сну а без лика, одводи ме на једно посебно место и говори: - Ово је наш комадић мрака!

Лагано, нежно, тај неко још увек што је без лика, спустио ме је на мирисни лежај од полегле траве у којој снива још на хиљаде такође малих живота.

Полегла попут траве, осетих дамаре у себи и свуда око себе. На овој колико тек мрвици од бескраја, на делићу ове безмерне галаксије, тај неко још увек што је без лика, лагано ме, трен за тренем све топлије и све безданије, под балдахином од светлуцавих звезда, све више билом својим, животом ме испуњава.

Одједном, као да се нада мном сабрао сјај свих звезда. И трен пред узлет видех: Тај неко што је све пре овог севног трена без лика био, уствари и сам је треперава звезда од свег небеског нада мном сјаја! Лик обасјан светлошћу нечије душе.

Душе? Можда моје!

Марина РАБРЕНОВИЋ

МАЈНЦ

Срмка и ја смо сестре од ујака. Тачније, мени је она сестра од ујака, а ја њој од тетке. Одрасле смо заједно. Однедавно, прешла сам са породицом у Мајнц, али моје биће и даље је заглављено између мог првог скејта за који сам вршила стручну обуку на ретким падинама војвођанских година детињства и првих децјих колица, које сам бирала читајући студије стручњака. Док седим на клупи испред школе мога сина, трк девојчице и поглед у очи моје ћерке, вратио ми је онај жив осећај недостатка временске и просторне дистанце у односу на осећаје. Недавно, Срмка ме је позвала да овде у Немачкој сретнем њену другарицу из детињства, да јој се нађем колико је могуће, макар и само толико да се сретнемо и попричамо. Сетих се о коме је реч. Она је мојој Срмки била често у том свету децјих жудњи и жеља битно поуздање. При сусрету ми је испричала:

„Сећам се Срмке када јој је мајка Иконија купила једне ципелице са ђоном од куване гуме. Беху црвене са малом, равномерно узвишеном потпетицом, које су је чиниле више девојком, него што је са десет година била и више раздраганом него што су зимске чизме током једне једноличне зиме могле удобности учинити децјој кретњи. Те јесени и зиме сви смо, цео разред девојчица ишле на фолклор. Црвене ципелице имале су уграђен креативни свемир. Децентна бела мрежаста страница на њиховим боковима значила је да тај свет има слободан улази да је довољно да само нежно угнездиш своје стопало. Мирисале су на добро обрађену мекану овчју кожу. Тамо негде изнад прстију нису имале трагове превоја. Гледала сам је како виори... Тако сам се дивила Срмки верујем зато што сам је волела. А волела сам је онако детиње, ни сама не знам због чега. Због свега, јер смо расле заједно. Дочекивале смо заједно свако пролеће на травњацима и теренима у близини кућа, и те црвене ципелице из Чехословачке за мене су биле доказ благаостања, тачније некакве емотивне сигурности коју ми други, чији родитељи нису можда имали толико времена и истанчаног укуса за нас, никада нисмо осетили са таквом отменошћу, мером и залагањем. И нису то биле само те ципелице. Све је са њом у вези било некако пробрано и помало авангардно. И нама другима

неухватљиво. Њени летњи одласци на најлепша острва нашег приморја, приче о морским љубавима које су се ове девојчице иначе тајиле, а једино их је она причала самоуверено, не хвалећи се, већ жалећи се на тежак усуд да таман што је да таман што је полетела на крилима спознаје, цео тај накривљени летећи ћилим осећаја, морао је бити нагло заустављен и сво његово ткање опарано. Било је нечега маестралног у њеној машти. Једном се у Нишу заљубила у једног „штребера“. Тај Зоки чинио јој се као Вук у јагњећој кожи; леп и паметан, а мангуп. Сањала је тада о првом пољупцу. Одмах је са девојчицом из зграде сковала план да очисте целу вишеспратницу и да од тога сакупе новац који ће поделити међу собом. Срмка је од тог новца требало да осмисли нову фризуру, шминку и накит и понашала се као велика самосвесна заводница, међутим, Штребер јој је објаснио да је оцу дао реч да више неће кварити просек, јер када се последњи пут заљубио, просек је био десеткован, а то је свакако било пре тог петог основне. Много година касније, Срмка је упознала једног који није био баш толико отворен, и тако је настала имагинарна фасцикла података о мушком кукавичлуку, све док јој се обзнанило да кукавичлик не може да се сортира ни по једном основу, те да је то малодушност...

Међутим, од када је једном спознала малодушност, није је више тако лако себи због љубави дозволила. У тој бојмији било је лудо веселих тренутака. Нешто пре времена црвених ципелица, био је сасвим прозачан и свеж дан, таман након што је дрвеће олистало и људи измилели у равничарском крају, кад се срмкин отац нешто припит вратио кући. Иконија, коју је он од миља звао искра, дочекала га је уобичајено недељном чорбом од парадајза. Из неког разлога Милутин је питао: „А шта има после чорбе?“

– Мусака од бораније са шампињонима

– Зар да сваки дан жваћем ове травке, рекао је зловољно и бесно.

У трену је сручио читав тањир на под као када неко избаци фризби и укусни сокови Искриног марљивог труда су се разлили на све стране...

– Шта ти то радиш – упитала је, као неверујући, да јој се ово догађа.

– Бацам и ломим.

– Јел ломиш; па то су моји родитељи купили нама !

– Твоји, јел, то су, значи, твоји купили, рече Милутин још више изнервиран идејом да то треба напомињати .

– Кад будеш куповао и вукао из Чешке, онда бацај!

Те устаде и без размишљања узео туце тањира, онолико колико је могло да стане у цео педаљ што су га образовали палац и кажипрст и расу их на степениште испред улазних врата, говорећи: „Када можеш ти, могу и ја !“

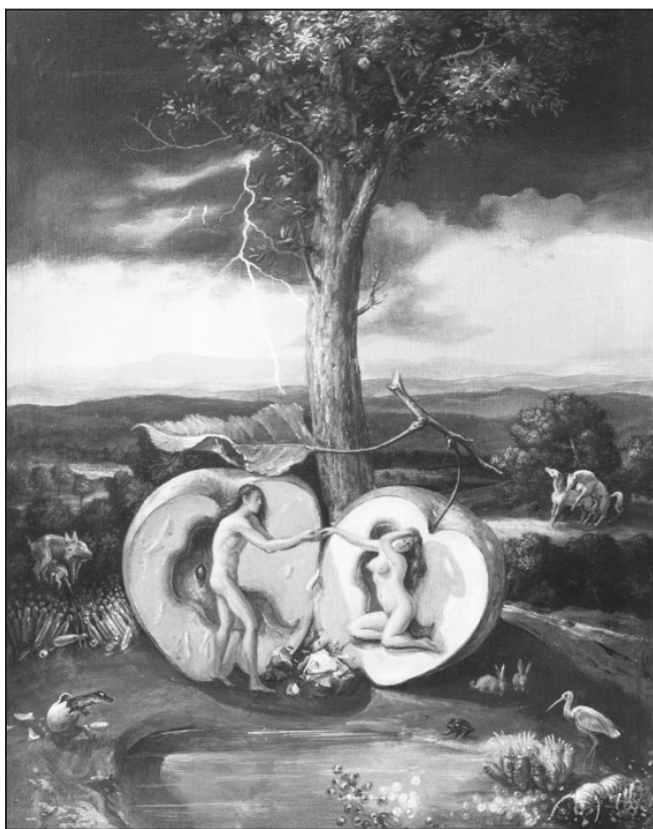
Целог дана и ноћи, нико није хтео да почисти срчу .

Породица од пет чланова је имала само два тањира у кући. Сутрадан је владао смирај када морепловци уплове у дуго очекивани залив надомак копна, у чијем је окриљу све мамило. Када су након два

месеца Иконија и Милутин дошли кући с посла, у истом у истом дану донели су обоје, у истом сату комплет тањира. У међувремену нико није причао о том догађају, нити тада, нити икад касније. Милутин је сервис купио у очевој радњи, тако се сазнало за догађај.

Само сам је једном након тога видела дубоко несрећну, а разочарану још и више када је пет-шест година након овог догађаја ушетала у неки угао сепареа у кафићу и преплашено ми рекла да мисли да ће јој се родитељи развести. Изгледа да се иза тога крила нека афективна реченица коју је неко о том гласно изговорио. У дејем бивствовању у којем смо размењивале танане нежности, шнале уочи првих излазака, ово је деловало на њу као тешка траума.

Доселила сам се у Мајнц након што су готово сви отишли из родног села. Научила сам да се срећа заслужује упорношћу. Срећом по Срмку и мене, она је остала највољенија другарица коју сам ја икад имала.

Рађање Адама и Еве

Јелена ЦВЕТКОВИЋ

ТОДОРИНА МЛАДОСТ

Тодора се подмладила. Тек тако, за једну ноћ, разишле су се боре око бледуњава плавих очију. Размрсиле су се вијугаве линије на челу једне осамдесетогодишњакиње, баш у данима када је коначно постала свесна своје смртности и помирила се са коначном истином. Додиривала је своју поново меку кожу, гледала руке беле као памук, и осећала како јој младост још једном прожима биће, увлачи се у све поре њене дојучерашње старости.

Тодора је, ипак, покрила сва огледала. Јер шта ако је њен лик, њен лик старице, остао зацртан на некој стакленој површини? Погасила је све лампе, место њих упалила свеће, и дуго потом гледала је своје млечно беле руке, те умирене порцеланске прсте који нису знали шта пре да додирну.

Тодора је целог свог живота тим поново рођеним прстима дотицала само грубо сукно, па је њена кожа рано огрубела и остарила. Будила се у рану зору и ишла од куће до куће, обилазила виле и куле од злата, а онда до касно у ноћ прала скупоцену одећу која је припадала онима што у руке ништа теже од кашике нису узели. То јој је испрало душу, избелило снове и осушило изворе наде да ће некада препознати правду међу људима. Да ће богаташ некада пожалити сиромаша.

Умирила се временом Тодора, ваљда се и уморила. Поклонила је своје руке, престала да верује у постојање младости. Младост несигурно дрхти у нама годинама, а онда кад добије на снази тело је то које посустаје јер не може да прати њен непредвидиви ход.

Има људи који младост и не осете, тешила се, обоји је тиха патња. И мислила је да је њено време прошло.

Али када се тог јутра пробудила без старог храста у очима који јој је целог живота парао срце, а руке претворио у две напукле, грубе гране, угледала је прозор под којим се таласало бело платно већ непознатих људи и пожелела да ишчупа преварено срце које је куцало у ритму повлачења дубоких бора.

Боре се јесу повукле, једна за другом, као када река напусти своје корито па се свим својим валовима завуче дубоко у земљу. Једино је остао тај неизбрисиви дах старости, мирис година који би избијао

на површину чим би неку реч проговорила. Зато је ретко причала. Тодора је, једноставно одлучила да ћути.

Старица која је до тада, послушно попут најпонижнијег роба, прала одећу богаташима одједном јенестала из тог места где су кућерине и виле ницале као мека трава после кише. Свуда раскош и сјај, тек понеки просјак на кога се гледало као на непожељну појаву коју треба што пре одстранити како не би кварила слику савршеног света. Тражили су је, и те како су је тражили и распитивали се о њој. Међутим, нико је није ни видео ни чуо. Тодора је тек тако, преко ноћи, ишчезла.

А у ствари, била је присутнија него икада. Стајала је са стране, огрнута плаштом младости, тиха и повучена. Они који су је приметили, то ново лице, ту мистериозну особу што се ниоткуда појавила и постала нема сенка која лута улицама без речи, нису могли да дознају ни откуд долази, ни са којим циљем. Временом су потпуно одустали па су пролазећи поред Тодоре незаинтересовано окретали главу у другом правцу, пустивши је да остане тајновита и нема.

Године су пролазиле, и време је почело да чини своје. Сви, сем Тодоре, старили су и умирали, нестајали онако како су се и родили. Умотани у бело платно као новорођенчад, обавијени танком прозирном светлошћу кроз коју је био видљив сваки њихов заживотни грех. Нестајале су читаве генерације, потомци и потомци оних људи који су први окретали главу од њеног тајанственог ћутања, а са знатижељом се распитивали о судбини старе вредне праље. А Тодора је остала млада и нежна, онаква каква се пробудила једног, већ сада далеког, годинама затрпаног јутра. И сама јутра су почела да старе. Сунце је добило боју увелико презрелог жита, многе реке су временом нестале... свет се у многоме променио.

У том свету за њу није било места. Мало по мало, све чешће је осећала жал за својим борама. Сатима би се гледала у огледалу тражећу бар једну линију која би наговештавала долазак старости. Њене очи, две плаве планетеуроњене у свемир постојан као врх неприкосновених планина, бесциљно су лутале белином лица које није посустајало пред плимом надолazeћих година. Узалуд је ишчекивала долазак дана када ће и њено тело бити обмотано белом тканином, али смрт је наставила да је заобилази.

“Не тугуј, Тодора”, уснила је једне ноћи, “доћи ћу, али тек када нестане и у земљи заврши и последње платно које си рукама белила. Свако ти је однело по годину живота, па си се, уместо да тог јутра умреш, напрасно подмладила. Зато живиш овако дуго, док су они које си верно служила, дуго већ у мојој власти. Ево их, перу своје грехе, као што си ти прала њихову скупу тканину.”

Како је уснила тај сан, радовала се данима који су долазили, и у сваком је Тодора видела дар. Не живота, већ смрти. Умирила се ваљда, понекад би и проговорила. Како није имала коме, себи је говорила:

Не тугуј, Тодора, доћи ће.

И открила је сва огледала.

Радомир В. ИВАНОВИЋ

*ЕКСПРЕСИВНЕ, САЗНАЈНЕ И ИНТУИТИВНЕ
МОЋИ ЛИРСКОГ ДИСКУРСА*

(Апнеја : Двојеручица)

„Човечанство је тако начињено
да стално мора себе да одређује
и стално да измиче од својих дефиниција“.
В. Гомбрович

ИЗМЕЂУ ИСКОНА И КОНА

*Нешто се
Од нас веће испуњава
Када се мисао стопи са осећањима*

У покушају теоријског, аналитичког и критичког разрешења бројних енигми и парадигми, проблема и апорема садржаних у песничком секстету Жељка Медића Жаца (1970): *Побуна симбола* (Београд, 2005), *У дане дивних чуда* (Београд, 2010), *Проналажење белутка* (Београд, 2010) и *На тихој равни свакодневице* (Београд, 2014), а посебно у хомогено оствареном поетском диптихону из последњих година – *Апнеја* (Београд, 2016) и *Двојеручица* (Београд, 2018) – од прворазредног значаја је закључак да се песник свим стваралачким бићем залаже за дијалогски карактер сваке врсте поетског говора. Познато је, наиме, да читав век несмањеном жестином траје расправа о томе да ли се ради о монолошком карактеру (за који се залагао Виктор В. Виноградов), дијалогском карактеру (за који се залагао Михаил М. Бахтин) или о деоби на категорије „чиста усменост“ или „чиста писменост“ (за које се залагао В. Д. Левин). Помирљиву и спасоносну формулу понудио је Бахтин предлажући три врсте интерференције: „хибридизацију језика“, „хибридизацију жанрова“ и „хибридизацију култура“.

С обзиром на то да постоји мали број Медићевих естетичких и поетичких опредељења, саопштених у оквиру експлицитне поетике, аналитичар је принуђен да се ослони само на чињенице које му нуди имплицитна поетика. До првог значајног опредељења долази се анализом конструкционе и композиционе схеме поетског диптихона. У обе песничке књиге Медић је прихватио мишљење Бориса А. Успенског, саопштено у књизи *Поетика композиције* (Москва, 1970, Београд, 1974), дефинисано као „композициони прстен“. У *Апнеји* први део прстена чини курзивно издвојена песма /„О Звездознанче“/, а други део такође курзивно издвојена песма /„Диши... сада само дубоко диши“/; у збирци *Двојеручица* први део прстена чини успела рефлексивна песма /„Помало изгубљени“/, а други део такође успела песма /„У дослуху са сунцем пробуде ме птице“/.

Како се ради о квартету пажљиво замишљених, реализованих и одабраних песама, то је јасно што се у њему крију не само битне поетске суштине обеју збирки него истовремено и неке од најзначајнијих парадигматских оса двеју збирки, које ће потом бити пажљиво елабориране, разрађиване и нијансиране у циклусима и најуспелијим песамама (у којима се крију специјалне естетичке вредности). Радозналост читаоца на то ће најпре упутити писци поговора: др Марија Јефтимјевић Михајловић у есеју „У повлашћеним просторима песничке егзистенције“ (*Апнеја*, стр. 93-96) и Драгица Ужарева у есеју „Двојеручица – жена од овога света“ (*Двојеручица*, стр. 57-61), као критичари овлашћени да тумаче делове поетског диптихона. Да се ради о срећном споју поезије и критике, потврђује недавно објављена студија др М. Јефтимјевић Михајловић на руском језику: „Традиционное и современное как вызовы поэтического искусства (Влияние Арсения Тарковского на поэзию современного сербского поэта Желько Медича“), објављен у зборнику радова са међународног научног скупа (г. Орел, 19-21 априла 2017 г.), Орловский государственный университет им. И.С. Тургенева, Орел, 2017 (стр. 528-543).

Као друго глобално естетичко и поетичко опредељење Ж. Медића, критичарке су издвојиле његову спремност да продре не само у физичку него и у метафизичку сферу поезије; да на тај начин истовремено покаже и сопствене креативне способности и експресивне, сазнајне и интуитивне моћи песничког говора, уз све опасности које такав ризикантан покушај крије у себи. Прва критичарка с правом указује на значај *естетске епифаније* (изненадних открића, на стр. 96), док друга критичарка на *библијској митими* „двојеручица“ која неизбежно, асоцира на постојање „Богородице – тројеручице“, исцелитељке руке црквеног ретора и песника Јована Дамаскина (стр. 57-58).

Мада се ради о релативно кратким есејима, у оба случаја ауторке су одговориле на нека од суштинских питања које неминовно изискују реторика наслова, поднаслова и међунаслова, особито уколико имамо у виду „топосе завршетка“ двају есеја. У првом критичарка резолутно тврди: „Непосредна, лирски топла, али дубока и „обременјена“ симболима, збирка *Апнеја* Желька Медића Жаца у

својим најдубљим значењима чини јединство супротности, сажимање најстаријих и увек актуелних вечитих питања о смислу отпора пролазности у форми песничких целина. *Апнеја* задивљује снагом утисака које оставља на читаоца, јер и њега самог уводи у *сан*. Она не дотиче, она прожима, што јесте задатак поезије“ (стр. 96). У другом критичарка, такође без икаквих дилема закључује: „Све у свему, пред нама је књига у којој се налази тридесет и шест песама изузетно уједињеног квалитета. Циклуси су и на језичком и на тематском нивоу врло чврсто грађени (...). Ово је књига коју не само да треба препоручити за штампу или за читање, већ и за јавно извођење, чиме би добила своју пуну лепоту“ (стр. 61). На тај начин критичарка још једном подвлачи идеју о дијалошком карактеру лирског дискурса.

Било да се бави космичким, планетарним или антрополошким моделом стварања као моделом обликовања стварности, супериорног у односу на друге, сродне или разнородне моделе, Медић од искона до кона показује и сопствену и општу преданост *стварању* (poesis) и *мишљењу* (poesis) као крајњој сврси постојања, нестајања и поновног рађања, ослоњен на познато мишљење естетичара и критичара Сретена Марића – „Машта је извор свих наших мудрости“. На тај процес који непрекидно траје упозоравао је још Платон, тврдећи да испред сваког почетка постоји неки незнани пра-почетак, као што, вероватно, постоји и неки непознати бес-крај.

Поменути дијалектички процес стварања и промишљања о оствареном одвија се на два плана: спољашњем и унутрашњем: спољашњи можемо дефинисати као *макрокосмос*, а унутрашњи као *микрокосмос*, управо онако како га је дефинисао Његош у филозофско-алегоријском спеву *Луча микрокозма* (Београд, 1845). Бог егзистира као биће са неограниченим способностима (deus absconditus), а Човек као биће са ограниченим способностима (deus revelatus). Апологију двоврсног и међусобно зависног стварања Његош је оваплотио, руковођен сопственим искуствима и сазнањима, када је најпре у рефлексивној поеми „Црногорац у свемогућему богу“ (1834) записао:

„Ја се надам нешто твоје
да у душу моју сјаје.
Неизвјестан ал’ се гордим
што са тобом својство имам“
(стихови 51-54),

да би започети дијалог у тој песми наставио после две деценије (1845) у „Посвети“ *Луче микрокозма*:

„Свемогућство светом тајном шапти
само душом пламена поете“
(стихови 169-170).

Основни Медићев циљ је да укине , уколико је то уопште могуће, границе између латентног и реалног света, јер он сматра да су границе и непотребне и ограничавајуће у више сфера стварања и

мишљења. Целокупно стварање одвија су у свету чуда и труда, будући да се они међусобно инспиришу у стварању особеног амалгама (што су преузели Марина Цветајева и Данило Киш). На то свим значењима и звучењима упућује Медићева збирка *У дане дивних чуда* (Београд, 2010) при чему доминантну тријаду симбола чине: *Љубав*, *Чудо* и *Трајање*, како тврди песник у истоименој песми – „Почетак је увек из сна и слутње“ (стр. 12). На процес симболизације и метафоризације упућује реторика свих пет циклуса *Апнеје* („Свитака“, стр. 9-22, „Испресавијана тајна“, стр. 23-36, „Маглине“, стр. 37-58, „Исцељивање пукотина“, стр. 59-72, и „Двојеручица“, стр. 73-90), као и сва три циклуса *Двојеручице* („Тражилишта“, стр. 9-22, „Сасвим обичне речи“, стр. 23-38, и „Непознате азбуке“, стр. 39-53). Веома важан „везивни елемент“ обе збирке чине истоветне посвете („*За Марину*“), што такође представља битну премису лингвистичког и интенционалног лука двају дела.

За нашу анализу занимљив је и поступак на који начин песник користи антички, библијски и стваралачки мит. Антички мит је по први пут наглашен реториком наслова песме, будући да су именовани митолошки субјекти: Ерот/Ерос и Психа/Анима. Значај пантеистичког и орфичког мита Медић не истиче само уз помоћ вербалне него и пиктуралне имагинације. На одрживост овог закључка упућују графичка решења корица збирки. У *Апнеји* је коришћена слика Игора Зенина – „Dancing Trees“ (на којој су играчице срасле са дрвећем као делом природе), док је у *Двојеручици* коришћена фотографија Noella S. Oszvalda (на којој је грешком издавача штампан негатив балерине уместо позитива).

На значај митеме и поетеме *искон* Медић читаоца упућује ненасловљеном а веома садржајном песмом /“*Оној која дивно сања*“/ која садржи миљковићевски интонирану поетску идеју саопштену као звучно финале и песме и циклуса и збирке:

„Кад љубав је била
Најсветија сила
И прва

Изван нашег поимања“
(стр. 11).

На постојање *кона*, хипотетичког или стварног, упућује уводна квинта песме / „Место из којег се покрећемо увек је другачије“/ чија звучења и значења кореспондирају истовремено и на више нивоа са претходном песмом и чији продужетак логички представља:

„Место из којег се покрећемо увек је другачије
Али постоји снажно осећање препознавања пута
Иако не знамо одредиште ни да ли се пут икад завршава“¹
(стр. 17).

¹У Медићевом рукопису почетна квинта је написана као уводна терцина. Захваљујем аутору што ми је скренуо пажњу на графичку енергију песме, до које му је изузетно стало.

Песникова повремена упитаност (употреба интеррогативног модела поетског говора) рађа се поводом новооткривених егзистенцијалних и уметничких истина. Она, упитаност, није резултат „топоса афектираности“, нити топоса „завођења читаоца“, него служи као ознака истинског загонетања и одгонетања нових открића, судова, мишљења и претпоставки, процеса њихове актуелизације, проблематизације и драматизације, којима се морамо враћати увек из почетка, без обзира на то је ли нас до њих довела теорија сазнања (за мишљење) или теорија тумачења (за стварање). Мост као медитативна или визуелна песничка слика, па и као поетска идеја о премошћивању бинарних опозиција, служи аутору да укаже на прооцењане и промишљене авантуре „духа који ствара“ и „душе која пати“ (дакле, и на рационалном и на емотивном нивоу, како би рекао Томас Стерн Елиот). Мост може истовремено да послужи као костићевска „тачка укрштаја“, као андрићевска „тачка корисности“, али и као „место опасности“ које открива песничко биће:

„И увек буде неки мост са узиданим животима
Које смо имали и преко којих се прелази
Као поред успаваних чудовишта“
(стр. 17).

Упркос доминирајућој апологији *Живљења, Вољења и Стварања*, у другом прикривеном слоју значења доминира трагично осећање живота, јер је бинарна опозиција оптимизам - песимизам трајно обележила дуг пут песникових тражилишта и налазишта (песник би рекао „одредишта“). На том дуготом и неизвесном путу песниково биће је вођено небеским, земаљским и хтоничним судбинским моћима. Против пролазности искустава и сазнања песник се бори уз помоћ „побуне симбола“ и вере у снагу „природних дарова“; који су наклоњенији каталогу добара него каталогу зала и који аутентичним сликама, представама, процесима и проницањима откривају филозофему коју историчари називају „апсолутним смислом“ (уколико он уопште постоји!?). Аутентичност поетског говора је, дакле, мера успешности укупних знања и умења, што је садржано у завршној терцини песме /“Више не бирам најкраћи пут до одредишта“/:

„Реч је слика
Откривених истина
А живот је скривена садржина“
(стр. 18).

ОД СЛИКЕ ДО ИДЕЈЕ

*Да је понекад неразумљива
Као поезија
И неухватљива као музика*

*Учи ме
Да изговарањем речи
Са стварањем света започињемо изнова*

С обзиром на то да је својим поетским стваралаштвом, наглашене сликовности и појмовности, веома прикладним за модерно конципиране алтернативне интерпретације, а недовољно критички коментарисаним, прилика је да закључимо како песник на крају прве фазе стваралачке метаморфозе (2005-2018) заслужује бројније, разноврсније и актуелније анализе његовог доприноса развоју поезије, без обзира на то да ли се ради о теоријској или примењеној равни тумачења и разумевања, односно о супстанцијалној или релацијској теорији поезије. Управо стога, као водеће стваралачко начело, он је усвојио поетску идеју о симболизацији и метафоризацији и спољашњег и унутрашњег света.

Када је у питању његова психологија и филозофија стварања, неопходно је укратко закључити да песник сматра *поетски говор* супериорним у односу на све остале врсте говора. То практично значи да је он сав свет процеса и представа, слика и идеја, сместио између процеса *стварања* (poesis) и *мишљења* (noesis), континуирано и доследно остајући при томе да је ејдетско мишљење (у *сликама*) у свему супериорно у односу на логичко-дускурзивно (у *појмовима*), јер је познато да су слике неисцрпне, а појмови исцрпиви. Отуда је *сликовитост* у његовим песмама увек истакнута у први план, док је *појмовност* ситуирана у другом плану понуђених могућности загонетања и одгонетања оних циљева до којих му је првенствено стало. Један од тих циљева Винавер је дефинисао као „лични акценат“. На тај начин је подвучен процес персонализације бића, о чему В. Гомбрович пише у дневничкој прози („Најсавременији правац мишљења јесте онај који ће поново открити појединачног човека“), а Б. Хамваш у својим записима („Човек само у заједници може живети срећно, али само у осами може бити бог“).

За процес изразите персонализације у српској књижевности залагали су се неки од највиспиренијих њених стваралаца (Бранко Миљковић, Иван В. Лалић, Алек Вукадиновић и други). Они припадају обновљеном стилском комплексу неосимболизма. Ослањајући се на модерне француске песнике и мислиоце истородне провенијенције (А. Боскеа, Ж. Сипербјела, Р. Шара, Р. Кеноа и друге), Миљковић је тим поводом записао:

„Данас поезија има пуно право да буде обузета собом, јер је превазишла чист технички ступањ у свом развоју. Она је престала да буде вештина писања и постала је вештина живљења. То никако не

значи да је она данас мање везана за реч него ли некад. Напротив, њена судбина је сада неодвојива од судбине језика. Али она више реч не схвата као средство комуницирања и конверзације већ као средство доказивања и откривања бића“ (*Сабрана дела*, Ниш, књ.4, 1972, стр. 195).

Ослоњен теоријски на законитости поетске субјективизације, с једне, потом на законитост визуелизације, с друге, односно на реч као глобалну парадигматску осу, с треће стране, Медић највећи део слика и појмова отелотворује у виду бинарних опозиција, као што смо раније говорили. Централну бинарну опозицију, по нашем мишљењу, представља: *говор-ћутање*. Њу је и теоријски и креативно преузео из Миљковићеве надахнуте дефиниције метафоре: „Добијена пресеком најудаљенијих слика које се асоцирају, метафора не остаје у себи готова и незавршена већ стално варира у нова значења. То даје могућност да се једна модерна песма интерпретира на више начина, јер метафора није мртви кристал, она живи, дише и сваког тренутка може да нам каже нешто друго. Метафора је као раскршће. Она води на све стране“ (*Сабрана дела*, Ниш, књ.4, стр. 169), о чему смо опширније и систематичније писали у студији „Трокраки свећњак Бранка Миљковића (Естетика, поетика, критика)“, објављеној у нашој књизи *Сунчаном страном књижевности* („Змај“, Нови Сад, 2013, стр. 89-108).

Од Миљковића је Медић такође преузео и поетску идеју о тзв. „чистој поезији“, врсти уметности која истовремено делује и својом експресијом и својом импресијом. У ствари, ради се о једном од „општих места“ стварања и промишљања, видно испољеном у тематском паралелизму у поезији Б. Миљковића, А. Шопова и Ж. Медића, нарочито уколико се ради о већ спомињаној бинарној опозицији: *говор-ћутање / тишина*. Миљковић сазнања и искуства отелотворује у песми „Узалудност речи“:

„Ово упињање да се каже све
неће нас одвести даље од нас самих
ма шта рекао нећеш из себе изаћи
што више говоримо све смо више сами.“

Истоветан инспиративан изазов навео је рафинираног македонског песника Ацу Шопова да ту опозицију оваплоти у виду парадокса, у лирском медаљону „У тишини“, преузетом из збирке *Слиј се са тишином* (1955):

„Ако носиш нешто неречено,
нешто што те притиска и пече,
закопај га у дубоку тишину,
тишина ће сама да га рече“.

Идеју о истовременом егзистирању реалног и иреалног света, односно идеји о постојању невербалне и вербалне комуникације,

Медић је оваплоћено у успелој песми /“Ово је обична песма о необичном дану“/:

„Пре именовања ствари и учења језика
Постојало је осећање које нам се сада враћа
Да све на овом свету има своје место и
смисао и сврху“.

Много непосредније и експресивније ова поетска идеја оваплоћена је у необично структурираној / „Песма је на крају могућа испрекидана линија“/, у којој је средишна идеја саопштена у индикативним завршним терцимама као месту са наглашеном чујношћу:

„Овај свет је Тражилиште
У којем је реч само бледи траг
Једног давно заборављеног језика

Када се мисао
Преносила као музика сфера
И ниједна раздаљина није била велика“
(*Двојеручица*, стр.15).

Без икаквих дилема може се закључити да Ж. Медић припада типу екстатичког ствараоца, до крајњих граница предат заводљивој моћи Речи, апологет Маште и Интуиције као предсазнања, јер Реч као основно изражајно средство уметности не подноси ни реалне ни иреалне границе међу духовним делатностима, о чему говори у курзивном уводу збирке *Апнеја*:

„О, Звездознанче
Што невидљивим линијама
На небу спајаш светле тачке

И нехотице
Одређујеш догађања слѣд

Ево ме на врху снежне планине
Где своје најбоље тренутке
Претварам у слике“
(стр. 7).

Као што је писао Миљковић, само се стихови који припадају мудросној поезији (што значи – аутентични у највећој могућој мери) не могу поново певати, допевати или препевавати. Они служе као незаобилазни инспиративни подстицај и захтевају посебну критичарску преданост, особито уколико примењујемо модел алтернативне или херменеутичке интерпретације. Као пример рефлексивне поезије може да послужи Медићева успела песма / „Нас двоје и јесмо једна велика реч“/.

„Нас двоје и јесмо једна велика реч
Која се лако разуме
И ћути

Ми ћемо се чути и када нас сведу
На једно једино
Слово“,
(*Апнеја*, стр. 26).

чиме је подвучена супериорност унутрашњег света (ендотопије) над спољашњим светом (егзотопијом).

На крају огледа, а могло је и на почетку, неопходно је да се у најкраћем осврту позабавимо реториком наслова *Апнеја* (2016) и *Двојеручица* (2018), као и вредновањем садржаних књижевно-естетских валера у њима. У новом моделу читања, лирски диптихон је могуће анализирати на више начина:

а) Збирку *Апнеја* као самосталну песничку књигу, састављену од 5 циклуса и 73 песме, при чему су најрепрезентативније две песме композиционог прстена и десетина истоврсних песама као што су: / „Оној која дивно сања“, /... „јер њен је сан и речи су њене и слике“, / „Тражио сам те иза водених завеса“, / „Ниједне се своје речи не одричем“, / „Будући паган“, / „Нас двоје и јесмо једна велика реч“, / „Како другима објаснити значење“, / „Храним се мудрошћу земље и влагом из мрачних дубина“, / „Док сам се пео уз уклесано степениште“, / и / „И не знајући шта је то што траже“, са чујним финалом као заједничким именитељем:

„Заточеник
И кључар својих светова
Који је у игри остајао скривен“

б) Збирку *Двојеручица* као самосталну песничку књигу, састављену од 3 циклуса и 38 песама, при чему су најрепрезентативније две песме композиционог прстена и још десетина истоврсних песама као што су: / „И ноћас си устајала“, / „Место из којег се покрећемо увек је другачије“, / „Више не бирам најкраћи пут до одредишта“, / „Да сам хтео да те освајам“, / „Ово је обична песма о необичном дану“, / „Од првог сусрета“, / „А када те одвојим од пода“, / „Ова љубав“, / и / „Између две песме“, са чујним финалом као заједничким именитељем:

„Пре именовања ствари и учења језика
Постојало је осећање које нам се сада враћа
Да све на овом свету има своје место и
смисао и сврху“.

в) Као лирски диптихон састављен од 8 циклуса и 111 песама, које би у новом кључу читања могао бити тематско-мотивски преструктуриран, у зависности од тога да ли ће у новом

остварењу доминирати пројекција унутрашњег или спољашњег света (субјективног или интерсубјективног). Таква промена конструкционе и композиционе схеме несумњиво би донела и нову скалу књижевно-естетских мерила.

г) Хипотетички гледано, најновији четврти начин читања био би посвећен декомпонованом поетском диптихону, јер би у том моделу из корпуса *Апнеје* у новој верзији био изостављен волуминозни пети циклус „Двојеручица“ састављен од 15 песама који би у том случају представљао уводни циклус њиме обogaћене верзије *Двојеручица*, будући да му је, хронолошки посматрано (настао је 2016. године) ту и место. Тако обogaћена нова верзија *Двојеручице* сада би садржавала 4 циклуса и 51 песму (од „Буде... као да сањам“ до „Једном у животу“). Очигледно, сада се у великој мери променио однос парадигматских и синтагматских оса, а истовремено се променио и однос премиса садржаних у лингвистичком и интенционалном луку дела. Само по себи се разуме да се битно променио и однос првог и другог дела лирског диптихона.

*

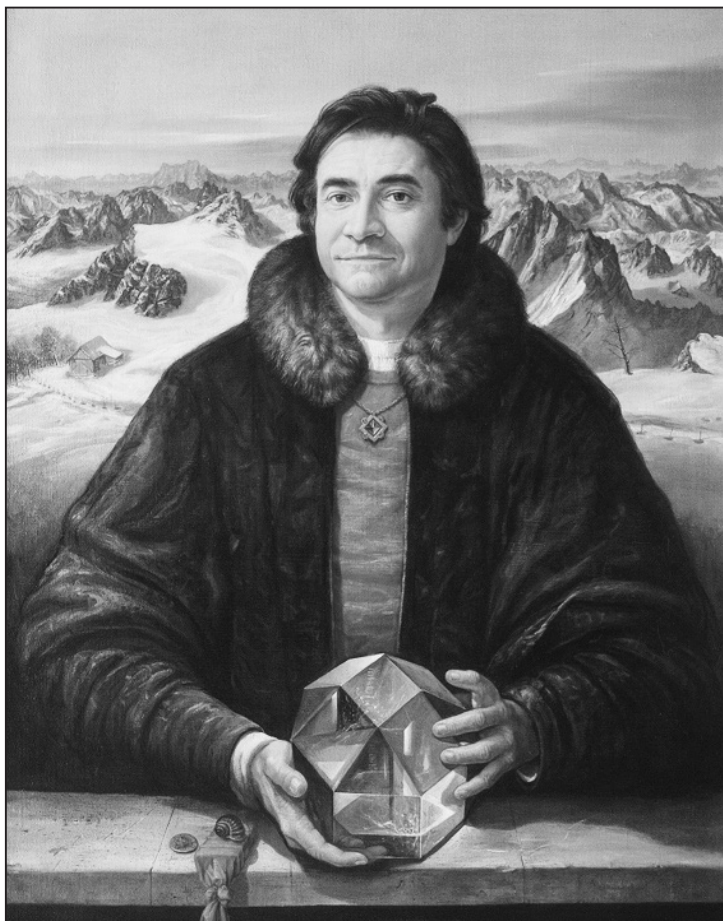
Као припадник неосимболистичке стваралачке оријентације у српској књижевности, Медић је трајно прихватио неке од теоријских идеја духа времена у коме се стваралачки формирао. Једну од тих идеја представља теорија о три Велика знака (*Semeion mega*) којој у овом случају припадају три Велика симбола: *Жена*, *Човек* и *Дело*. Они истовремено чине тријаду космотворних елемената као поетотворни инспиративни зајамци. На симболику и метафорику ове провенијенције упућују оба насловна симбола збирке:

По мишљењу Марије Јефтимјевић – Михајловић, „*Апнеја* је израз песничке и стваралачке зрелости аутора, песника и уметника, који се не мири са сопственим ограничењима“ (стр. 93); док по мишљењу Драгице Ужареве о симболу *Двојеручица* и *Тројеручица* предисторијат именовања збирке песник је пронашао у библијском предању: „Иконоборци су своме противнику, Јовану Дамаскину, одсекли руку. Он се пред Богородичином иконом молио целе ноћи да га исцели и жеља му је била испуњена (И сâм Јован Дамаскин је био Песник, сетимо се само песме Ивана В. Лалића „*Шапат Јована Дамаскина*“). Након тога се он замонашио и наложио да се од сребра искује рука која ће бити додата икони. Трећа Богородичина рука симболизује заправо руку Јована Дамаскина, коју је она исцелила“, не пропустивши прилику да читаоца подсети на предање да је икону „Богородица тројеручица“ иконописао јеванђелист Лука, нерукотворни иконописац (стр. 57-58).

Како је поетски диптихон посвећен поетској идеји о рађању, нестајању и поновном рађању, то би у најновијем интертекстуалном читању двеју Медићевих збирки било могуће и преименовање оба дела диптихона. У новом начину именовања могу се преузети два нова

глобална симбола позајмљена од античке естетике и поетике: *Гене́за* и *Палингене́за*, што представља још једну примењену и функционалну опозицију, уколико их представимо као два нова глобална симбола: *Снови* и *Судбине*. Ту поетску идеју Медић је преузео из есејистичког дела Данила Киша – *Час анатомије* (Београд, 1978, стр. 11):

„На крају крајева, све што се писцу догађа, зло и добро, део је његове књижевне судбине (а он друге и нема). *Tout est à aboutir à un livre* (Mallarmé). Све на свету постоји да би се написала једна књига”.

Асен, 92x73 cm

Драгица УЖАРЕВА

РЕЧ-ДВЕ О ВАРВАРИМА

Песма „Варвари“ Јована Христића за свој мото узима последње стихове познате Кавафије песме „Чекајући варваре“ (или „Ишчекивање варвара“¹). Наслов и цела песма представљају својеврсну полемику са Кавафијем, тако да мото Христићеве песме нема за циљ да укаже на повезаност ове две песме, која је сасвим очигледна већ од наслова. Уосталом, није ово први пут да се Кавафијева песма нађе у подтексту неке од песама Јована Христића.

Већ је Александар Јовановић почетком последње деценије прошлог века, детаљно упоређујући поменуте две песме, запазио да „Варвари нису прва Христићева песничка реплика на Кавафија. Најпре је то *Александријска школа* и непосредно у њој песма *Свеће*“ (Јовановић 1993: 86). У ту песму Христић на самом њеном почетку удева почетне стихове истоимене Кавафијеве песме: „*Дани наше будућности стоје пред нама / као низ малих, упаљених свећа*“. Иако стихове издваја наводницима, Христић не наводи чији су, а још мање којој песми припадају, што уосталом, није тешко утврдити. Преузимајући од грчког песника стихове у чијем средишту се налазе свеће, Христић преузима и део симболичког набоја Кавафијевих свећа. Оне за грчког песника представљају спој чулности и духовности, при чему се топлота везује за чулност, док је неухватљиви сјај пламена одраз духовности. Свеће су и део хришћанске традиције. Пале се уз молитву, било да молимо за нечије здравље и срећу, било да се молитвом тражи мир и спокој душе умрлог. Ту везу Кавафи не занемарује. У песми „Молитва“ свећу испред Богородичине иконе пали мајка која се моли за брз и безбедан повратак свог детета са пловидбе, и не знајући оно што читалац већ из првог стиха дознаје – да је њеног *морнара прогутало море* (Кавафи 1988: 25).

Потпуно другачије свеће пламте у Кавафијевој песми „Свећњак“. Кроз две строфе од по пет стихова дат је приказ „голе собе“ и огољене чулности. У малој соби чији су зидови прекривени зеленом тканином налази се раскошан свећњак: *у сјају / његови језици*

¹Препев Слободана Благојевића.

разгарају / чулну страст, пожуде жар. Ко се још у соби налази, ко нам то описује собу и свећњак у њој, читалац неће дознати. Али зато дознајемо да светлост свећа које горе у свећњаку ни по чему није обична. Последња два стиха посебно наглашавају чулност, која је у песму уведена већ првом строфом: *Не, није за бојазна тијела / чулност ове топлоте* (Кавафи 1988: 77).

Човек Медитерана без чулности и плотског не може да замисли живот, као што га не може замислити без контемплације и духовних напора. Зато је за Кавафија свећа симбол укупности људског живота. Отуда и слика коју затичемо на почетку његове песме „Свеће“. Преузимајући ту слику, Христић преузима и Кавафијеву симболику. Свеће нису само одраз трајања, одраз прошлих и будућих дана; оне су живот сам, живот испуњен чулним сензацијама, али и духовношћу, јер је то код Кавафија неразлучиво: када се угаси пламен свеће заједно са сјајем пламена, нестаје и његова топлина. Иако Кавафијева песма представља жал за минулим временима, жал за свећама које су се растопиле, искривиле и угасиле, свећама чију лепоту може на тренутак још само сећање да дочара, песник се у страху од дужине суморног низа угаслих свећа ипак окреће будућности.

И лирски субјект Христићеве песме је свестан, како пролазности живота, тако и чињенице да је све више дана за нама него пред нама. До те освешћености све да га живот и није довео, довела би га Кавафијева песма о којој говори. Али док је за Кавафија потпуно јасно шта је испред, а шта је иза, шта се угасило, а шта још има да пламти и да се тек у будућности угаси, код Христића је све под знаком питања. Неизвесно је чак и само постојање, јер песник није сигуран да ли на крају тог реда упаљених свећа о којима чита код Кавафија заиста постоји аутентична ватра – пламен који пружа и сјај и топлоту – или је реч о светлости *неке давно угашене звезде / која још увек путује ка нашим жељним очима.*

Питање је да ли се заиста можемо надати том низу упаљених свећа пред нама или смо као она мајка из Кавафијеве „Молитве“ која се пред иконом моли за живот већ настрадалог сина. Више није реч о томе да ли је дужи пут иза нас или онај који нас очекује, већ да ли пута уопште има. Христић се на Кавафијеву песму и њену симболику ослања, али је надограђује, с њом полемише, отварајући нова питања, на која не даје одговоре, остављајући читаоцу да се над њима сам замисли.

У Христићевим „Свећама“ све постаје само још сложеније, јер се уводи и тема која је овог песника заокупљала кроз читав низ песама. Реч је о односу човековог живота и божанског хира. „Формулишући следеће питање о значењу ‘низа, малих упаљених свећа’, Христић обнавља истовремено, своју дилему о могућем уделу богова, али додаје и ново име за сам низ: ‘да ли је то поклон што нам дају богови, или варљива песма што нас одвлачи у мрак’. Очито је да овде средишње место припада новом имену за ‘низ малих, упаљених свећа’: ‘варљива песма’“, пише Радивоје Микић, који је с посебном пажњом разматрао однос богова према људима у поезији Јована Христића. „Ако се, само за тренутак, присетимо онога што ‘варљива

песма' може да буде у фолклорно-митолошкој сфери, и ако нешто од тога уградимо у Христићеву песму, онда ћемо, чини се, доћи до једне сасвим задовољавајуће конкретизације Христићевих стихова, па и песме у целини: крећући се дуж 'низа малих, упаљених свећа', дуж 'дивне алеје', приближавајући се 'светлом ћилиму добродошлице', ми све време слушамо 'варљиву песму', односно улазимо у припремљену клопку" (Микић 1990: 43–44). А ту клопку постављају нам богови, које смо и кроз друге Христићеве песме већ могли да упознамо и схватимо колико је њихов утицај на људски живот погубан, чак и када су у питању њихови миљеници.

Однос две песме које певају о свећама заправо нам говори о моделу који Христић користи када пише своју песму као одговор на неку већ написану. Користи наш песник и друге видове цитатности, али када је реч о песми „Чекајући варваре“, коришћен је сличан принцип. У први мах нам се чини да Христић своју песму наставља тамо где је Кавафи своју завршио. Песма грчког песника написана је као дијалог, при чему један глас увек пита, док други даје одговоре. Слободан Благојевић каже да Кавафи „као пјесник људских поступака, неразмрсивих односа људске душе и социјалних и повјесних околности, као пјесник истовремене величине и парадокса људског постојања у времену и простору, у свом поступку никада не даје маха само једној емоцији, или тек једном рјешењу. Он увијек тежи сложенијим резултатима и исходима, па је због тога у његовој песничкој методи присутно не само поетско већ исто тако снажно драмско представљање одређених сукоба и прелома у људској природи“ (Благојевић 1988: 9).

У дијалогској форми Кавафијеве песме о варварима није тешко уочити то „снажно драмско представљање“ о којем говори Благојевић. Ти драмски елементи у Христићевим „Варварима“ изостају, иако нам је овај песник пре свега познат као „позоришни човек“ и аутор драмских текстова. Сем тога, и сам је у своје песме понекад уносио одређене драмске елементе. Њихов изостанак у овој песми је утолико лакше запазити. Песник то чини намерно, како би и на тој равни показао да његова и Кавафијева мисао имају исто полазиште, али да се значајно разликују. Отуда у Христићевој песми срећемо једно лирско ја које се изоловало од гомиле и на себе преузело улогу посматрача и коментатора. Тај коментатор уз негодовање описује затечену ситуацију и полемише са песницима који говоре *како су варвари некакво решење*.

Кавафијев лирски субјект је у потпуности необавештен. Он уочава извесне промене у понашању људи: окупљање на агори, у Сенату се ништа не дешава, владар је засео пред главном градском капијом, конзули и претори су свечано обучени а говорници су се ућутали. На свако питање добија исти одговор: *Данас нам стижу варвари (из књуге Три грчка песника: Сеферис, Рицос, Кавафи 1978: 111)*, уз који саговорник увек даје и додатно објашњење. Задржавајући став неупућеног, али заинтересованог посматрача, лирски субјект наставља са испитивањима, све док саговорник не промени свој одговор и не саопшти како гласници с границе тврде да варвара

више нема. Последња два стиха, која Христић узима као мото своје песме, иако дата у форми питања и одговора, не представљају део претходног дијалога. То је већ монолог Кавафијевог лирског јунака, који је са испитивања других прешао на преиспитивање: *А шта ћемо ми сад без наших варвара? И они су били некакво рјешење* (Сеферис, Риџос, Кавафи 1978: 112) или у другом препеву: *Без варвара сада шта ће бити с нама? / Ти људи, на крају, бјеху неко рјешење* (Кавафи 1988: 37).

Читајући Кавафијеву песму све до последње строфе имали смо утисак да је лирски субјект изузет из масе, да је одељен од општег лудила с којим сви – од владара до последњег његовог поданика – ишчекују долазак варвара као нешто што доноси спас. Ако смо и веровали да песник слика декаденцију једног друштва које више није у стању било шта да учини, осим да чека властиту пропаст убеђујући себе да је то најповољнија опција, као и то да се песник према тој слици опходи с иронијом, последња два стиха ће уздрмати наше уверење. Лирски субјект који је постао део масе разочаране због вести да нема више варвара, доводи нас у недоумицу. Тако Кавафијева песма остаје отворена за више тумачења.

Христић се, издвајајући као мото последња два стиха, опредељује да заобиђе иронијску раван Кавафијеве песме, у чијој се претпоследњој строфи помињу „неки“ људи што дођоше са границе и донеше вест да варвара више нема. На самом почетку Христићеве песме после дугог чекања наглашеног прилогом којим започиње први стих, стижу нови гласници и доносе жељену вест да варвари долазе. Иако без дуализма који је Кавафи желео да нагласи дијалошком формом своје песме, Христићев лирски субјект посматра промене што их у његовом окружењу донеси та вест. Тај глас који нам се обраћа из Христићевих „Варвара“ глас је некога ко је о свему обавештен: и о ишчекивању и о скором доласку варвара и о ранијим изневереним надама у њихов долазак, јер се стихом: *Не говоре ли песници како су варвари некакво решење* (Христић 1996: 119) директно позива на Кавафијеву песму. Поставља се, међутим, питање, ко су песници чије понашање је описано у стиховима који следе после наведеног. Иако нас ка Кавафију води директно упућивање на његову песму, Јован Христић говори о неким другим песницима. То су они песници што су Кавафијеве иронично изговорене речи дословно схватили и, за разлику од српског песника, прихватили их као животну поуку; они песници који жуде за променом и славом, не размишљајући о цени која за то мора бити плаћена. Док маштају о аплаузима, библиотекама препуним њихових књига и другим почастима, нису у стању да схвате шта им долазак варвара заправо доноси.

Христићев лирски субјект за разлику од Кавафијевог лирско-драмског јунака и за разлику од песника о чијем нерасудном понашању говори, има свест о томе шта долазак варвара представља. Зато на крају песме, супротно Кавафију, закључује да варвари нису никакво решење, премда тај закључак и није толико супротстављен стиховима грчког песника, уколико смо осетили иронију с којом је испевао цео тај поетски дијалог. Иронија није могла промаћи ни Христићевом

оку; он је свесно прећуткује. Отуда његова песма и није полемика са Кавафијевим ставовима изнетим у песми „Чекајући варваре“, већ једна врста њеног тумачења, које треба да опомене читаоца уколико се одлучи да завршницу Кавафијеве песме схвати дословно.

Треба имати у виду и то да обе песме истовремено кореспондирају са далеком прошлошћу и са тренутком у којем су настале. Кавафијеву песму наткриљује хеленистичко доба и моћ грчких држава да чак и када их варвари освоје, поробљиваче претворе у своје вазале захваљујући својој културној доминацији. Из те перспективе ишчекивање варвара, као ишчекивање бољитка, било да га схватимо дословно или иронијски, оправдано је. Позиција нашег песника је сасвим другачија. Над њим лебди сенка разорене Византије, која није успела да културолошки колонизује своје освајаче; сенка оне Византије од које је мало шта сачувано, али и то мало, увек је на мети неких нових варвара. Христићева песма је настала осамдесетих година прошлог века када је очуваним византијским вредностима поново претило уништење. Систематско уништавање уследило је само неколико година касније, још за песниковог живота. Оно још траје, и трајаће, зар, све док буде и последњег знака који упућује да Византија постоји, макар само као мисао. У таквим околностима, песник је свестан да се са варварима не треба шалити. У тренутку када човек учава рушење вредности до којих му је стало и осећа животну угроженост, престаје свака игра, па чак и она фина песничка иронија постаје опасна. Тада је неопходно ствари назвати њиховим правим именом, *а варвари су варвари*, и то се тако мора рећи.

Иако у први мах можемо помислити да Христић песмом „Варвари“ жели да се надовеже на Кавафијеву песму, настављајући тамо где се претходник зауставио, или пак можемо помислити да је реч о својеврсној поетској полемици са старијим песником, са чијом поруком се не слаже, на крају ћемо ипак доћи до закључка да су њихове песме реке паралелних токова, с том разликом што је једна немирна, заводљива, спремна да завара купаче, који у њу скачу мислећи да је топла, а она их дочекује својим леденим таласима; друга је широка, прозирна, поразно дубока (дубока колико само пораз може бити дубок). Другим речима, обе песме носе исту мисао, само је изражавају на различите начине. Ове песме својим настанком нису превише временски удаљене, али се животне и друштвене околности у којима су се налазили њихови аутори знатно разликују. Отуда и разлика у песничком тону, јер о разлици у песничком ставу не може бити говора.

Јован Христић и овом песмом потврђује важну улогу и широку примену интертекста, за којим је често посезао. Интертекст је генерално значајан за тумачење и размивање књижевног текста. Код Христића он често указује на нову раван сугестивних слика које нас повезују са медитеранском културом, јер поезија овог песника пре свега је – поезија Медитерана.

Јелена ГАВРИЛОВИЋ

РАШЧИТАВАЊЕ ШЕКСПИРОВИХ СОНЕТА

Класична дела из баштине светске књижевност увек имају жељу да се обуку у рухо савременог превода. Њихова непролазна величина крије се управо у томе што, уколико је превод добар, она не губе од своје аутентичности и снаге израза у том новом руху. Напротив, оно им само помаже да заблистају још јаче, и да њихова лепота и склад још јасније дођу до изражаја у рукама модерног читаоца.

Такав је случај и са савременим препевом Шекспирових сонета („Рашчитавање Шекспира – Сонети“, Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2018) из пера професорке Јелисавете Милојевић који је недавно изашао из штампе. Ово обимно дело, ванстардандног формата, осмишљено је као огледало у којем се упоредно пресликавају оригинални Шекспирови сонети и преводи проф. Милојевић.

О томе колико је труда, ентузијазма, али и креативног замаха, уложено у овај подухват, сведочи и чињеница да је у њему свесрдно учествовао и глумац Хаци Ненад Маричић, са својим надахнутим интерпретацијама појединих сонета. Ова преводилачко-глумачка сарадња је изнедрила једно ванредно мултимедијално дело, које читалац може да доживи и „рашчитава“ свим чулима.

Уз то, поређења и сагледавања целисходности и посебности овог превода ради, приложени су и ранији препеви појединих Шекспирових сонета у нас, дакле, на српском језику. Тако читалац има прилику да испрати, некад fine, а некад драстичне трансформације појединих препева, све време их супротстављајући оригиналу, и да види какве промене један сонет доживљава преламајући се кроз стилску призму различитих преводиоца.

Већ смо раније писали, у осврту на препев нашег славног песника Стевана Раичковића, о специфичностима превођења Шекспирових сонета (или било којег дела, а нарочито поетског) из „друге руке“, односно, ослањајући се на прозни превод треће особе као на узорак. Тамо где не постоји темељно познавање језика оригинала, преводилац зависи од туђег превода, који је увек

својеврсно тумачење. Самим тим и верзија препева сонета коју имамо пред собом представља „трећи отисак“, односно, одраз који се већ рефлектовао у нечијем огледалу, и долази до нас већ измењен или искривљен. У случају Раичковића, могли бисмо рећи да су непремашиво занатско умеће и лирски сензибилитет у доброј мери надоместили одсуство непосредне кореспонденције са оригиналом. Снагом свог песничког умећа и готово савршеним владањем сонетном формом, Раичковић је успео да нам дочара „свог“ Шекспира, који с лакоћом постаје – „наш“, јер су његови препеви не само снажни, већ и пријемчиви и, изнад свега – надахнути! Песник препевава Шекспира „пуним устима“, сочно, бритко, громовито, без устезања. Читајући Раичковићеве касније сонете, који као да настављају шекспировски опус, пре свега по форми и изразу, тешко је разлучити ко је ту коме више „позајмио“ – Раичковић Шекспиру, или Шекспир – Раичковићу! Наравно, мислимо на препев.

О препеву професорке Јелисавете Милојевић у самој књизи говоре знаменити књижевни и језички ауторитети и врсни познаваоци Шекспировог језика и дела у нас, као што су професор Светозар Рапајић, професор др Зоран Пауновић и професор др Ивана Трбојевић Милошевић. Поред такве рецензентске потпоре горе наведеног тима – наш осврт ће, у најбољем случају, бити субјективно виђење овог препева, који, сасвим сигурно, претендује да буде епохално дело наше преводачке ризнице.

Језичка досетљивост, оштроумност идеја, бриљантан вез мисли које сустижу једна другу без предаха, и чврсто затегнута сонетна форма постављају пред преводиоца изузетно високе захтеве када су у питању Шекспирови сонети. Преводац треба да нам пренесе не само доследан смисао и верно тумачење оригиналног стиха, већ и бриткост духа, врцавост мисли, двосмисленост речи и песничких слика, језичке смицалице и игре речи, дакле, сам дух Шекспировог стихотворства који и чини овог песника, а надасве, његове сонете, толико генијалним.

Професорка Милојевић је, по свему судећи, дорасла овом задатку и оберучке је прихватила изазов. Ако се за песника попут Раичковића искушење крије у томе да га претерана песничка разиграност и слобода понесу толико да „засени“ или, исправније речено, занемари или изневери оригинал, онда се у случају врсног познаваоца енглеског језика и Шекспировог опуса искушење састоји у томе да се претераним језичким чистунством и строгој привржености оригиналу истисне лепршавост, разбарушеност и спонтаност поетског тока. На неком врховном књижевном суду, из перспективе вечности, тешко је рећи који би од ова два греха имао већу тежину.

На срећу, професорка Милојевић вешто одолева овом искушењу. Педантно сакупљајући све кључне нити изворног стиха, она их провлачи кроз вез препева на одмерен и природан начин, тако да Шекспиров сонет успева да зазвони аутентично и уверљиво у духу српског језика. Тамо где Раичковић бритко сече и преиначује, да би дао громовитост или ефектност одређеном стиху, не либећи се да одступи од изворника толико да Шекспир често

„каска“ за њим, професорка Милојевић је далеко деликатнија: она прати ритам Шекспировог исказа, верно га пресликава, али одступа од дословности таман онолико колико је потребно да стих зазвучи природно, ритмички складно и уједначено. Чини се да она тачно зна где треба одступити и да су разлози за та одступања добро потковани, иако не постоје ни усиљеност ни натегнутост док то чини. Препев задржава шекспировски тон и драматику, домишљатост, промишљену театралност, врцави хумор и изворну елеганцију

Вероватно отуди наслов овог дела – „Рашчитавање Шекспира“. Намера је храбра и помало револуционарна, у преводилачком прегору: Рашчистити збрку; указати на грешке, превиде и нејасноће у другим препевима, разобличити погрешна или превише смела тумачења... Све време одржавајући равнотежу између верности смислу и сонетној форми, без прављења непотребних компромиса или одступања да би се постигла поетскаефектност, професорка Милојевић кроз овај опсежни опус шаље поруку да претерана песничка слобода није ни изговор ни алиби, као ни да језичка прецизност и педантност не морају нужно да имају пуританску конотацију. У том смислу, њено „Рашчитавање“ представља својеврсни подвиг самосвесног преводиоца који је унапред свестан замки на комплексном путу којим је кренуо и који је чврсто решен да их избегне.

Језичка јасноћа и природна конструкција или природан ток стиха су такође несумњиве одреднице и квалитети овог препева. Мисаони ток је непрекинут, јасан, близак савременом читаоцу. Понегде имамо утисак да проф. Милојевић мало одужује стих зарад логичног заокруживања мисли. Ту се на трен губе динамика и ритам, ако их упоредимо са Раичковићевим стихом или изворником. Но, то су само моменти развезивања у појединим стиховима, које проф. Милојевић брзо поново „хвата под конач“ , већ у следећем стиху, враћајући их на разбој сонета

Растерећена комплекса – који многи језички ауторитети и књижевни критичари сматрају и заблудом – да само врстан песник може да буде добар преводилац када је у питању поезија, односно, да само песник може да преводи песника, Јелисавета Милојевић поставља себи превасходни задатак да пренесе шекспировску мисао у стиху на најцелисходнији начин, не без маште и довитљивости који су неопходни да би се избегла рогобатност доследног превођења.

Најбоље је да сада наведемо неке примере из књиге која се, такорећи, још пуши, и да их упоредимо са Раичковићевим препевом и оригиналом.

Почећемо са оним „најбљештавијим“ у колајни „Златних сонета“ – *Сонетом 18*

Сонет 18
Препевала Јелисавета Милојевић

Да кажем да си ко летњи дан рајски?
Твоја је чедност и лепота већа.
Ветар стресе љупки пупољак мајски
А летњег дана брзо се не сећа.
Неба златног лик често се замути,
Неба око пребљешти, лепота разомене.
Лепота од лепоте понекад одступи
Због случаја или времена мене.
Твоје је лето вечно – никад трен.
Лепота твоја неће се разнети.
Нити се смрт хвалити да си њена сен
Кад стих, са тобом, у вечност полети.
Докле је даха и док око плови
Ти ћеш живети и моји стихови.

Сонет 18
Препевао Стеван Раичковић

Са летњим даном не знам да ли да те
Поредим, кад си – лепши, чари тише?
Пупољке маја страшни ветри смлате
И време лета кратко је одвише;
Понекад око неба јара руби,
А често златни лик потамни неба;
Све што је лепо лепоту и губи
Кад случај хоће ил природи треба.
Свенути неће вечно лето твоје,
Нити лепота, а и смрт се неће
Хвалити да ти покри тамом боје,
У вечност – песма – и твој лик однеће.
Док око види и док дишу људи
С песмом ће овом твој лик да се буди.

Sonett 108

What's in the brain that ink may character
Which hat not figured to thee my true spirit?
What's new to speak, what now to register,
That my express my love, or thy dear merit?
Nothing, sweet boy; but yet, like prayers divine,
I must each they say o'er the very same
Counting no old things old, thou mine, I thine,
Eve as when first I hallowed thy fair name.
So the eternal love in love's fresh case,
Weight not the dust and injury of age,
Nor gives to necessary wrinkles place,

But makes antiquity for aye his page
 Finding the first conceit of love there bred,
 Where time and outward form would show it dead.

Немогуће је не занемети и не изгубити дах, макар на трен, пред свревременом лепотом ових стихова! Зато ћемо, уместо било каквог аналитичког осврта и сувишних речи, допустити читаоци да осети до каквих домаћаја један успешан препев може да дође када је преводилац истински надахнут и понети оригиналом. Док се Раичковић игра реченичним конструкцијама, измештајући речи и бритку их режући у служби перфекције риме, по угледу на стару школу српских романтичара, Јелисавета пушта да мисао глатко и нежно тече, природно се обликује, и танано усклади са римом. Док нас прва верзија решета лепетом, друга нас милује одјеком те исте безвремене Лепоте, овековечене стихом, као јединим средством које јамчи бесмртност из угла овог сонета. Раичковићеве слике су јаке, жестоке, управо као преврати летњег времена, провале облака смењују плаветнило, а Лепота је разорна колико и узвишена. Да, то јесте ехо Шекспировог језика у овом сонету у којем доминира контраст између неумољиве пролазности коју одсликава природа и непролазне лепоте истинске Љубави, коју песник, својим стихом, чини вечном и бесмртном. Јелисавета Милојевић, пак, хвата ону танану и умилну, нежну ноту овог истог сонета, и у том смислу постиже „гугутавост“ љубавног језика, дајући ону „женску“ лиричност сонету. Могли бисмо рећи, сагледавајући Шекспиров сонетни опус у целини, да је сам песник у обилној мери поседовао обе стране – и „мушку“ жестину и бритку страственост раичковићевског тона, и нежну, префињену и далеко мекшу лиричност Јелисаветиног певања.

Сонет 44
Превела Јелисавета Милојевић

Кад би ми тело било мисао
 А не од твари: земље и воде,
 Болну даљину бих лако премостио
 Па да се далеке међе засводе.
 Тад не би било важно где сам,
 На којој страни света постојим,
 Мишљу бих летео да с тобом јесам
 У истом трену када те замислим.
 Убија ме мисао да нисам мисао
 Па, кад те нема, даљине да прескочим.
 Тегом земље и воде сам се оковао
 И зато од воље времена зависим.
 Успорен, чекам, тела овако саздана,
 У мени сузе и туга обострана.

Сонет 44

Препевао Стеван Раичковић

О, да је тешко суштаство мог тела –
Мисао, даљ ме спречавала не би,
Јер, ја бих онда, преко свих предела,
Па ма где да си – долетео теби.
О, свеједно је где бих тада био
И међу нама каква даљина је;
Хитром бих мишљу море прескочио
Чим смисли где би она хтела да је.
Мисао нисам, па тужим ко нико;
Многих је миља између нас сена.
Саздан од земље и воде, толико,
Препуштам сусрет ђудима времена.
Спори састојци мог тела су уза
И исти извор наших горких суза.

Sonett 44

In the dull substance of my flesh were thought,
Injurious distance should not stop my way;
For then despite of space I would be thought,
From limits far remote, where thou dost stay.
No matter then although my foot did stand
Upon the furthest earth removed frome there;
For nimble thought can jump both sea and land
As soon as think the place where he would be.
But uh! Thought kills me that I am not thought,
To leap large lengths of miles when thou art gone,
But that, so much of earth and water wrought,
I must attend time's leisure with my moan,
Receiving nought by elements so slow
But heavy tears, badges of either's woe.

Сагледавајући упоредно оба препева, не можемо се одупрети утиску да је Раичковићев задатак био неупоредиво лакши већ самим тим што је дозволио себи да се препусти песничком надахнућу унутар задатог оквира смисла. На тај начин он шекспировску тужбалицу због окованости материјом износи неспутано, дајући себи одушка да загрми или уздахне онако како је то њему лирски и поетски природно. Ипак, када упоредимо Шекспоров вапај,

„But uh! Thought kills me that I am not thought,
To leap large lengths of miles when thou art gone...”

са Раичковићевим, у истом стиху:

„Мисао нисам, па тужим ко нико;
Многих је миља између нас сена.”

не можемо, а да не осетимо да се ради о једном те истом вапају, јер је надахнуће истоветно. У томе је маестралност Раичковићевог препева. Јелисавета Милојевић је много деликатнија:

„Убија ме мисао да нисам мисао
Па, кад те нема, даљине да прескочим.“

Уместо сировог уздаха, њено јадање има и филозофску дубину, иако му не недостаје снажна емоција. Она не налази за сходно да у овом случају промени аутентичан Шекспиров исказ: „Тхоугхт киллс ме...“, будући да исти исказима истоветну лирску драматичност и у српском језику. Чини се да је то начело којег се Јелисавета Милојевић прилично доследно придржава.

Ево још једног примера.

Сонет 57

Препевала Јелисавета Милојевић

Твој сам роб и шта могу друго
До да служим тренуцима пожуде твоје.
Дужност је ништа и време је грубо
Осим кад захтеваш услуге моје.
Не жалим се на бескрајне сате
Ни на горчину твога „збогом“
Док због тебе чекам и чекам на те
Ја – краљ – а слуга својом вољом.
Љубомора ми узима храброст
Да се питам где си и шта радиш.
Слутње одбацује моја оданост
Па мислим само друге срећним чиниш.
Будалом ме правиш – ради све по вољи!
Не мислим лоше – будала сам што воли.

Сонет 57

Препевао Стеван Раичковић

Пошто сам твој роб – шта да радим друго
Него ћудима да угађам твојим?
Драгоцено је моје време дуго
Само кад тебе дворим чином којим.
Не смем да корим тужни час и дуги
Кад тебе нема, о мој суверене;
Ни да размишља није дано слуги,
Кад кажеш збогом и напустиш мене;
Ни питати те не смем љубоморно –
Куд си нестао и шта радиш сада;
Као роб, морам да чекам покорно,
Док твоја дружба другима припада.
Луда је љубав, ма шта да се збива
По твојој вољи – ту зло не открива.

Sonett 57

Being your slave what should I do but tend
Upon the hours, and times of your desire?
I have no precious time at all to spend;
Not service to do, till you require.
Nor dare I chide the world without end hour
Whilst I, my souverign, watch the clock for you,
Nor think the bitterness of absence sour,
When you have bid your servent once adieu;
Nor dare I question with mz jealous thought
Where you might be, or your affairs suppose,
But, like a sad slave, stay and think of nought
Save, where you are, how happy you make those.
So true a fool is love, that in your Will,
Though you do anything, he thinks no ill.

Чини се да су оба препева прилично усаглашена у овом сонету – до самог краја, када се верзије последња два стиха у препевима професорке Милојевић и Стевана Раичковића прилично разликују. Шекспирово помирљиво полагање оружја пред тиранским феноменом Љубави, која своју жртву чини будалом („So true a fool is love, that in your Will, Though you do anything, he thinks no ill...“), Јелисавета Милојевић решава овако:

„Будалом ме правиш – ради све по вољи!
Не мислим лоше – будала сам што воли.“

Из њених стихова, нарочито оног првог, избијају револт и резигнација. Иако покушава да их примири следећим стихом: „Не мислим лоше – будала сам што воли“, основни тон ових стихова остаје исти. Ту је тешко осетити невољно, али донекле и филозофски мирно прихватање неминовне судбине на коју су предодређени они који воле: по Шекспиру, они су свесни своје лудости и својевољно јој се поковавају, упркос неподношљивом болу која их разара изнутра. Основни тон код Шекспира је – помирљивост и прихватање те судбине, након претходног јадања. Чини се да је ту Раичковић био ближе изворној емоцији и идеји са својом верзијом, која личну патничку судбину спремно изједначава са општом судбином заљубљених који су предодређени на Безумље:

„Луда је љубав, ма шта да се збива
По твојој вољи – ту зло не открива.“

И, на крају, завршићемо са Сонетом 108 у којем су оба преводиоца нашла домишљата решења за разрешење типичних шекспировских језичких и мисаоних заврзлама:

Сонет 108

Препевала Јелисавета Милојевић

Шта у уму да нађем неизречено,
 У срцу која осећања неописана?
 Шта сад да пише љубављу перо намочено
 Кад је твоја врлина већ опевана?
 Ништа! Ипак, мили драги, као Богу
 Молитве, понављати их дужан бих био;
 Оне су увек нове, застарити не могу –
 И сад смо једно, у небо сам те виноу.
 Вечну љубав, тако, старост не рађава
 Нити је плаши тела смртна прашина.
 Њу време никад не надјачава
 Већ она време за слугу има.
 Изнова омлађујем љубав једном зачету
 И кад се мртва чини Времену и свету.

Сонет 108

Препевао Стеван Раичковић

Шта може ум мј пером да напише
 Да душа реч већ није рекла своју?
 Шта да се рекне и ново и више
 Да ми израз љубав и чар твоју?
 Ништа, мој друже. Ал изјаве ране:
 Да си мој, а ја – твој да сам, говорим
 Као молитву, реч по реч, кроз дане.
 Јер, кад је вечна љубав којом горим –
 Она је нова, иако је стара;
 Ко пре – дубока; бора јој не шкоди,
 Ни зуб времена – јер она претвара
 Старост у слугу и на то је своди.
 Она као наново рођена
 Кад остарелост мисли да је – сена.

Sonett 108

What's in the brain that ink may character
 Which hat not figured to thee my true spirit?
 What's new to speak, what now to register,
 That my express my love, or thy dear merit?
 Nothing, sweet boy; but yet, like prayers divine,
 I must each they say o'er the very same
 Counting no old things old, thou mine, I thine,
 Eve as when first I hallowed thy fair name.
 So the eternal love in love's fresh case,
 Weight not the dust and injury of age,
 Nor gives to necessary wrinkles place,

But makes antiquity for aye his page
Finding the first conceit of love there bred,
Where time and outward form would show it dead.

Управо у овој песми, гдесампесникпостављаизазов – како описати оно што је већ толико пута описано и како исказати стару емоцију на нов и свеж начин – огледа се бриљантност и довитљивост препева Јелисавете Милојевић. Шекспирови сонети обилују мудросним мислима и изрекама које није увек лако изразити стиховно на српском језику, тако да остану верни оригиналу и очувају и лирски сензиблитет и филозофску језгровитост и дубину. Јелисавета се савршено сналази управо у таквим зачколицама. Тако Шекспиров стих:

„So that eternal love in love’s fresh case,
Weight not the dust and injury of age,
Nor gives to necessary wrinkles place,
But makes antiquity for aye his page...“,

она препевава овако:

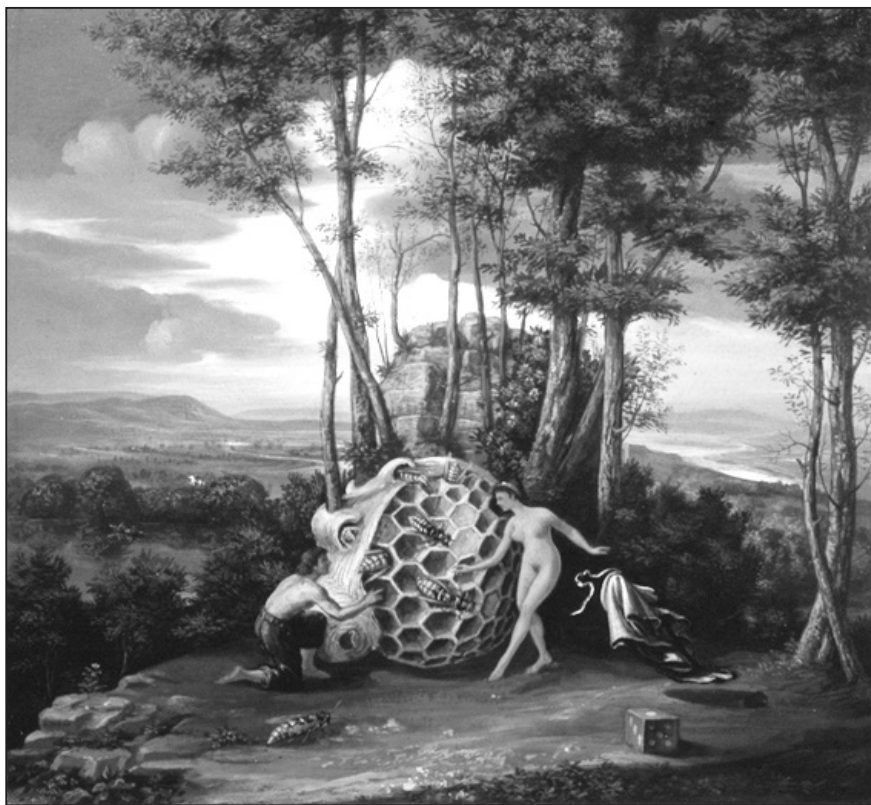
„Вечну љубав, тако, старост не рањава
Нити је плаши тела смртна прашина.
Њу време никад не надјачава
Већ она време за слугу има.“

Овде би јој на ритмици и складу стиха свакако могли позавидети и врсни песници. Оно што је једнако важно су спретна решења која је нашла да синтагме у којима се „љубав“ јавља узастопно, час као именица, час као придев, преточи у мисаони исказ једнак по значењу изворника, а опет брижљиво промишљен и срочен. Зналачки извлачећи есенцију, пратећи црвену нит смисла од почетка до краја, професорка Милојевић даје сјајан крој овим стиховима у српском руху.

За разлику од ње, код Раичковића се управо у овом препеву огледа она разбарушена слобода која претпоставља снагу песничког израза изворном стиху, иако се ни у ком смислу не може рећи да је прекорачио границе допустивог и „застранио“ у тој слободи, јер се „срце“ изворних стихова и те како јасно и правило чује кроз његов препев:

„Јер, кад је вечна љубав којом горим –
Она је нова, иако је стара;
Ко пре – дубока; бора јој не шкоди,
Ни зуб времена – јер она претвара
Старост у слугу – и на то је своди.“

На крају – а далеко смо од краја! – уверени смо да је ово само почетак готово бескрајне упоредне анализе овог новог препева Шекспирових сонета које нам је подарила професорка Јелисавета Милојевић и препева њених претходника, а зашто не – и следбинка. Ипак, оно што је наша препорука читаоцима јесте да пре свега читају Јелисаветине препеве неоптерећени ранијим верзијама, као да се први пут сусрећу са Шекспировим сонетима на српском језику. Тек тада ће моћи потпуно да уживају у њима и осете свежину језика који кореспондира са данашњим временом, уједно доносећи веран ехо шекспировског доба и духа. То је мајсторство свих истинских преводаца који се упуштају у тако захтеван и изазован посао као што су препеваци класичних књижевних дела, која су увек колико стара толико и безвремена. Баш као и опис Љубави у Сонету 108.

Откриће меда, 46x38 cm, 1997.

Тихомир ПЕТРОВИЋ

ХЛЕБ С ХЛЕБОМ

Рецимо на почетку, од памтивека се пева и приповеда о хлебу. „Када су се први пут на човековом језику сусрели хлеб и реч, хлеб животвори реч, а реч слави хлеб”, пише Раша Перић; као реч мајка, реч хлеб је прва и последња коју човек изговори. Као фатаморгана, хлеб лебди пред човековим очима, и човек га се до судњег часа не може заситити. „Ниједна ствар није позитивнија од хлеба“ (Достојевски). Небеска мудрост, храна човековог тела и душе, хлеб је виђен као божји лик; – Исус Христос га је изломио у „Оченашу” од свога оца и на последњој вечери рекао „Ово је тело моје!” О хлебу се говори с поштовањем, никад ружно, и онда кад се не може јести; падне ли на земљу, човек га пољуби, пошто га подигне. Свакако, сиротиња и неродне године учинили су га благословеним и светим. „Зато се храна не може вредновати тако што се једе, јер се тиме поништава њена битна социјална и духовна димензија, а тиме њена сакралност, која постоји упоредо са њеном материјалном корисношћу за човеков физички опстанак” (Бојан Јовановић, „Обедни и обредни хлеб”).

Најдрагоценија твар за одржање живота, великодушни дар природе, довођен је у везу са појмовима живота и слободе, изобиља и радости; играо је играо улогу платежног средства и критеријума у одређивању имања и немања (речничко значење: основно средство за живот, зарада, служба, посао.) Овде је, у најкраћем, сагледан као симбол немања, патње и сталешких разлика; само узгред као предмет духовне егзистенције.

Недостатак хлеба ствара негативне емоције као што су nelaгода, стрепња, немоћ, криза, бојазан од глади. „А дом без круха, само биједу каже”, чује се стих из индијске песме.

Јести хлеб, значи обедовати, подмирити се потпуно. Привилегија је хлеб прављен од пшеничног брашна. Од кукурузног, овсеног и јечменог (помешан и са млевеним жиром) је опор и тежак за јело и варење. („Пукница” је хлеб услед којег се трбух надува, да пукне од тегоба.) По нужди, једе се глетав, гњецав, окорео („Ако је ово лебац, шта вам је камен”, Љубомир Симовић, „Подела хлеба”); једе бајат, прокисао, буђав, црн као угљенисани; „какав год био” –

пристаје Б. Ћопић – „само да је крув”. – Ћути и једи! Хлеб нема мане! „Гладноме је сваки хлеб с медом, а сиротиња је навек гладна и зато је свако јело слатко”, каже Сервантес кроз уста свога јунака. „А кад си гладан, и рђаво печен хлеб – слатко се једе” (Горки). Једе се хлеб и со, хлеб и стуцана паприка, хлеб смочен са млеком. Отуда имена људи према називу хране и јела: Попара, Тарана, Чорбина, Скоруп.¹

Будући да није једино храна за телесно постојање, о хлебу се просуђује и са естетског становишта. Производ златних руку, за „душу човекову”, збринут и сити свет, осим хранљивости, укуса и мириса вреднује његову естетску страну, сагледава га као украсни предмет. У својој расправи, Драган Жунић о хлебу – уколико се у њему, као што лепо запажа, не оскудева – пише: „‘Добар хлеб’ мора бити за сва култивисана чула, чула која су се еволуцијски и цивилизацијски развила у тој мери да је својеврсна аутономизација нагона и мотива (у овом случају нагона глади и мотива добивања добара за задовољавање глади) омогућила, између осталог, и разговор о естетској димензији хлеба.”

Стратегија живота је суштински базирана на борбу за голи материјални опстанак (вечито гладан и у непрекидној животној опасности, првобитни човек је сав усмерен на прикупљање плодова и одбрану од природе и дивљих звери). Индикатор сиромаштва јесте квалитет и квантитет јела: као животне потребе првог реда и пуког извора енергије – не мере вредности и знака богатства („Раније су, по законима о сиромашнима, потребе сиромашних одмераване у односу на количину хлеба или хлебног брашна, или пак једнаке своте у новцу“, Питер Таунзед). Начин живота, подложност болестима и просечни животни век, најнепосредније су скопчани са исхраном.

Век се проводи у стрепњи за опстанак; до хране се долазило мукотрпно и инокоштином, као што сведочи пучки песник:

*Рани мајка два нејака сина,
У зло доба, у гладне године,
На преслицу и десницу руку.
(„Предраг и Ненад“)*

У народној причи, орални нагон своје деце мајка утажава тестом које јој се задржало залепљено на рукама после мешања туђег хлеба.

Некадашњи сурови обичај убијања стараца, лапот, повезује се с недостајањем хране; у самој природи невоље, удар маљем у главу смањује број гладних уста. „На очеву главу се“ – приповеда

¹ Све до краја претпрошлог века, сељаци су, уместо у воденици, сами прерађивали житно зрно млевењем у жрвњу или ступи. Од млива – у којем се нађе, прецизира Батут, аутор студије Како се наш народ храни, 60% саме грахорице, преко 16% самог кукоља и преко 30% самога љуља (врата), плевне, осја и друге нечистоће – пекао се под супражицом хлеб који треба да „држи душу”. Од тако спремљеног хлеба, који, вербализује ни мало деликатно, више подсећа на „суху балегу”, људи су били „отровани” и „мртви – пијани падали”.

аутор – „ставља погача и мора се рећи: не убијам те ја, већ овај хлеб“ (Милентије Ђорђевић, *Ничија земља*).

Све је управљено ка биолошком везивању краја с крајем и избегавању куцања на туђа врата ради кришке хлеба.

Честито, нема шта да се једе – кућа је без соли, хлеб је благо цара Радована; једе се туцана церава кора, млевени чокањи од кукуруза, лескова реса, једу глогиње, шипке, дивљаке, жир. „Па шта на штир сиротиња зија,/ Мислиш чини зато што јој прија?/ Штира жваће, али од невоље,/ Шта ће, јадна, кад не дају боље? („Пут“) – певао је српски романтичар и народњак Бранко Радичевић.

Наведимо као егземплум следећи исказ:

Што су имали своје земље и кућа по Нахији и по Зети, све Турци присвојише. Пазар им затворише. Свако око Куча зарати шњима, једнако ко клања или се крсти. Тако и они никога око себе нијесу итећели: били су, плењивали, грабили, палили свакога а њи свако. Свака их је оскудица стјешњавала (...) Тако кад им највећа мука од глади дође у зиму, кад нема никакве зелене траве да се њоме помогну, бројили су кочање купуса у зграде (градине) да виде могу ли шњиме дочекат прољеће, па који не може с купусом, он копа коријење од разније трава (гомулице, кађуна, висибаве) или скида кору кунову итд. Од кила, од козалца и куновије кора највише су правили леб. Букова кора није ваљала, но су испред ње стругали мазгу.

(Марко Миљанов, *Племя Кучи у народној причи и пјесми*).

И следећи писац, не без бола и разочарања, описује цијук сиротиње:

У вријеме гладних година, када би се домаћини, погружени и убијени, враћали из далеке Каурске без жита, са празним коњима, стала би силна кукњава, јак и лелек цијелог Змијања и тада би Вуков гај и бујна цријемуша по њему спасавали невољнике да не пресвисну од грдног очајања и глади.

(П. Кочић, *Вуков гај*)

Храна је недомерена, посна и непосољена, сведена на глад и потхрањеност – тек да душу држи. („Јао, морам умријети, а још се у свом животу ни два пута нисам доиста најео круха“, речи су неког немачког сељака). Уколико га не буде, ручак се замењује сезонским воћем или бундевом. Поједе се на зелено.

Лепо се жваће мрки и тврди крух, коприва и киселица:

Више сам ја изио траве

У моме јадовијеку,

но што је звијезда на небу.

(Матија Бећковић, „Судбина Крста Машанова“)

Људи једу траву и зелениш, као овце – о чему, такође, проноси глас савремени песник. „Ако ти је до јела, љутиком се заваравај. Зечји и вучји нагорким купусом. И лиснатом сријемушом што на бијели лук мирише“ (Рајко Петров Ного *Јечам и калопер*).

Оброк је очајно рђав и неукусан: куван кукуруз, комад бајате проје, скорена корица погаче, скроб, стврднут или незапржен качамак, вода и сув хлеб, главица лука, мало пасуља, кромпир („што труне и клија и има мирис мишева у себи“), чорба без меса или од сурутке („врела, јако опарена и посољена вода која стомак држи“), кувано зеље на води, туцана паприка и со; људи једу јабуке дивљакуше, купусни расол, лишће од купуса. (Јеловник се мења утолико што се са „лука и сирћета прелази на сирће и лук“.) Без гримасе и стресања, једу тешко сварљиво јестиво, опоро на очи, загорело или се почело кварити, што није за јело, али се мора јести. Гледа несрећник да ли ће ко бацити што се не једе. Језовите су слике сувотовања и сиромашне сухоједице, слике оних који се хране отпацама са ђубришта или месом липсалих животиња, храном гором него за псе. Попут вукова, људи жваћу и гризу све што је надомак.

Фуснота. Ево реч аутора изван уметничке професије, чини се, ништа мање занимљива од предвидљивог реалистичког поступка.

За мало па из плодне нишавске долине улазимо у дивљу и страховито чаробну Сићевачку клисуру... Ту у пишеници расте некаква опака уродица, коју мештани зову врат, а која је прави отров. Од хлеба, у коме има те уродице, људи добијају несвест и падају. С тога је у тим селима обичај, кад год седну да једу, они простру крај себе што год, па чим се наједу тога хлеба, они се ту на месту изврну и мало одспавају. Само тако могу да се спасу од падавице, јер ко устане одмах после јела; он добија несвест, пада и може да се осакати. – Значи, дакле: ови се људи трују редовно сваки дан; а нико да види ове њине јаде, да им помогне, и да их научи и упути, како би боље могли живети (...) Зар то није ужасна слика – тим ужаснија, што није производ песничке уобразиље, него верно огледало јаве (*Батут 1898: 17*).²

О каквоћи *table d' hôte* потлаченог пучанства и невољника, проговарају европски и наши писци. „А храна ми ништа не ваља. Ујутру дају хлеба, на подне каше, а увече опет хлеба, а чај да речем или чорбу – то газде саме прождеру“ (А. П. Чехов, „Вањка“). Стихови „Ручак сиромаша“ А. Б. Шимића: „Једно пред другим стиде се да сједну/ за такав ручак“ (и гаде пред самим собом) и „Вечери сиромаша“ Ђорђа Лопичића: „... у полумраку чује се како жваћу/ да

² „Несрећнице које су напустиле своје порушене домове и пошле за војском у повлачењу, биле су приморане да траже у измету мазги и коња зрна несвареног овса која су прале и правиле од њих кашу“, јављају француске новине 1916. године. Руски писац Александар Викторович Иличевски приповеда о гладној мајци која заједно са својим дететом удише „фини топли мирис“ измета којег је испустио коњ („Врабац“). „Опанчарски момци имају једно нарочито своје јело. С кожа које мајстори купују за еспап, а највише од репа, они огуле све што се може ножем и од тих отпадака кувају чорбу“, сведочи историчар. Једе се све, шта мари? Ништа се не види шта је у стомаку

што дуже траје залогај“, проза: „Прича о печуркама“ и „Крушке“ Д. Киша, и толико радови других аутора – предочавају бриге и понижења скопчаних са храном.

Неуравнотежена и немрсна храна ствара мучно и блјутаво осећање; тело тањи и скапава, „одржава само дах у човеку“; људи се суше од глади, каже владика Велимировић (кога је, по казивању, „много мучила представа о човеку који нема да се насити и који се као дете радује залогају“, који је у Овчар Бањи подигао „Вилу сиротицу“ за бесплатно становање сиромашних који дођу да се бањају).

Након Другог светског рата, Срби конзумирају жут кукуруз, жут сир и „Труманова јаја“ (Перо Зубац, „Труманова јаја“).

Народу у чијим кошевима није сачувана храна, далека је пучка реч: „Неће бити довољно, ако не претекне“; ни уколико се не смеће с ума реч: „Једи па и за сутра остави“, или „Преостане ли, стављај у недра за сутрашњи дан.“ У страху од оскудице, сачувано се не да појести на миру, него се манијачки штеди; „успех је кад преживиш један дан, не мораш се још и гостити“ (М. Данојлић). За сиромашка и жгољавка су, упозорава романијер, коштуњави и кржљави плодови, изнутрице и црева, што се не може изнети на пазар. Ради куповања соли или петролеја коље се бравче, ма и за подушје намењено, даје што није за давање.

Са апетитом за сваковрсна јестива, повлашћено грађанство користи јачу и финију храну: брашно од белице пшенице (од брашна слабијег квалитета, хлеб нема ваздушастост и рупчасту структуру), месо, бели мрс, поврће, сортно вино, воће, колачи и шоља мирисне кафе. Јело и пиће су на првом месту. Неослобођен стомакоугађања, школски ревизор, налазимо код Глишића, пропитује ђаке на часу и, мало па мало, завири у кухињу: „Премажи мало сланином да не прегори. Нек се само добро истишти (...) Пази да свуд порумени кожица“ – све уплахилено додацује слуги. На свечаном ручку у патријаршијском двору износе се на трпезу сласна и скупа јела, колико ти душа жели. „Спрема се, коље, аспикује и маримира данима. Хладе се бела вина у дунавском леду (...) дотерана кола лубеница из Бачке“ (Б. Михајловић *Аутобиографија о другима*). Конзумирање бираних намирница и напитака није само задовољење физиолошких потреба, већ и естетско задовољство.

Љиљана ПТИЦИНА

АБУ ДАБИ ОЧИМА СРПКИЊЕ И РУСА

На спомен Арапа, мушкарци у Србији врте главом и језик напуне различитим гнусним псовкама. Вероватно их та култура неминовно подсећа на стотине година проведене под влашћу непријатеља са истока, веома сличних начела, размишљања. Да, немилосрдни, црни, убојитих погледа, то су њихове главне одлике којих се првих сетимо. Жене ванредно лепе, али, што бисмо рекли, замотане, лепота која се скрива само за оног, посебног мушкарца. Жене, пак, уверена сам, имају другачије рекације. За њих су Арапи привлачни, егзотични, баш такви црни, баш таквих продорних погледа. Воле жене и чврсту руку у кући, зато још не успевамо да искоренимо насиље над женама, посебно у оквиру породице.

Мој први сусрет са Арапима (из различитих земаља) беше на онлајн часовима српског и енглеског језика. Одају често утисак високообразованих људи, они из Сирије изразито финих манира и са изузетним поштовањем жена, а они из Абу Дабија мало источњачки традиционалнији, увек спремни да вас убаце у свој мини харем, увек спремни да вас импресионирају иако њихова супруга седи поред њих. Уследили су тада сусерти из далека, онако успут, на аеродромима. Мушкарци у својим традиционалним ношњама једнако освајају погледе, а можда и срца европских жена, као што Балканце уме да осваја лепота источњачких жена. Туђе је вазда слађе.

Једног дана, непланирано и изненада, као и увек у нашој породици, муж и ја одлучимо да на путу до Тајланда проведемо неколико дана у Абу Дабију, граду који увек спомињу стјуардесе и жене из црних ципова као знак успешног живота, као неки крем путовања који својом слаткоћом и раскоши наткрива све претходне, све будуће. Абу Даби и Дубаи, нема боље, нема скупље, нема премца. Дотадњи наш доживљај Абу Дабија се заснивао само на неколико сати чекања наставка путовања. То је нешто попут „тизера“, само вас мами да одложите лет који чекате и крочите у ту чувену, пребогату земљу где се сви у нафти и новцу купају. Ту су дивни слаткиши, урме са чоколадом од чијег залогаја мозак блокира све друге надражаје и држи концентрацију искључиво на тој рајској мешавини укуса. Потом

вам се поглед лепи на све оне сјајне сувенире попут Аладинових лампи, предивних женских традиционалних ношњи које бисте одмах купили јер свима прелепо стоје, али, авај, немате их где носити. Нисте Цеца, Гоца, Мица па да шокирате естраду необичном одеждом коју сте управо донели из удаљених крајева. Ту је и пица на арапски начин, коју никако не желите да пробате, посебно у току трудноће.

Упознајемо Абу Даби сада из друге перспективе, мој супруг и наше треће дете, још у сигурности мајчине утробе. Путовање у четвртог месецу трудноће може да има својих недостатака, али ова мама се већ напутовала у блаженим стањима. Ризик је наше друго породично презиме, те одлучујемо да моју транзитну визу набавимо по доласку у Абу Даби, свесни дискреционог права да нам је и одбију. Храбро смо чекали и седели у милости врховних вођа аеродрома, одгледали једну од редовних молитви службеника, без разјашњавања са службеником да српска латиница није руски језик јер ушли смо у други свет. Свет који има своја правила, правила која умеју и да изненаде, да делују неправедно, ван сваке памети, али само њихова, непоклебљива, неумољива, другачија и то вам се одмах ставља до знања. Ако боравите у нашој земљи, боравите по нашим замислима, по нашим стандардима. Награда или надокнада за то је незамислив, готово нестваран луксуз хотела и услуга. Да ли је скупо? У жељи да заменимо одређену своту новца у мењачници, а никада не идемо са износом који се кнап уклапа, радница нам је дискретно скренула пажњу да бисмо можда желели да заменимо дупли износ од жељеног. Била је у праву. Новац овде прича невероватне приче.

Emirates Palace је једна варљива зграда са више улаза, а ми смо, наравно, чекали да се отвори на погрешном улазу. А не бејасмо једини, ту су биле огромне групе туриста. Када нам следећи пут у хотелу буду рекли да узмемо такси, узећемо га и нећемо ићи пешке... до погрешног улаза. Али шетња прија, посебно по пролећном абудабијанском ваздуху и то у блаженом стању, таман да видите шта се то вози по пустињским друмовима и да се постидите свог новог аута јер овде је луксуз свакодневна ствар, то се подразумева. Успут сретнете и неке сироте раднике, те се запитате којих су националности, одакле су стигли, шта их овде привлачи, те добијете једну невеселу слику ове нафташке резиденције јер нису сви овде огрезли у луксузу, само око десет посто оних који живе у овој земљи и који су резиденти. Окрутни пуштуњски услови, зар не?

Од прегршт излета, одлучисмо се током кратког боравка да посетимо чувену џамију Sheik Zayed Mosque. Овог шеика сам прекрстила у Ал Паћина јер је сличност, видећете, прилично очигледна: црн, црноок, озбиљан, бррр, али леп човек. Оппрост тражим својој православној души, али се тако дивно осећах у традиционалној одећи коју добих да уђем у џамију да нисам дуго хтела да је скинем и вратим вођи пута. Без ње и сам доживљај џамије, верујем, био би празан. Правила су правила, сви туристи без изузетка има да се придржавају упутстава иначе ништа од уласка. Босоноги (може у чарапицама) по прелепом мермеру и персијском тепиху, посебно истканим баш за ову џамију, погледа залепљених за величанственост, за споменик за који

се чини да ће надживети човечанство, луксуз незамисливих размера, кретали смо се опчињени кроз огромне стубове здања. Обишли смо још једно мало село радиности за које су ми успомене слабије остале везане. Оно чега се сећам јесу штандови за продају типичних туристичких атракција, посебно ношње, те музеј веома ниско грађен и веома непријатан за трудницу посебних захтева, али одмах иза беше море, прелепо море, а са друге стране једва виљиве Etihad Towers, покривене облаком уздигнутог песка. Омиљени део тог дана беше пијаца (наравно, специјализована за туристе) на којој смо сви као шашави куповали урме у разним комбинацијама чоколада, те суво воће каквог у Србији нема.

Сафари луда возња је прави изазов за тврдоглаву српску трудницу херцеговачког порекла и нарави. Из неког разлога су сви у ципу мислили да ће возња по пешчаним динама трајати око 15, а не 45 минута. Уколико мислите да је само вама мука и да вам је мука само зато што у утроби носите још једно биће, када замолите возача да ипак сада стане и када сви изађу напоље и захваљују вам се што сте паузу тражили, схватите и да је неблаженим Францускињама такође мука. Након овакве возње мој муж је одлучио да авантурама није крај, те је још и јахао на камили и возио мало теренско возило, док сам се ја патила да у гомили песка нађем изгубљени затварач објектива на фотоапарату.

Ноћ и вечера у пустињи, уз ватру и традиционални стомачни, те танура плес при којем мушкарац полако скида тешке слојеве одеће, изазивајући опште чуђење како још није пао у несвест. Плес је извесна врста трансa, вежба се заиста дуго, захтева одличну контролу равнотеже. Иако позвана, публика није успела да изведе нешто слично, мада је било храбрих, одважних, одлучних да све пробају. Уморни, са мирисом дима од логорске ватре, умотани у топле слојеве одеће штитећи се од пустињске хладноће, вратисмо се на починак.

ДВА АЗЕРБЕЈЦАНСКА ПЕСНИКА

Превод и белешке Вера ХОРВАТ

Хагани ХАБИБОГЛУ

НЕ БЛУДИТЕ, ЖДРАЛОВИ

*Кад на земљи преврнеш камен,
јато ждралова изгуби правац...*

Тако су вас волели –
чиме су узвратили?
Уздасте се у камен,
Ал' су га преврнули.
Не блудите, ждралови.

Сета очи изједа,
залуд око изгледа.
Све очи вас чекају,
вас, расуте без реда.
Не блудите, ждралови.

Из бајке сте кретали,
у низ се поређали;
ми сто зала видесмо –
ви се првом предали.
Не блудите, ждралови.

Вође нема, низ расут,
сузе себи траже пут.
Нема камена што већ
није био преврнут.
Не блудите, ждралови.

Сета тугу храни, знам,
ал иако залутам,
и правац погубе сви,
смер и крива даје нам.
Не блудите, ждралови.

ПОВОДОМ СМРТИ МАРКЕСА

Умро је Маркес,
сто година је поживео,
умро је човек.
Свет је посластичарница,
а Маркес – припосластичар.
И свако је по своме у праву.
Препирао се с читавим светом,
устао против њега
у инат времену.
А читаоца баш брига – само се слади.
Млади Маркесе у старачком добу,
зар си умро? То не знам, али
добро си урадио што си живео.
Не уме свако да живи.
И мене си омамио својим опијумом,
колумбијски наркобароне,
Габриеле Гарсија Маркесе!

ПЛАЋЕНОЈ НАРИКАЧИ

Да се вратим откуд морам – не умем,
бар ми засад изгледа да не умем.
Ничем да се зарадујем – не умем,
о жено, што оплакујеш туђи бол!

Извор није ко твоје очи плако,
плач би Азраила самог дотако.
Дете за мајком нè зариди тако,
о жено, што оплакујеш туђи бол!

Сав овај свет се у патњама гуши...
Пре него око, рука се осуши.
Ко да ублажи жал у твојој души,
до жена што оплакује туђи бол!

Безбрижног оплакуј језиком страсти,
а весељака – језиком сабласти.
Над нечасним ридај језиком части,
о жено, што оплакујеш туђи бол!

... Хомера оплачи светлошћу боје,
Бетовен нек трепти од гласа твојег.
Кроз рог Луне јављај о свету бољем,
о жено, што оплакујеш туђи бол!

Мулу – севдалинком, да повилени,
бездетног детињим гласом помени,
детешце плачем успавај, не прени,
о жено, што оплакујеш туђи бол!

А за мноме не ридај људским језиком,
сагорећеш језик ватром језивом!
Ти говор Тартара лиј над песником,
о жено, што оплакујеш туђи бол!

ЧОВЕК БЕЗ МОЋИ ГОВОРА

Ко кад се стара пушка
на трзај нахушка,
па груди потмулим
ударом разбија,
такав бол осећа
човек без моћи говора.

Ко кад на свадби не играш
са вољеном, јер не умеш,
док твој јој душман шапуће
уста на уста, тако је
човеку без моћи говора.

Изубијано камењем,
срце му безгласно стење.
Душа раздрана,
а глава гори
човеку без моћи говора.

Ал када сви пред Алахом
замукну, с Њим
једини моћи ће да збори
човек без моћи говора!

УМРЕМ ЛИ ОД ЧЕЖЊЕ ЗА СУСРЕТОМ С ТОБОМ

Ако као сноп ког коса целива,
дивља јагода, згажена сред њива,
лептирица што само дан је жива,
умрем од чежње за сусретом с тобом,

остаће неки плод на твојој грани –
и сел* поји дрво, влагом га храни...
Опрости, ако надљубавно рањен
умрем од чежње за сусретом с тобом,
Мој живот је, гле, у рукама твојим,
али за себе више се не бојим:
смрт ће у анђеле да ме уброји,
умрем ли од чежње за сусретом с тобом.

*Сел – изненадна, краткотрајна (1 - 3 сата!) планинска бујица која настаје после наглог отапања снега и сурвава се између стена; због високе концентрације минералних материја и одроњеног камења, маса јој је густа, житка, налик лави.

Хагани Хабибоглу рођен је 18. априла 1966. у селу Шаплар, у Келбацарској области, у породици интелектуалаца. Иако је поезијом почео да се бави врло рано, одлучује се за студије математике и физике на Државном универзитету. После завршених студија враћа се у свој родни крај где ради као професор, а данас је предавач и директор келбацарске Регионалне средње школе.

Аутор је више поетских књига, од којих је неколико доживело издања и изван Азербејџана – у Ирану, Турској и Србији. Заступљен је у песничким антологијама у Азербејџану и Турској, као и у бројним књижевним часописима. За посебне заслуге добио је почасну пензију коју додељује председник републике Азербејџан. Члан је Удружења књижевника Азербејџана. 2018. постао је лауреат највеће награде Међународног фестивала поезије Смедеревска песничка јесен – *Златни кључ СПЈ*. Тим поводом му је у истоименој фестивалској едицији објављена књига поезије на азербејџанском и српском језику, *Сусрет/Görüş*. Тренутно пише књигу о Србији.

Гашам НАЦАФЗАДЕ

ДА ЛИ ЗНАШ

У твој сам се прозор заљубио,
ко кап кише привио уз њега.
Знаш ли то – не знам.

Као припит сам се повео
не бих ли ти срце дотакао,
ал пао сам, нисам досегао.
Јеси ли се насмејала – не знам.

Молио сам Бога,
да наша обућа стоји
једна уз другу на прагу.
Јеси ли и ти то хтела – не знам.
А твоји су дланови,
као бели облаци,
штитили сенком
чело моје што гори.
Чини се, довече или сутра
послаће небо ће благу кишицу...
Слутиш ли то и ти – не знам.

МЕРЕЊЕ

Све сам мерио тобом.
Како си? – слушах ли кишу
или лажи са телевизије?

Метрику стихова сам
самеравао са твојим уснама,
мирис цвећа
разазнавао у твојем даху,

правце ветрова поредио
са лепршањем твојих власи,
а чежњу мерио сам
дужином ишчекивања...

Под твојим сам ногама
спознавао колико дуг је пут,
по твојим рукама –
колико тежи терет,
из очију твојих читао
о долинама цветним
и ћутњом твојом мерио
тежину и суштину речи.

Ти си та што је открила
душе ми тајну и завет.
Тобом сам душу мерио
и твојим прстима листао
исписане странице
и укус речи осећао
твојим језиком,
чак и тада кад би
читала ћутке.

Кад год стих напишем, мислим:
шта ћеш о њему рећи?
Кад дивну хаљину видим,
питах се како би изгледала
на теби.
Да си ме само једном погледала,
могла си да знаш
да ли ћу отићи
или остати у твојој судбини –
Помислих...

РУКЕ КОЈЕ ЛЕТЕ

Колико година већ моје руке
лете усусрет твојим рукама,
ослушни – звук тог лета
преносе моје песме.

Пепео на мом длану
непослато је писмо теби,
најтужнији стих из њега...

Кад замислим како
твоји прсти
хитро раскопчавају
пуцад на хаљини,
осећам
да и они
умеју да лете,
стегну у загрљај.

Мука је то –
нису сви открили
ову истину:
руке су крила!

Али не умеју да лете
оне руке
што грамзиво хитају
да крхких рамена
домогну се
већ вечери прве,
при сусрету првом.

Засузих од среће
због спознаје
да ми руке умеју да лете
као ветар пролећним лугом:
цветовима да не науде,
мирис да им упију,
док грле драгу...

КРАЈ ВРАТА

Ципелице мојих синова,
као пилићи иза квочке,
иза мојих чизама
вазда стоје крај врата.
Малчице иза,
врховима напред.
Нестрпљиво
чекају час
да стану у низ са одраслим.
Мислим да се боје
да не омале,
па се окрећу
вратима спаваће собе,
да самере се с ножицама
мојих синова што их,
и у сну растући,
престижу.

МОЖДА

Зар је тешко претпоставити
да ће, кад се вратиш кући
па не знаш где да сакријеш
запрљане руке док
чекаш грдњу од мајке,
оно дворишно кученце,
ког си мазио и миловао му
главу, врат, реп сав у чичку
и прашњаве шапице,
заскичати и небу упутити
своју молбу и мимо воље –
да те, кад их мати испакца,
ручице мање боле...

Гашам Нацафзаде рођен је 1. априла 1959. године у месту Алигуллар, Азербејџан. Завршио је филолошки факултет и предавао књижевност у Имишлију и Бакуу, радио као одговорни уредника листа *Култура*. Члан је Савета директора Удружења књижевника Азербејџана, уредник је издања књижевности за децу, уредник поезије часописа Азербејџан и експерт Националног већа за радиодифузију. Професор је на Универзитету Тафаккур. Учесник је више поетских фестивала и конференција; у Европи је партиципирао на Међународном фестивалу поезије у Холандији 2007. године. Указом председника Републике Азербејџан додељена му је титула почасног посленика културе. Добитник је награда *Златна књига* и *Национална књига* које додељује Министарство културе, награде Међународне уније писаца *Расул Рза* и *Тофик Махмуд*. Поезија му је превођена на више од 20 језика. Објавио је 32 књиге поезије, од тога 12 у иностранству.

Андриј ЉУПКА

Превод с украјинског и белешка: Христина ГРУШЧИНСКА

АУТОСТОПОМ ДО БЕЧА

Још двадесет минута пре него што сам решио да кренем на пут, о било каквом путу се није радило. А кроз сат времена након тога смо већ стајали на обилазници и хватали аутомобил. Трајало је то приближно седам минута. Тако спонтано је почело наше путовање до Беча.

Све најбоље у животу ми се дешавало случајно. Можда и не све, али оно што се може назвати авантурама – сигурно. Тако је једноставно занимљивије живети: када ујутру још не знаш где ћеш се наћи увече.

Једном се тако неочекивано појавила идеја отпутовати до Беча. Ни о каквом путовању није било речи, као што је већ речено, напротив, било је превише рутине и у блиској будућности излаз из ње се није видео. Средина пролећа, то јест средина априла. Ни хладно, ни вруће. Дан још није био ни дуг, ни кратак. Сунца готово да нема, а такође ни зеленила. Краће речено, средина пролећа, почетак депресије.

И у једном од таквих дана неколико пријатеља се окупља увече, без икаквих планова и ентузијазма. Последњи, међутим, се појављује заједно са причом, шалама, старим анегдотама, којих се ми по реду присећамо. Нисмо ни трепнули, а већ је јутро – стандардно сиво пролећно досадно јутро, пет сати. Неко одједном говори да би сада било добо наћи се у нечијем туђем животу, туђем граду, рецимо тропском. Подржавам ту идеју, дајући до знања, ипак, да је реалнија и пријатнија варијанта – Беч, најближи нама велик прелеп град. Не рачунајући Будимпешту и Праг, али то је већ друга прича.

„Када би се само сада нашли у Бечу, за два сата се отварају кафетерије, и могли би тако пријатно започети јутро, међу фонтанама и голубовима, небом и трговима. Па сад бих у Беч!“ – кажем ја, меланхолично замисливши се. Можда уопште није изненађујуће, али један од мојих познаника Роман Бардун, легендарни цезер, предлаже да се пакујемо и да кренемо. Уосталом, он је у праву: не можемо да

трунемо овде цео живот. Кратко се договарамо, већ је шест. Пасош и визе Роман и ја имамо, остали гледају скептично. Неко чак каже да нећемо нигде ићи. Хе-хе, кладимо се у паковање чилеанског вина да ћемо још вечерас Роман и ја седети у бечком Инненштадту. Опклада је прихваћена најозбиљније, спремамо се на пут. За сат времена смо спремни да кренемо, од најпотребнијих ствари – плjosка са вискијем (и поред тога смо се смрзли) и кредитне картице. Све остало ће нам Бог послати.

Ево нас на путу. Након седам минута испред нас се зауставља први ауто. Вози нас скоро двеста километара, за аутостопере дугу раздаљину. Једина нелагодност – спава нам се, а возачу се прича. Но нема везе, како год да окренеш, до увече морамо бити у Бечу. Без нарочитог притиска, преседајући од једних добрих људи до других, стижемо у Чешку. У једном од успутних ресторана чак стижемо да ручамо, да напунимо телефоне, да пробамо неко локално пиво.

Пре вечери стижемо до Брна. Снаге и жеље да наставимо даље нема. До Беча има још један сат. Али у Брну још никада нисмо били. Овако или онако, свакако ћемо морати да попијемо оно паковање вина, причајући о нашим авантурама. Или познајући наше пријатеље, можемо попити у тишини, тако је занимљивије. Или певајући. Уосталом, Беч је надокхват руке, доказали смо себи да је то могуће. Зато остајемо ноћити у Брну, непознатом и интересантном за нас граду. Новац спремљен за хотел одлучујемо да потрошимо на ноћни клуб: и ту и тамо је ноћ иста, а у клубу је ипак занимљивије. Испоставило се да је клуб заправо стриптиз клуб, он се налази у подруму, али се назива „Седмо небо“. Смештам се у кожно фотељу, наручујем дупли виски са ледом и пишем поруку пријатељима: „Па, изгубили сте. А ми смо на седмом небу☺“. И април као да је нестао, и до Беча – један сат.

ВОЛИ МЕ ЧАК НАКОН СМРТИ

Град у граду. То је, можда, најбољи опис гробља – места, које има улогу чувања сећања. Оно које је метафизичко и оно које је телесно. У градовима остају прелепе (али и не баш) зграде, док њихови градитељи и станари временом се селе у нови или ипак стари град – испод земље. Уосталом, помоћу градског гробља најбоље можемо да упознамо сам град.

Волим гробља. Иако је то боље назвати страшћу, разновсношћу тајног знања, а не љубављу. Знам да, заправо, на гробљима се може сазнати какав је био и какав је сада град и да се може доћи до закључка о његовој бившој раскоши и садашњем паду. Или супротно, што је ређи случај.

Гробља су увек занимљивија и изражајнија од центара града, од свих тргова и пијаца, катедрала, споменика и булевара. На гробљу је могуће сазнати практично све о историји града. Прочитајте натписе на крстовима и надгробним плочама и разумећете којим државама је овај град припадао током векова, а којим током неколико година,

које становништво је ту живело, да ли су више поштовали војсковође или песнике. Према броју и сјају породичних крипти брзо ћете се оријентисати у којој тачно епохи је цветала буржоазија и трговина у граду, извешћете закључак о количини заната, уосталом о умећу овдашњих занатлија, скулптора, архитеката, грађевинара. Садашње стање гробља – количина корова, цвећа, почишћене или заборављене стазе, нови гробови са људским фигурама у „адидаскама“ или генералским са орденима – сведочи о приоритетима који су данас актуелни у граду.

Волим гробља, али истовремено знам да их не може бити много. Зато постоји веома мали број градова, о којима сам доносио закључке и захваљујући гробљима. Ужгородско „Каљварија“, Лавовско „Личакивско“, Кијевско „Бајково“. Од последњих је гробље у Сарајеву, на ком је прштило од цифара 1992, 1993, 1994, 1995. Гробље је енциклопедија, градски приручник, симбол града.

Књига на којој ускоро желим да радим и за коју сада прикупљам материјал, говориће о човеку, који бежи од великог града и насељава се у удаљеном потпланинском месту, где живи самотнички живот. Бежи од себе да би пронашао себе. И не проналази, наравно. Али нисам о томе хтео. Јунак књиге живи недалеко од гробља, које се налази на узбрдици, иза које је река. До места на ком се лови риба пут води кроз гробље.

Потребан ми је био материјал, морао сам сам да прођем кроз то гробље. Зато сам наговорио локалног историчара да одемо тамо заједно и по могућности да ми одговори на неколико питања. Он је пристао за ситну награду. Нашли смо се у 6 ујутру на аутобуској станици у околини. Одокативно сам претпоставио да из њега базди једно сто педесет свежих грама. Или јучерашњих пола литре. Завидео сам му.

Сат времена касније смо већ били на гробљу, које се с временом претворило ту и тамо у воћњак са јабукама. Синило је сунце, почело је да пече. Зреле јабуке су мирисале и мало мало падале на земљу, или на гробове. Гробље сузбија патос и сујету свакодневнице.

Ту схваташ да се заправо ништа важно не дешава, а твоји проблеми су смешни и апсурдни. Јер ће, на крају крајева, из тебе изникнути широко разграната јабука. И погодићете – то и није најгора варијанта.

Угледао сам један гроб и приметио да је ту сахрањен мушкарац, а поред њега је већ постављена надгробна плоча његовој жени. На плочи је било презиме и датум рођења, а датум смрти уписаће већ према ситуацији. Чудно је и страшно долазити на гроб мужа и гледати на надгробној плочи поред његовог и своје име. Живети, како би се дочекала смрт. И бити заједно.

Нешто ми се учинило да је у нашој кући дуже време лежала надгробна плоча са дедином именом. Бака је умрла десет година раније, а он је одмах направио плочу и за себе. Та плоча је била на тераси иза врата и сваки пут сам је видео када је долазио пописивач струје. Бака и деда су проживели тежак живот и знам да је старац за много чим жалио. Али није више могао ни да се извини, ни да призна своју љубав. Зато га је његова плоча чекала иза врата терасе.

Заједно са историчаром смо коначно завршили обилазак и изашли на врх узбрдице. Сели смо поред потока, опрали руке, извадио сам неку ужину, он је из унутрашњег џепа сакоа извадио малу флашу од киселе воде. Убрзо се мирису летње шуме придружио и мирис ракије.

Седели смо на врху, гледали на гробље, загубљено усред дрвећа и пољског цвећа. Помислио сам да љубав ипак постоји. Да постоји и после смрти, сакривена у тишини гробља, у узвицима надгробних плоча. И било ми је лакше.

ОВДЕ ЈЕ НЕКО ЖИВЕО ПРЕ НАС

Агент за некретине је баш као специјалан агент, он вади из актовке привезак са кључевима и тражи оне потребне. Има их толико да ми се чини да међу њима мора бити и кључ од раја. И од овог стана на другом спрату старе камене зграде у центру града, пред чијим вратима смо се задихани зауставили.

Још јуче сам у телефонску слушалицу објашњавао посреднику да тражим смештај: желим да изнајмим стан у неком мирном крају, што ближе центру или у центру. У центру града, јер ми је важно да ходам пешке. Не ради се о шетњама парковима или кејом, једноставно желим да ходам. И у биоскоп, и у библиотеку, и у продавницу. Агент за некретнине на другом крају замишљеног телефонског кабла неколико минута тражи у рачунару и предлаже да изнајмим стан „не баш у центру“, али близу и одмах поред станице метроа. Морао сам да му објашњавам да сам одрастао у малим градовима, навикао да пешачим и вожње било којим превозом осим бицикла изазивају у мени умор и стрес, јер је то већ путовање. Зато у центру, пешке и тачка.

И ево нас пред вратима стана, који могу да изнајмим. Откључавамо, улазимо, палимо светло, разгледамо, брзим кораком пролазимо кроз предсобље, кухињу и две собе. „Овде је неко живео“ – говорим без икакве упитне интонације, пре себи, него посреднику с вештачким осмехом. „Да, да, ово је пријатан и усељив стан, одлична варијанта, уникатно добар спој цене и локације, дакле, узимате? – сав сија господин Кључ, како сам у мислима стигао да га назовем. „Нисам баш мислио“ – тешко седам у фотељу поред прозора, као да су ми секиру зарили у груди. – Овде, у овом стану неко је недавно умро, зар не? Посреднику је непријатно, он говори нешто о баби, која је умрла пре два месеца, о агенцији за чишћење која је овде све очистила и затрла све трагове, и о веома драгим унуцима који су се бринули и о старици до последњих дана. Касније нешто збуњено пита: „А како сте погодили?“

Гледам своју руку, она се најезила, изгледала је као гушчија кожа. Усфали ми ваздуха, молим Кључа да отвори прозор. „А зар ви ништа не осећате – помало зачуђено га шриупитам. – Овај ваздух, у којем су недавно гореле свеће? Зар не примећујете да комада изгледа некако чудно, неприродно, недостају ствари које су стајале

ту годинама: рамови са фотографијама, прашњаве вазе, пепељаре, у којој су се чувале минђуше, ланчићи, накит, извезане салвете у коју је био умотан хлеб од ускршње причести, старомодне кожне фасцикле за најважније документа, металне кутије за чај, у коју су стављали лекове, зар не видите, да је ова комода без свега овога налик сирочету?“ То се дешава када радиш са енергијама, речима: улазиш у просторију и осећаш да завеса виси некако погрешно, да сто не треба да буде испред прозора, јер тај прозор није ту због светла, већ да се гледа кроз њега, да се погледом некога нађе. Тако је то замишљено, зато је овде.

И то не само у просторијама: наше градове смо такође измислили и саградили ми. Сваки угао, сокаче, зид, ивичњак тротоари су смишљени и врше одређену функцију, која нам није до краја јасна. Ми смо способни само да уништимо, погоршамо, прилагодимо себи, да направимо примитивни прстор. Зато наши градови и изгледају као сирочићи: шарено и несезонски обучени, прљав рукав се замењује са украденим златним брошем, уста мусава, нокти дугачки и прљави, фризура неуредна и расчупана, језик – покидан и болан, као рана, кошуља прљава, чак масна, али се види да је то памук, скупа и квалитетна роба. Такви су нашу градови – Ужгород, Кијев, Чернивци, Перејаслав: као силоване оперске певачице, као празна уста у којим је остао само један зуб – онај златан.

Свака наша надградња води према лошем решењу, скоро сва такозвана усавршавања су апсурдна. Живимо у градовима које не само да не волимо, него не знамо како треба да их користимо. Тамо где је требао да буде врт и поглед на Дњепар, израсла је зграда. Тамо, где је требала да буде црква, налази се тржни центар. На месту гробља – тв студио. И као последица тога: тамо, где би требали да будемо ми, тамо су други; тамо, где је требала да буде Украјина, ње уопште нема.

СМРТ И ЈОШ ХИЉАДУ РАЗЛОГА ЗА ЉУБАВ

Први пут сам то схватио у Лавову, рекао бих, пре две године. Касније је та илуминација дошла у Амстердаму, у пролеће прошле године. Сада се не одвајам од ње.

У четвртој књизи својих „Метаморфоза“ Овидије пише: „Дан се заврши и дође час кад не можеш да кажеш ни да је дан ни ноћ, већ сутон у којем још светлуца дан” (превод Мирослава Попадића). Шта нам је тачно хтео да каже последњи велики песник (како то само звучи: последњи велики песник!) златног доба Римске империје? Управо то, да је понекад могуће ухватити неухватљиво. На пример, онај кратак тренутак, када се дан лагано огрће покривачем и постаје ноћ. Овидије ми се свиђа, јер је умео много тога да уочава. А то је нека посебна црта људи видети овај свет на другачији начин. Дакле он је био одушевљен неухватљивим, видео је то. „Дан се заврши и дође час кад не можеш да кажеш ни да је дан ни ноћ”! Колико је трајао тај осећај? Секунд или милион пута мање? Важно је да је успео да га ухвати, а то значи да га задржати за себе заувек.

Сада ћемо прескочити хиљаду седамсто година и зауставити се на другој личности – Антонио Вивалди. Његова „Годишња доба” покушавали су исцитати на најразличитије начине, између осталог, тумачивши их као етапе живота: детињство, младост, зрелост, старост. Једном сам слушао овај концерт двадесет шест сати без престанка, покушавајући да разумем о чему се заправо ради. А разумео сам тада, у Лавову, пре две године, када сам изашао у тихо предвечерје улице и сетио се омиљених, већ цитираних овде, речи Овидијевих. Дакле, код Вивалди, у његовим „Годишњим доба” нема рођења и смрти, постоји живот, али његових оквира – рођења и смрти нема. Н-е-м-а. Замало сам био оседео, схвативши то.

Ако ћемо веровати Вивалдију, онда постоји зачарани круг, циклус, хармонија. Његова „Зима” прелази у „Пролеће”, као што дан прелази у ноћ код Овидија. И тако бескрајно, дакле, без краја, без напрезања, без смрти.

У мају 2004. године стајао сам у башти породичног имања у Виноградову и у великом бурету сам палио ствари мог деде. Деда је умро неолико дана пре тога. У једном тренутку је било толико дима да нисам ништа видео. Учинио ми се да већ ништа око мене не постоји. И обрнуто, да баш све још постоји, као што је постојало пре недељу дана, када ме је командир вода извео у двориште касарне, саопштио ми ужасну вест и уморно потапшао по рамену са речима: „Држи се, Андријуха”.

Пре два дана писао сам мејл и када сам почео уносити име примаоца, искочила је адреса пријатеља који је давно умро. Ја заиста не знам шта да радим са таквим адресама. Зар избрисати? А са бројевима мобилних телефона?! Стварно не знам шта да радим са свим тим, безнадежан сам по том питању.

Само желим да се Вивалдијева партија виолине у *allegro* „Зиме” никада не заврши, да траје, да свира и даље. Да ми са његовог мејла повремено долазе писма, да са тог броја зову, а дим опет улази у очи и да се ништа не види. Да сви они који су далеко, чују ту музику и на тренутак дотакну оно, чега заправо више нема крај нас, већ у нама. Да љубави буде више.

Већ сам направио огромну грешку спаливши ствари. Више нећу моћи избрисати ни мејл адресу, ни број мобилног. Безнадежан сам. „Дан се заврши и дође час кад не можеш да кажеш ни да је дан ни ноћ”. Сви они које смо безгранично волели проналазе се негде између ових речи:

Смрт постоји. Смрти нема.

Негде међу њима, тамо, далеко, котрља се наша љубав, као облак. Бео белцат облак.

СРЦЕ, СРЦЕ

Пробудио сам се у Италији.

Некако сам увек желео да започнем причу управо на такав начин – са благим наклоном, једва приметљивим осмехом, тако, као да се сасвим нисам ни будио, као да се никада нисам ни осећао тако чудно, када аутомобил искаче (да, управо искаче!) из дугачког тунела испод Монблана и мења се одмах све: осветљење (управо сада је падала киша, облаци ту и тамо пропуштају кроз себе сунчеве зраке, које, уистину, више не греју уопште); температура ваздуха, иако су у ауто сви прозори подигнути, али одједном при изласку из тунела у нос удара кисеоник, стичеш утисак као да одједном скидаш са главе гас маску и коначно дишеш пуним плућима, чак не размишљајући о томе, одакле се он, свеж и хладан ваздух, у салону вашег бордог „Мицубиши” појавио; звук точкова, јер у устајалом и топлом тунелу са добром акустиком бетонских зидова дужине дванаест километара испод највишег алпског врха, сувим, чак помало прашњавим асфалтом, звук ауто који иде лудом брзином, помало је сличан сувом завијању ветра који се местимично одбија од хладних зидова тунела, да би се за секунд одбио већ са друге стране и опет прошао кроз целог тебе, испуњавајући тело трешењем и изазивајући у теби мелодијске дрхтаје, као звучна виљушка, дакле, звук точкова у сувом и глувом тунелу као са покретом чаробног штапића у једном тренутку се мења у други звук који својим урликањем дере, кида на комадиће каљуге и они бесконачним миријадама плавих, љубичастих, светлоплавих, јарко жутих, наранџастих, светлоцрвених капљица лете на све стране; и још једном, јер је то важније: аутомобил излеће из тунела и судара се са новим, апсолутно новим по конзистенцији и температури ваздуха, рецимо другачије, са зидом ваздуха, који хладан јесећи алпски ветар баца и удара о падине Монблана, баца све јаче, као да покушава да разбије јаку планинску стenu, савлада њен вековни отпор и направи себи пут даље, и ауто улеће у тај зид у пуној брзини, стварајући испочетка ситне пукотине које се протежу по структури ваздуха прелепим цртежом и у одређено време се разбијају, падају, пропуштајући ауто кроз себе и онда, негде међу предњим браником и фаровима рађа се танак, као деџи глас, талас који, међутим, са сваким милиметром скупља снагу и све више расте, на улазу у кола он већ подсећа на бас дебелог и поприлично надимљеног пијанца, а када пролази пртљажник и удаљава с од аутомобила, онда постаје заиста страхан урлик бесмртних змајева који су, према народним предањима, насељавали овај континент пре неколико векова, и управо овај талас који пролази кроз тебе лаганим голицањем и дрхтањем, на почетку приморава твоју мембрану да нечујно зазвони, а затим грозничаво дижући се на горе, лагано тиска грло и ти, осећајући неку неприродну сувош, гуташ плувачку и управо тај талас, одједном подигнувши се до нивоа очију, помоћу хиљаду невидљивих рибарских удица диже капке и тек касније, када не тако мали, величине као трешња талас галантно скочи са твог темена, ти ћеш се изненада пробудити и схватићеш да је око тебе Италија.

У томе се и крије парадокс буђења у другом свету, када скоро у једном даху пролетиш дванаестокилометарски тунел и налазиш се у другој земљи, у другом ваздуху и чак другом светлу. И дванаест километара тунела који одвајају Француску од Италије, иако већ ништа и никог неће одвојити, јер је за границе тамо одавно заборављено, ових дванаест километара огромне рупе коју је ко зна ко ископао испод монументалне планине у вечној снежној капи, представља својеврсну ничију територију, јер је Француска завршила са оне стране, а Италија почиње тек са друге, и ови километри би могли постати твоји, твоја приватна територија, али не, ауто јури даље и даље и као што је већ било речено, у једном тренутку ти се будиш.

Зауставимо се на овом детаљније. Дакле, пробудио си се и у првом делу секунде твоје очи сече доста јарко светло. Два: удишеш ваздух (тако, као да до сада уопште ниси дисао). Три: талас звука величине као трешња скаче са твог темена негде назад, иза тебе, у прошлост.

И четири, што у принципу уопште није ново. Срце, срце. Са срцем бива тако као и са пијанством. Можеш да пијеш толико, колико ће стати у тебе, толико да би напунио себе до краја, као чашу (Грала), веселити се и певати, правити разне безобразлуке, спавати као што спава јазавац, а ујутру се пробудити свеж и пун снаге као твоја звонка младост. Али један пут се будиш сасвим другачији, тако као да си прекорачио невидљив праг младости и живот около добио је неке нове, не претерано пријатне боје. Управо тада, иза тог прага се дешава оно што ће те растужити на дуже време: крећеш да заборављаш. И није чак ствар у томе, да си се до тог момента сећао ваших јучерашњих дружења уз флашу (а зар само уз једну?!) у свим живописним и јарким детаљима, сада се присећаш јучерашње вечери као кроз маглу – тако, твоја свест, као огроман средњовековни брод плови ка заливу некакве крчме или нечијег стана и почиње да се раствара: од онога се сећаш само неколико детаља, а затим твој брод плови у плаву плавцату маглу, и доста ти је да размишљаш о томе како си јуче дошао до куће. Да, управо тако, један пут се будиш, а у глави ни једно сећање на то, шта се десило јуче. И тако ће бити увек: после сваке поштене пијанке твоје сећање говориће не и од тог карневала се више нећеш ничега ни сећати. Младост се завршила, меморија је препуна, операциони систем ослобађа место за важније фајлове.

Исто тако је са срцем. До одређеног момента живиш, не сумњајући чак да тело има унутрашње органе. Живиш живот попут лептира, лаганог и безбрижног, и мислиш да је смрт само поетска слика, такозвана рима за реч „врт”, поклопац који затвара напуњен резервар тог живота.

Али поновићу: једном, није важно када ће то бити – на јесен, лети, зими, у пролеће – први пут осетићеш да имаш срце. И од тада тај (тужан, ех како тужан) утисак неће те никада напустити.

Управо тако је било онај пут којег се сећам: пробудио сам се у Италији и осетио да имам срце. То је био онај дуготрајан период када пролазиш сеизмичку зону двадесетогодишњег века и лагано закорачујеш на минско поље двадесет прве своје године. Био је

октобар, ауто је јурио на југ Италије, седео сам на сувозачевом месту, широко отворених очију и послушнвао себе. Био је то сасвим нови осећај: срце се играло унутра као мало дете и никако га нисам могао повезати са својим телом, први пут тог јесењег поподнева осетио сам да је моје срце посебна територија, никоме није подређена, чак ни мени (О Боже праведни, где су нестали сви они егзалтирани поетски узвици: „моје срце припада теби, оно је само твоје!“), како су се они у једном тренутку отопили, распали, сагорели!). Јер срце је страно тело које се једноставно уселило у твој организам, оно живи свој аутономни живот. И можеш се противити, викати, читати наглас прекрасне стихове о љубави, али ипак ћеш се помирити с тим да је срце та велика граната љубави – материјално.

Тог дана смо се враћали из Париза. Цело то путовање, галопом, на невероватним брзинама мало више од недељу дана, непуних десет дана, водио нас не зна се куда, у зависности од тога, како ће се отворити мапа или какво ће бити јутарње расположење.

Управо тако, вољом судбине, ми смо се и нашли тада у Паризу. Допутовали тамо из централне Немачке, где су добро старо вино заједно са чаробном јесени успели да учине наше расположење толико романтичним и авантуристичким, да смо одлучили да свратимо до француске престонице.

У Паризу је, искрено речено, било добро. Оставићемо детаље за други пут, изнећемо само овде прикладне. Два дана проведена у овом граду била су експлозивна, јер као прво, дуго смо хтели да шетамо и разгледамо, скоро да нисмо ни спавали, а ја, искористивши то да нисам возио, упутио сам се на путовање непознатим обалама разноразних вина; ноћни Париз био је сасвим другачији, други Париз, зато се ноћу нисмо заустављали, лутали смо као пси, уживали у вину и цигарама. Пушило се добро, уопште размишљао да је пушење једна од оних навика која неизоставно прати јесен, управо у јесен пушити је најбоље и најфиније, удишући након сваког увлачења, као да гризеш већ једва охлађени ваздух, натопљен разним травама и осушеним лишћем.

Када би ме неко замолио да одредим укус те јесени, онда бих тако и формулисао: црно вино малим гутљајима са још мањим паузама за пушење. Тако је било у Немачкој, тако се наставило у Паризу.

Одмах након два дана, ујутру, огрнувши се од хладноће у натовски војни капут са немачком заставицом на левој руци, сео сам у аутомобил који се извијао међу аутомобилским редовима на излазу из Париза, упалио неку пријатну радио станицу, запалио цигару и дуго гледао у јутарњи сумрак иза стакла у којем су са разних страна пливале жуте и црвене очи фарова. Цигара је пријатно грејала руку, дим је помало пекао усне, све у устима је постало горко и почело је да трне, топлота од капута и ауто грејања су испуниле тело, угасио сам цигару и заспао.

Сан је био непријатан, испрекидан, позван више ради обнове снаге, него за пуни одмор. Од нередовног спавања, неравномерне исхране, бескрајног пута, руке су помало дрхтале, поготово је то било приметно када приближаваш цигару устима.

Дакле, по ко зна који пут се понављам, изашли смо из тунела, пробудио сам се и управо тада осетио сам тешкоћу у срцу, ако је то могуће тако назвати. Руке су помало дрхтале са сваким удисајем, с обзиром на то како су се плућа ширила од ваздуха, бивало је све теже и непријатније дисати, нејасна слабост просипала се по телу, на ком се пробио хладан зној. То је био сасвим нов осећај, још нисам знао где да га усмерим: матрица живота се тек формирала и још увек нису све полице биле пуне и назване. Пошто нисам нашао бољу идеју, запалио сам. И постало је мало горе, али уобичајеније. Километри су треперили иза прозора, а моје срце никако није имало мира. Јер понекад је тако, да срце куца као да свира цез.

Додаћу још једно: једном ујутру у неком хотелу у Миколајевској области изашао сам до рецепције, са свима се поздравио и почели смо да се упознајемо и управо тада је свет отпловио испод ногу и спустио сам се у фотељу и затворио очи. У том стању сам био неких десет минута: у даљини су се чули неки забринуте гласови, осећао сам нечију топлу руку која је брисала моје лице мокрим, од хладне воде пешкиром, хтео сам код њих свих, до рецепције, да се вратим, али то ми је успело тек након оних изгубљених из мог живота десет минута које сам провео без свести. Тешко, попут челичних врата сам отворио очи и покушавао дубоко дисати, а срце, срце је час искакало из груди, час се сумњиво утишавало, још непознати мени људи који су такође дошли на ову конференцију, врзмали су се око мене уплашених лица и изненада сам схватио да умирати не само да је једноставно, умирати је срамота.

Сетио сам се тога после годину дана. Било је топло вече, наше велико друштво се сместило на тераси ресторана са аустријске стране Алпа, послуживала су се нека локална јела и вино. С времена на време сви су се гласно смејали, шалили се: фестивал који је све окупио се ближио крају, тако да се могло опустити, а моје срце опет изморено од неколико дана узбуђења, откуцавало је свој ритам. Заправо таква ситуација је била код свих, о томе је и био разговор. И на крају, неко је са друге стране стола довикнуо: „Arrhythmia absoluta!”, а сви су се тимски насмејали, тако, као да се уопште није радило о њима, као да није њихова туга, као да је живот заиста безграничан као ово топло вече.

И још једно, за крај. Ти ме зовеш „срце”. Када увече седим пред лаптопом, ти се нечујно прикрадаш с леђа, грлиш ме, уврћеш руком косу, љубиш ме иза уха и тихо говориш:
– Већ је касно, срце моје, време је за спавање.

Белешка о аутору

Андриј Љупка – украјински песник, прозни писац и есејиста. Рођен је у Риги, 1987. године. Живи у Ужгороду, у Украјини. Завршио је Војну школу у Мукачеву, дипломирао украјинску филологију на Ужгородском националном универзитету 2009. године и балканистику на Универзитету у Варшави 2014. године.

Аутор је књига поезије: „Осам месеци шизофреније“ (Ужгород, 2007), „Тероризам“ (Лавов, 2009), „40 долара плус бакшиш“ (Лавов, 2012); збирке кратких прича „Убица“ (Лавов, 2012), збирке песама у немачком преводу „Nataufname“ (Аустрија, Инсбрук 2012), књиге есеја „Спавање са женама“ (2014), романа „Карбид“ (2015).

Роман „Карбид“ је ушао у ужи избор за најбољих 5 књига године по избору ББЦ Украјина, а превод на пољски језик уврштен је у ужи избор средњоевропске награде Angelus 2017. године.

Збирка кратких прича „Соба за тугу“ објављена је 2016. године., књига есеја „Саудаде“ 2017. године и роман „Ваш поглед Њо Њо Сан“ 2018. године.

Добитник је награда „Debut“ (2007) и „Kyiv Laurels“ (2011). Токође, добио је и књижевну награду Фондације Ковалев (САД), и постао лауреат Шевелове награде за најбољу књигу есеја у 2017. години у Украјини.

Преводац је са пољског, српског, хрватског, енглеског језика и уредник двају међународних фестивала поезије. Пише за радио Слободна Украјина.

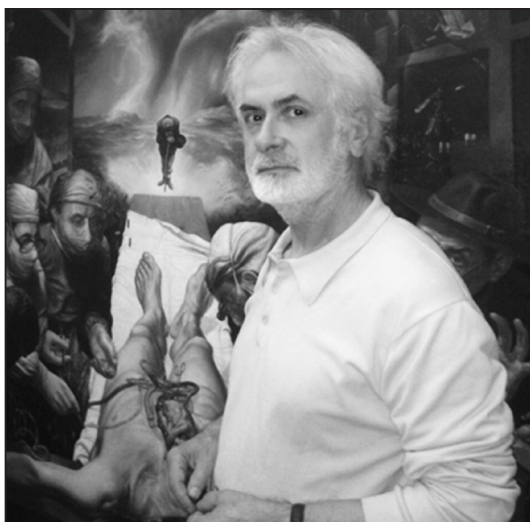
Са српског језика превео је роман „Комо“ Срђана Ваљаревића и „Фама о бициклистима“ Светислава Басаре.

Јелица РОЋЕМОВИЋ

ИЗЛОЖБА СЛИКА МИКАНА АНИЧИЋА У РТС

Живот академског сликара Микана Аничича (1950) обележила су три места: Бадовинци, у близини Дрине, где је рођен и одрастао у сложеној сеоској породици, Београд, где је завршио Ликовну академију у класи професора Младена Србиновића, и Париз у коме је провео преко тридесет година стваралачког рада.

Од 17. маја до 17. јуна 2018. у Галерији РТС организована је ретроспективна изложба слика Микана Аничича. Са Миканом имам састанак

Микан Аничич

26. маја. Пролазећи тог сунчаног поподнева поред изложених радова видим већ на први поглед да Миканове слике откривају једну страсну уметничку личност, а ликови сликани на коњима, да би добили на значају, асоцирају на стварност шпанског двора на врхунцу моћи.

Лице Микана Аничича, кад задихан стиже на разговор (знатно је каснио) одаде ми неку тескобу и немир. Помислих да је сваки уметник помало странац у својој околини, те са аутором ове изложбе започех разговор Рилкеовим стихом:

„Сеоце неко, прелаз који води између две даљине пуне слутње и стрепње и нигде моста”. Град је већ обрт у односу на светлост сеоског пејсажа, додадох, и подразумева оштру борбу за опстанак?

– Родио сам се у породици у којој је владала хармонија. Борба за опстанак влада свугде. Што су противници у већем броју и борба је жељива. Духовно богатство које стекне у породици помаже човеку да лакше закорачи преко моста, пређе све поноре друштвене, психолошке, стваралачке. Тај основ бића нас спасава од свих зала и невоља. Чак и кад се човеку догоде разна страдања или материјалне невоље, дух му помаже да себе изнесе на светлост.

Питам сликара шта је Лепота за њега, с обзиром на то да се овај појам различито тумачио у историји европске културе и мењао кроз време, коју мисао о Лепоти испишује на својим сликама, како би дефинисао своју поетику?

– Мислим да је Лепота стварана кроз математику. Од Бонифација и Албертија до Луке Пачолија математичари и физичари су истраживали пропорције по којима је саздан свет. Математичари судишли до оног чувеног броја Π , 3,14. Зна се да је први до тих сазнања дошао Пјеро дела Франческа. Микеланђело, Леонардо и Рафел су знали „шифру”. Сваки познавалац сликарства остаје зачуђен с којом је прецизношћу, рецимо, Рафаел владао математичким правилима сликајући Атинску школу. Човек у свом бићу носи спознају броја.

Мој саговорник је већи део живота провео у Паризу, где је својим рукама изградио себи атеље, те ме је занимао његов поглед на најбоље европске и француске уметнике.

– Има их више, одговара Микан и набраја уметнике и дела: Мантењиног Светог Себастијана, Леонарда, Рафаеловог Балтазара Кастиљонеа, портрет који је, тврди, далеко бољи од Мона Лизе.

Описујем Кастиљонеа: Италијански племић и песник меланхоличног погледа, свестан човекове пролазности без обзира на сва његова знања.

– Песници су велики мислиоци, каже Аничих, али оно што желим да истакнем је јединственост тог Рафаеловог, портрета осликаног са три боје, црном, сивом и црвеном.

На портрету песника има и маслинасто зелених тонова са црном бордуром?

– Зелене су потиснуте у позадини. Портрет Балтазара Кастиљонеа сликан је ланеним уљем, техником која је тада владала, Леонардо је ланено уље заменио ораховим, које се јако тешко сушило, због чега су све његове слике испуцале, и Мона Лиза. Не робујем дефиницијама већ гледам уметничка дела својим очима. Сумњам у све што је речено о Мона Лизи и о Леонарду као првом сликару сфумата, атмосфери која се после падања кише створи у ваздуху. У другом плану ове чувене слике Леонардо је спојио два пејзажа: италијански и Алпе. Путовао је, и понео Алпе у сећању.

Сфумато може бити и идеја, симбол, рекох, не само боја, тамна измаглица? Леонардо је насликао и вијадукт? Еко мисли да симбол мења супротности, и ма како да је изражен на слици, остаје тајна?

– До идеје се може доћи и путујући кроз предео, а вијадукт је Леонардо нашао у италијанском пејсажу. Важно је знати видети. Сваки сликар има право да изабере пејсаж који жели. Французи нису имали велике сликаре као Италијани, али у 16. веку имају Филипа де Шампења и Шарла Лебрана. Шарл Лебран велича Луја Четрнаестог поредећи га са Александром Македонским. Све је било подређено његовом укусу, данас је заборављен, а сматран је генијем у свом времену, као Пикасо у двадесетом веку. Мислим да ће иста судбина стићи и Пикаса. Питање којим ће се путевима уметност кретати не може нико да предвиди. Не можете нешто што сте сликали дамарима вашег срца да поредите са оним што стварају нове технологије, визуелне обмане.

Признајем париском сликару да не познајем Шарла Лебрана, на шта ми он узвраћа познатом суревњивошћу сликара према људима од пера: „Ви не познајете Шарла Лебрана?”

Због Аничичеве склоности према великим уметницима италијанске ренесансе радознала сам да чујем шта ће ми рећи о једном од најзагонетнијих портрета у историји европске уметности, Рафаеловој слици страшног папе Јулија Другог. „Слика је уплашила свакога ко ју је видео”, забележио је Вазари. Многи се и данас питају зашто је овај чудни папа срушио базилику цара Константина и на њеним темељима изградио катедралу Светог Петра, а могао је нову градити поред старе?

Микан се накашља, мало замисли и поче да објашњава да сваки моћан човек жели да иза себе остави неко дело. Јулије Други био је рушилац и реформатор, језуита. Морате знати да је Светог Доминика послао на југ Француске са једним јединим задатком: да уништи катарс.

Изненађена, нашем сликару враћам „лопту” И кажем да није Јулије Други послао војску на катарс, већ Иноћентије Трећи који је живео три века пре папе Јулија. Није важно о ком је папи реч, нећемо о томе да расправљамо! И даље тврдим да је Рафаелов портрет Јулија Другог један од најзагонетнијих у европској уметности, на шта ми наш сликар из Париза узвраћа да је ова слика безначајна у односу на остала дела божанског мајстора из Урбина. Рече да је папа Јулије Рафаелу позирао у тој црвеној одежди папској, пребаченој преко белог нерца. (Микан белу папску мантију назва „бели нерц”).

У историји уметности има и необичних уметника, помислих.

Један од њих је и Дијео Веласкез.

Поред Београда и Париза због открића овог шпанског сликара Мадрид има посебан значај за Микана Аничича. То су приметили поједини ликовни критичари препознавши на Микановим платнима Веласкезов утицај.

То не изненађује, кажем сликару који је представио своја платна сликана уљем у РТС, ако импресиониста Мане одушевљено тврди да је „Веласкез сликар над сликарима, такав је какав је: миран, хладнокрван, неодговоран као његове креатуре, безбрижне И лакомислене, баш су такве какве су, стоје како стоје”.

Један италијански сликар који је наследио Веласкеза у Праду кад је погледао његове слике рекао је: „То је једна теологија”. Никола Кусовац мисао о сликама Микана Аничиха своди у реченицу: „Срце му је главни диктат”.

Он објашњава да је његов сусрет са Веласкезом „прича интимног карактера”, да је овај уметник оставио свету не само печат свог генија већ и илустровану историју Шпаније 17. века, да без Веласкеза краљ Филип Четврти не би постојао, као ни Лодовик Сфорца без Леонарда да Винчија. Преко Шпанца је, каже, открио венецијанске мајсторе, јер је занат учио у Италији.

– Веласкез је на двору Филипа Четвртог упознао Рубенса, сликара и амбасадора породице Оранж из Фландрије и истовремено обављао дипломатске послове за енглески и француски двор. Рубенс је у њему одмах препознао генија И помогао му да од краља добије дозволу да оде у Венецију, код Тицијана и копира његове слике. Из Венеције затим одлази у Рим, познати су портрети на којима су Веласкез и Брунелески сликали један другог. За шпанског краља, који је због открића Америке могао да расипа злато, Веласкез је у Италији откупио неколико хиљада ремек дела италијанске уметности.

Саслушах сликареву причу и кроз смех рекох да уметници непогрешиво знају где је благајна, лукаво се препоручујући власницима, као млади Тицијан млетачком дужду: „Мене не води новац да радим за вас, већ љубав према сликарству”. Мање је познато и да наш Иво Андрић није случајно преводио наук Гвичардинија: „Смешно је што народ верује вођама, мањина увек иде у супротном правцу од интереса народа”.

– Да, истину је казао, рече сликар, мањина има свој интерес и свој циљ.

Мистика и данас обавија познату Веласкезову слику инфанткиње Маргарите, боје су на њој у контрасту, као два супротстављена света? – упитах сликара са жељом да нешто више сазнам о тајни ове слике. Н ајвише пажње посматрача заокупља тамна фигура на вратима?

– Видели сте да је Веласкез и себе насликао са палетом на том платну насловљеном „Менине”. У часу док он слика принцезу Маргариту долазе краљ и краљица и њихови ликови се виде у дубини слике. Да би направио равнотежу између тренутног политичког стања у Шпанији и краљу Филипу, погођеним смрћу малог сина Балтазара, оставио наду у будућност краљевства, Веласкез је

Маргариту, следећег наследника престола, насликао у раскошној хаљини. Тамна фигура човека на вратима није позната и није ликовно значајна.

Чудно, рекох, краљ Филип је био очајан због Веласкезове смрти, сви су на двору волели сликара, осим петогодишњег краљевог сина Балтазара, чији је портрет Веласкез насликао непосредно пре дечакове смрти?

– Постоје различите теорије о томе шта се догађало на Филиповом двору током његове владавине, заврши Аничкић причу о шпанском барокном сликару и тајнама његове ликовне метафизике.

Пођосмо затим да изблиза погледамо два његова велика платна „Распећа” обележена бројевима један и два на којима је представио Христа на инфузији. Како је дошао на идеју да на тај начин представи хришћанског Бога?

– На идеју сам дошао захваљујући лекару, професору Бори Вујадиновићу који ме је увео у операциону салу једне београдске хируршке клинике. Прво што сам запазио је да су пацијенти, постављени на операционом столу, изгледали као на крсту. Тако сам дошао на мисао да на операциони сто поставим Христа као симбол универзалне љубави људске кога је модерни човек уништио, да представим моралну деградацију човека нашег времена. Свако од нас је део њега и сви смо разапети на том крсту. Суштина „Распећа” број један је сцена на којој хирурзи ваде срце Христу из груди, уништавају Љубав. Не верујем у хришћанско учење да ћемо кроз Страшни суд доживети катарзу, већ да за живота плаћамо свој дуг.

Тихо примећујем да потресно делује на гледаоца и приказ „Распећа” на коме српски сељак са шајкачом рукама покрива лице од ужаса због распећа свог Бога.

– Моли се у име свих нас, каже кратко сликар.

Поред других гротескних ликова, на првој слици „Распећа” посебно агресиван став има лик човека са црвеним шеширом, спојеним палцем и кажипрстом метафорично нам се обраћа: „Све се одвија по програму, све је у најбољем реду”, наглашава Микан, скрећући ми пажњу да је у левом горњем углу слике насликао свој лик.

Слушам његово тумачење друге слике „Распећа”?

– Док на првој слици видите сам чин вађења срца Љубави Христове, на другој, у часу Христове припреме за операцију, на њега кидишу људи са животињским намерама.

Пирамида разбацаних ципела на „Распећу” број два, призва у обома језиво сећање на све људе који су страдали у концентрационим логорима. Са подигнутим кажипрстом леве руке, неки имагинарни наредбодавац, за говорницу користи крематоријум. Гледајући овај мрачан лик сетих се Сократових речи да сваки говор треба испитати да ли је истинит или није јер нам говорник најчешће нуди лаж да би сакрио своју истину. Питам се да ли нас то изопачени непознати убица позива да се поново убијамо?

За разлику од цркве на Аничихевој слици „Велика издаја” причешћа нема. Олтарска трпеза постављена је на средини пусте градске улице низ коју један човек трчи што брже може. Пожар из даљине приближава се сабласно празном граду, чија атмосфера мало подсећа на Де Кирика.

Аничих жели да задржимо поглед на слици српске сељанке са децом којој је око главе насликао ореол од саћа. Ко је то?— запитих.

— То је моја прабаба по којој ми Аничихи носимо име. У српском сликарству се тренутно врши нека класификација уметничких тенденција. Гледајући моје ликове са ореолом од саћа неки сликари су ме оптужили да сам идеју саћа, светлосног ромба, преузео од Милића од Мачве, а истина је да је то Милић преузео од мене.

Кажем мом саговорнику да је Милић био велики маштар и не бих улазила у ту полемику, ни објашњења и поред његовог инсистирања.

Пажњу ми привлачи слика „Тајна вечера”, тема која вековима инспирише књижевност и уметност, на којој је сликар Христа окружио космонаутима. За разлику од чувене Леонардове слике, Аничихеви „апостоли” се у том драматичном часу очигледно забављају. Цео тај круг око Христа Аничих је насликао као скуп превараната. На супротној страни од њих седи Јуда, гледаоцу нудећи доларску новчаницу.

„Ако се одрекнемо Бога Добра свет ће се молити Сатани” рекох коментар нашем Парижанину.

Пролазећи поред неколико добрих портрета од којих ми поглед привлачи лик младића са кристалом у рукама (можда „портрет уметника у младости”). У даљини високе планине под снегом. Рекох Микану да ме подсећа на Диреровог Христа? Микан пориче да би портрет младића са кристалном куглом могао бити његов, мада му ласка моје поређење са Дирером јер га сматра великим немачким мајстором.

Изненадих се кад признаде да је на портрету младе жене која у рукама држи јагње, са шеширом у облику листа траве са лептировима, његова супруга, јер ми нимало није личила на црну жену шездесетих година која је тренутак раније ушла у галерију РТС. Ова слика је доказ да прошлост није само пролазност већ задржани сан.

Када сте је сликали?

– *Прошле године. Тицијан је један од највећих портретиста свих времена, а сликао је младе И старе жене, али на њима нећете наћи боре. Старост мајстор слика психолошким стањем.*

Пред сликом „Отмица Европе”, награђеном на изложби у париском Гран Палеу пре десетак година, подсећам њеног аутора да метафизичка тема мита о отмици Европи има за циљ да модерном човеку открије скривену мудрост, изгубљено усмено предање, аграфадогмату. Европу је наш уметник представио као црну жену која венац од звезда ставља белом бичу са људском главом, седом старцу, док на критским вазама белу Европу преко мора односи црни бик на леђима?

Знање је предуслов да се разуме прошлост, црни бик у антици је симбол Минотаура, чудовишта са људском главом?

Да ли су се цивилизацијске улоге замениле?

– „Отмица Европе” је прича о људској похлепи. Слика има значење вечних отимачина. Пошао сам од овоземаљских, са леве стране, материјалних, где се види да један човек носи овцу на леђима, други кошницу, трећи носи Дечане да их баца у ватру, у даљини се руше куле у Њујорку, на слици се виде и дете и пас и отмица Сабињанки, на десној страни. Први пут је после Гистава Мороа неко је насликао отмицу Европе на овако оригиналан начин. На белом бичу са поставио главу човека.

„Отмица Европе” приказује апокалипсу која се наслућује. Да ли ће се та дивна Европа наћи на леђима неког новог конквистадора и бити крунисана венцем од звезда, питање је које као уметник постављам себи и свету?

Стеван ТОНТИЋ

АЛЕГОРИЈА О ИЗДАЈИ ЉУБАВИ

(Јулијан Тамаш: „Тиски цвет”, Прометеј, Нови Сад; Карпати, Врбас 2018)

Јулијан Тамаш (1950) је пјесник, романијер, есејист и филолог. У биљешци о аутору стоји да је досад објавио 55 ауторских књига и преко хиљаду јединица из књижевности и науке о књижевности о свим словенским литературама и поетикама многих писаца. Што ће рећи да је то већ једва прегледан опус изузетно плодног аутора, који је уз књижевну остварио и завидну академску каријеру. И све то постигао је као припадник једне стварно мале – русинске мањине. Сем на русинском, Тамаш пише на српском и украјинском језику, што – како сам каже – „најчешће има за последицу да, као и свако ко припада свима – не припада никоме, а логично би било да га као свог писца прихватају најмање три наведене језичке, књижевне и културне традиције.“ То је тужан поглед на положај мањинског писца, крајње невесео закључак о његовим припадностима. Индикативно је притом да је Тамаш нека најновија дјела, као пјесничку збирку *Испред смртног таласа* (2017) и роман *Тиски цвет* (2018) написао на српском језику. Биће да му је дојадно гетоизирани положај писца мањинског матерњег језика, који – ма колико присан и вољен – не изводи аутора, остане ли непреведен, из ограниченог рецепцијског хоризонта. Свеједно што тај писац, и својим дјелом и својим схватањима, надилази сваки сужени видик и свако парохијално гледиште које се супротставља општечовјечанским вриједностима.

Писао сам о Тамашевој пјесничкој књизи *Испред смртног таласа*. То је збирка радикално искрене, крајње отворене па стога и необичне љубавне поезије у којој се пјесник разголитио као неуслешени, одбачени љубавник једне стварно постојеће жене с правим именом и презименом. (Што је заправо био случај на ивици пјесничког скандала.) Тамаш ту храбро исповиједа своју безрезервну наклоност и страсну љубав према тој незахвалници која више не хаје за његове вертеровске љубавне јаде.

Тај свој однос са женом писац је још подробније, може се рећи и драстичније, приказао у епистоларном роману *Река Мономах, мѣрач посмртног времена* (2017). Романескно штиво састоји се од

мејлова које наратор, а то је сам писац Тамаш, размјењује са својом бившом љубавницом која се сада зове Крихта Христић. Она, додуше, у овој размјени електронске поште учествује врло ријетко и безвољно, шкртарећи на ријечима. Већином се и не јавља, не одговара на молбе, критике и преклињања очајног љубавника кога је оставила на цједилу. Читаоца овог романа писац претвара помало у воајера, нудећи му мноштво детаља из својих интимних односа с вољеном женом која му више не узвраћа ни тјелесним ни душевним даровима.

Иако је писан у другачијем проседеу, роман *Тиски цвет* додирује се с Мономахом. Тај додир се открива појавом имена Крихте Христић, као једне од бројних инкарнација женске похотљивости и перверзности чије поријекло сеже у митско вријеме, све до богиње Иштар.

На самом почетку *Тиског цвета* неочекивано се јавља наш небески Праотац, парафразира Ријеч Божја о стварању свијета, а сам Приповједач проглашава бесмртним да би свједочио о свему што се догађа у историји без обзира на мјесто и вријеме. Праотац обавезује Приповједача говорећи му: „Својим сведочењем немој замућивати дубину тајни људских душа нити сложеност историјских и егзистенцијалних ситуација људи о којима сведочиш. Чини их јаснијим, прозирнијим, схватљивијим...” (Узгред: помен „егзистенцијалних ситуација“ подсјећа на језик Хајдегера или Јасперса!) Праотац упућује Приповједача да као свједок подсјети Дона Негру, зашто јој је одузета бесмртност. Прародитељка Дона Негре је богиња Иштар, а прародитељ Дониног љубавника Диме Ергелашева је Еникду, јунак из *Епа о Гилгамешу*. Дона и Дима су промискуитетне и бисексуалне особе, а баве се и прањем новца преко једне хуманитарне организације. Одузимање бесмртности посљедица је гријеха, особито грешног умножавања и одбацивања љубавника, чија је мртва тијела богиња Иштар претварала у инсекте *Palingenia longicauda*, који су се, потопљени у чисте воде ријека, након три године претварали у цвјетове *Ephemeroptera*. Ти цвјетови јављају се само на ријеци Тиси, око Бисерног острва, Араче, Новог Бечеја и још неких оближњих мјеста. Чисте воде су се кроз историју толико загадиле лешевима презрених и одбачених љубавника, да су се инсекти претварали у цвјетове још само у наведеном дијелу тока Тисе. Дона Негра, која је требало да подржава и чува божанске дарове љубави и тиске цвјетове, изневјерила је своје дужности и људске врлине (чак и као хуманитарка) те стога изгубила подарену јој бесмртност, душу и срећу земаљског живота. Нестало је и тиских цвјетова.

Освета судбине или самог Господа задесиће и Крихту Христић, као што су се на крају лоше провеле и друге чувене а опаке љубавнице у историји, попут царице Катарине, Марије Терезије, Лу Саломе, Вере Невере, или Лоте Шимуновић. Све су то имена за оно (негативно одређено) „вјечно женско“, за исту природу жене, која пожудно мијења, понижава и коначно одбацује своје љубавнике. А прича о тим женама, с попутним есејистичким пасажима о разним важним питањима, разгранана се и провлачи кроз цијели роман. Неки ће у томе можда видјети својеврсни израз пишчеве мизогиније, коју

су (лако је претпоставити) могли осјетити и у претходном Тамашевом роману. Као да је у Тиском цвету поново осудио Крихту Христић због њене емоционалне хладноће и неспособности да воли. Можда би били и у праву да Приповједач (заправо сам писац) не исповиједа, као своју највећу жудњу и своје непоколебљиво животно увјерење, безусловну љубав чак и према жени која више нимало не мари за њега.

Тако је писац измаштао повелику, зачудну и замршену причу око феномена легендарних тиских цвјетова као јединствених симбола љубави. И показао у томе завидну моћ митопоетске имажинације.

Овај роман је наративно разведена фантастичка алегорија о издаји божанског дара љубави без које смо осуђени на самоћу, на животарење и умирање без смисла и љепоте.

Ако и овој алегоријској причи недостаје, по природи самог жанра, реалистичка заснованост и увјерљивост на тој основи, не могу јој се одрећи култивисан језички израз и љепота приповједања, стилска својстава која красе класичну књижевну умјетност. Ту је Тамаш заиста већ показао врлине несвакидашњег књижевног умијећа.

Овај читалац признаје да није поклоник фантастике, а од алегоријских прича готово да су му довољне оне које се налазе у Библији. Не воли хировито јављање свакојаких фантастичних, натприродних чудеса у прози, јер вјерује, као што је говорио Достојевски, да ништа није фантастичније од саме стварности. (То дакако не значи да преферирам тзв. стварносну прозу.) Али јесам поклоник изграђеног стила и књижевне мештрије, демонстриране под ма којим жанровским одређењем, у ма којем поетичком кључу. А Јулијан Тамаш је свакако писац који ту има шта да нам покаже.

Душан ВАРИЋАК

ПЕСМЕ НАДОЛАЗЕЋЕ СМРТИ
(Божидар Васиљевић, „Нешто у настајању нестајању“, Београд,
Драслар/БКГ, 2018)

*безбрижан пловим /не питајући се
да ли је то она посебна/последња пловидба*

После низа песничких збирки, десет тачније, три романа, две збирке кратких прича, осам књига поезије за децу, Божидар Васиљевић се и ове године јавља са новом песничком књигом, „Нешто у настајању нестајању“. Код њега је, иначе, последњих година већ постао обичај да сваке године излази пред лице књижевне јавности са новом збирком песама, а потоња је изашла у саиздаваштву две издавачке куће – Драслара и Балканског књижевног гласника.

Васиљевић се и овом збирком надовезује на теме из својих претходних песничких књига („Злато маслачка“, „Под лудим месецом“, „Девојка са лулом од абонеса“ и др.), а које би се најлакше и најјезгровитије могле описати као –разголићивање тривијалне свакодневнице уобичајених људских живота или оно(га) што животом називају, немирење са таквим животом већине –оних који суодавно одустали/од својих живота/(и) живе/одавно мртви (што рече песник у једној својој старијој песми). Као и, с тим у вези, његово особено разрачунавање – разобличавање, раскринкавање тачније речено, лицемерства, ароганције и сваковрсних видова манипулације овог нашег несрећног постмодерног, постисторијског и постистинитог времена, као и простора у којем смо осуђени да обитавамо. Гро песама у збирци је те тематике; тако је, на пример, у песми „Док се певачице гложе око кристалних пениса“ (стр. 14) дата суморна, поетска слика ове наше стварности и свакодневнице, у којој...владаре убијају без кајања/ {...}/где се слави и плаћа/престолонаследник/где је патријарх изнад закона, а доктори наука (се) ките/докторатима светских универзитета/купљеним за сто фунти, док председник... страним компанијама поклања ваздух воду и/земљу(стр. 15).

Сродна њој, а можда још јача и силовитија, је песма „Радниче који си јутрос поранио“ (стр. 36), у којој нам је дат приказ земље гребатора где се свако „утрађује“ негде, то јест узима свој део од друштвених (читај, ницијих и свачијих) пара – од инвалида што долазе циповима у центре за социјални рад, преко амбасадора који плаћају своје рачуне картицом/министарства за дијаспору, до политичара који су на време схватили да је њихов посао овде најуноснији... Свако, осим радника који је то јутро поранио. Али, најпоразније од свега је то што ишчитавајући песму нисмо нимало потресени нити згрожени оним предоченим, одавно већ помирили с таквим стањем ствари, као да се не ради и о нашим животима и нашој судбини.

Или, још једна типична слика из наше реалности:

*док стојиш у реду да платиш порез
естрадни уметник дилује кокаин
док ти завија на увце тешке баладе
церећи се као орангутан
са високе гране*
(„Бог је зао опак момак што шета градом“, стр. 59)

Али, истовремено, то је и проналажење оног поетског, лирског, баш у том најобичнијем, свакодневном, најпрофанијем што човека окружује, као и убаналностима које му се непрекидно дешавају и понављају, а на шта све је већ увелико свикао. Дакле, у ономе где је то најмање за очекивати, али управо је то понајбољи показатељ Васиљевићевог песничког дара и умећа. На пример:

*берачице кафе оставиле су нешто
своје сензуалности
на зрну које мељем*
(„Морао бих бити срећан“, стр. 43)

Или, док срце супу од печурака, песник мисли на оног ко их је брао да нахрани породицу, као и на блиставу радост деце

*када се кући родитељ враћа
и одмах потом
на замирање сјаја у очима
када схвате да је врећа празна*
(„Док срцем крем супу од печурака с влашцем“, стр. 55)

Уједно, те песме су и оде животу – опијање тим обичним, малим стварима у којима се огледа вечност, као и неуништивост вечитог, бесконачног животног круга. Код Васиљевића, чак и кад гавранови гракћу, они уствари певају хвалоспев свему / и оду неуништивности (“И славуји једу месо”, стр. 66). Па и они уобичајени, свагдањи ритуали и/или обавезе које по инерцији узимамо здраво за готово и који су нам одавно већ постали рутина, овде бивају осветљени другачијим светлом и пред нашим зачуђеним погледом попримају

виши, одуховљени, скоро па мистични смисао:

*велика је благодет
{...} пити кафу чај
полазити на свакодневни посао
попут извора што полази
према далеком мору
кроз стене и гудуре
шумореће жубореће
трепереће капи
што ће се после свега вратити
и бити роса
у бескрајном јутру
(„Чути врану чавку свраку“, стр. 74)*

Те обичне, свакодневне делатности – испијање чаја или кафе рано ујутро, као и обавезни одлазак на посао, код Васиљевића тако добијају истоветан вредносни предзнак као и кружење живототворне воде у природи, и поистовећују се с њим. Управо таквим поистовећивањем, најпростијим а тиме и најснажнијим и најефектнијим поетским средствима, он нам предочава ону велику истину коју обично тако лако пренебрегавамо баш због те њене једноставности и очигледности, а коју је Халил Џубран још ономад исказао речима, „Тражиш чудо? Живот је чудо.“

Божидар Васиљевић, тај зачудни алхемичар свакодневног, профаног, па и оног најнижег у човеку, и у овој збирци га вештином ренесансног мајстора речи трансформише у златни талог своје поетске истине. У том смислу симптоматичне су песме „То осећање да је све потаман“ (стр. 34), „Велика је срећа“ (стр. 65), а посебно већ поменуте „Чути врану чавку свраку“ (стр. 74) и „Док срцем крем супу од печурака с влашцем“ (стр. 55). Поетизоване су то слике наше суморне, сиве, нимало обећавајуће стварности, коју само неко његовог кова (и талента) успева да осветли специфичним светлом свог аутентичног песничког сензибилитета.

Са друге стране пак, појављује се у збирци „Нешто у настајању нестајању“ и нешто ново, нешто што није било толико доминантно у његовим ранијим песничким књигама, а што је у неким последњим провејавало тек спорадично, на махове (у “Девојци са лулом од абоноса” из 2017 нпр.). Попут својих великих претходника (Тагореа, Буковског и других), и Васиљевић у позним годинама почиње да исписује своја поетска премишљања о надолazeћој смрти, али без икакве бојазни, театралности и/или непотребне патетике, већ помирено и сасвим безбрижно, у пуној свесности да је и он сам (као и све постојеће уосталом) ништа друго до тек делић тог бесконачног, неуништивог животног круга у којем се вечно смењују рађање и умирање. Преостаје ли ишта друго него да се радујем/што венем и нестајем/да би нешто друго расло и блистало (стр. 77), каже он у песми „Жао ми је сваке травке што вене у пољу“. Отуда и такав наслов збирке, „Нешто у настајању нестајању“.

Песме су то о наслеђеном, скорашњем одласку на место где ако било шта влада/влада спокојство ништавила/над ништавилом, гдеједаклеконачно поништен сав привидни дуализам овога света и где ничега нема {...} ни лошег ни бољег (стр. 68) („Са свиме се на време поздрави“). То поетско превазилажење и поништавање дуалности ове стварности Васиљевићу је на ванредно успешан начин нарочито пошло за руком у збирци мистичких стихова „Клошаркин плес“ – несумњивом ремек-делу, какво се вероватно тек једном у животу испише, ако икад – из сада већ далеке 1994. године (мада мистичко-поетских премишљања има код овог песника повремено и у неким другим збиркама после горепоменутих).

Нема, стога, код Васиљевћа ни назнаке неког страха, па ни бојазни пред лицем непознате, баш напротив. Он је дочекује смирено, скоро с нежношћу, као какву давно очекивану а никад остварену љубав – ону најидеалнију, каја те никад неће изневерити, у једној од најлепших и најснажнијих песама о смрти икада испеваних, а уједно тако дивно једноставној:

*Кад попушиш своја пролећа
као мазна девојчица долази смрт
умилна као почетак љубави {...}
нећеш више пожелети
другачију нежност
бићеш ми заувек одан
најоданији
(„Кад попушиш своја пролећа“, стр. 45)*

Или, ако већ не с нежношћу па чак и радошћу, песник очекује белу даму с неком врстом резигниране радозналости:

*не желим ништа више
од онога што ми се дешава
једино можда да заспим
и да се никада не пробудим
радознао шта све може да се сања
у вечном сну
(„Минијатура за клавир и виолончело“, стр. 71)*

И чини то, у најмању руку – достојанствено:

*Са свиме се на време поздрави
махни достојанствено животу
као неком ко ће се ускоро вратити
сада када си нико
(„Са свиме се на време поздрави“, стр. 68)*

Ипак, ако нема страха, па чак ни зазора од пролазности сопственог живота и смрти, код Васиљевића итекако има жала због пролазности свега знаног, блиског и присног, тесно повезаног

искуством и успоменама (последње две, изузетно успеле, песме у збирци, „Гундулићев венац број 2” и „Кад одем у свилајнац”). Како због пролазности општих ствари (нема јединог фиће из краја/нема мноштва владара/нема социјалистичке југославије/нема савезне југославије/нема србије и црне горе/ни србије скоро да нема/ никог познатог у згради/никог знаног на улици/непознати пијанци на бајлонијевој пијаци/називи улица више нису исти), тако – и још више – због одласка драгих особа. Јер, у познатој згради после пола века још стоји на улазу списак станара / којих се више нико / не сећа; ништа више није исто, једино списак станара / није промењен („Гундулићев венац број 2“, стр. 86), а у родноме граду пријатељи и знанци поздрављају га и смеше му се са бандера и стабала, као да је ...кандитат / за градоначелника или бар за почасног грађанина града / у којем су се заувек настанили („Кад одем у свилајнац“, стр. 87).

Слика је то, већ у првој – уводној песми збирке, „Ово није моја кућа“, апсолутног отуђења и осећања неприпадности песничког субјекта; неприпадности не само некој одређеној локацији – домовини, родноме граду или месту где си провео највећи део живота, већ свету уопште који се не осећа као свој. Свету у којем је човек особеног сензибилитета само странац, туђин, „унутрашњи емигрант“ у немогућности успостављања заиста истинског контакта и остваривања оног правог, аутентичног односа са „другим“, окружен тек формално блиским бићима (рођацима, пријатељима и сличнима), али који га у суштини не разумеју, нити које ће он икада моћи да разуме. Осећање је то „бачености у свет“ (Хајдегер), живота и света као тамнице душе (Дис, „Тамница“), којим су били опхрвани и небројени други прави песници, уметници уопште, као и многи филозофи те сви мистици у духовној историји човечанства (Платон, Буда, Христ, Руми...).

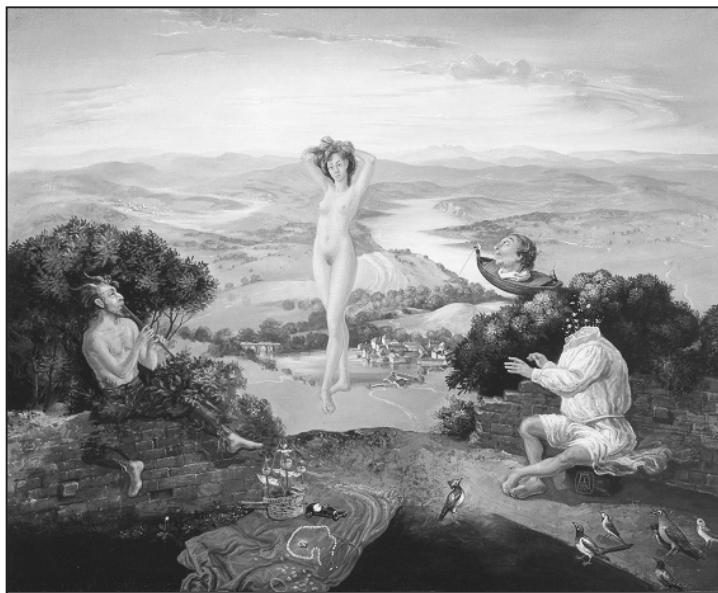
*Ово није моја кућа
оде никада нећу бити свој
не препознајем рођаке пријатеље
познанике
ово је други свет
потпуно стран
говоре мој језик
на неразумљив начин*

У некојим песмама дато је и ауторово специфично виђење наше актуелне песничке сцене, очевидно иронично, цинично, на махове чак саркастично интонирано, као нпр. кад каже да поезија објављена у недељним издањима треба да буде што безличнија, што нејаснија да би је свако могао доживети / по својој вољи, да се не би реметио привидни, лажни мир уснулог и духовно отупелог грађанства („Недељне објаве поезије треба да су лагане“, стр. 8). Или, на другом месту, када изјављује да још увек ниси признати песник само зато што се појављујеш у разноразним антологијама и зборницима које дилеје праве / и где нико никог не познаје / и не признаје („Признат си уметник тек кад те зову на ручак“, стр. 9). А у изузетно успелој песми

„Кад радничке домаћице пишу поезију“ (стр. 38), Васиљевић даје иронични портрет типичне домаћице убеђене у сопствену песничку надареност и величину (једне од немалог броја таквих песникиња-дилетанткиња у нас), која презире мужа аутомеханичара што не воли њену ‘уметност’ и у чијој поезији нема ничег од свакодневног, реалног живота, већ само кићена месечина, гејзири суза, срца из којих шикља бол и лажи лажи лажи.

С тим у вези ту је, у неким песмама и појединим стиховима, и ауторов особени поетизовани песнички манифест, тушт боквица штир / коприва зеље маслачак / само су неки састојци праве / жестоке поезије (“Ваљано оплевети башту је“, стр. 61), или Поезија треба да има чобанску грубост (из истоимене песме, стр. 82) / као фијук бича / кад чобанин подвикне псу. Васиљевић се у томе очигледно надовезује на свог, по много чему, духовног узора у поезији, Чарлса Буковског. По њима обојици, поезија треба (читај, мора) да поседује снагу, жестину ударца једног боксера у рингу, да има јачину домаће ракије громоваче, брутална чак да буде по потреби, не би ли те тргла из учмалости, потакла на делање и покренула на мукотрпни али зато плодотворни пут и процес самоосмишљавања и промене... Иначе није поезија, она права.

Тог преда се Божидар Васиљевић стоички придржавао од самих почетака својих песничких путовања, давне 1991. године и збирке песама „Црне капи“, и остао му је веран и доследан до дана данашњег.

Песма Орфеја и Пана, 85x64 cm, 2005.

Иван ЛАЛОВИЋ

ШАРЛОВА ВЕРЗИЈА ПРОШЛИХ ВРЕМЕНА

(Горан Лабудовић Шарло „Tempi passati“, НБ „Данило Киш“, Врбас, 2018)

Горан Лабудовић Шарло (1970), један од водећих песника своје генерације, објавио је 10. књигу песма „Tempi passati“ код све конкурентнијег издавача НБ „Данило Киш из Врбаса, који у последње време објављује драгоцене поетске књиге.

Десета Шарлова књига песама! Није то тек податак. То је доказ да један песник траје, истрајава, лети, језди, плови неслућеним сферама рационалног али и ирационалног, јутрима и ноћима, неутешним пољима голог живота и заводљивих поља светова пуштених на слободу, иза капака. И сам број 10 асоцира на целину, на срећу (по Питагорејцима), на дрво живота, и сматра се најсавршенијим бројем, по једном другом учењу: садржи јединицу која је свеобухватна, и нулу која је симбол материје из које је све створено.

И, заиста, Шарло пева из горњих и доњих соба искуства, на шарловски начин творећи остварење за коју је надвремени Перо Зубац рекао да је то можда и најбоља Шарлова књига. И ми додајемо књига која на непатетичан начин препоручује „прошла времена“ уместо ових нових, пуних „бабинић жарчева и белих овчица“ док „седим у купеу, глум и нем/ и гледам у једну тачку -/ између оба сапутничка ока“ (песма „Међународни воз“).

Одавно у поезији Горана Лабудовића Шарла препознајемо рафинирани поетски израз који на непоновљив начин рефлектује атмосферу ма чега: љубави из школских дана, откуцаја касних минута, уздаха цвећа, носталгичан плес кише по симсу прозора, езотерију праскозорја, успомена барки што су се одржавале по модром мору... У тим сомотним песмама, шивених непогрешивом руком мајстора увек има живота, увек има радње, неког далекого била које нам пулира пред очима – песник је алхмичар који не да да оно што би се учинило и најмање поезијом оде у неповрат, да не буде регистровано на особен начин. Песма „Јутарњи крвоток радника котларнице“ нам је неодољиви пример за изнето: „У четири ујутру,/ три пута потегне кратко./ На стаклу флаше гледа отиске:/ сваки је његов./ Отпушта вентиле,/ нивелише притиске/ додирује цеви./ Трепти неонка бела/

брзо и нервозно./ Загледан у термометар крвотока/ који кроз вене града отиче/ да згреје и оно/ што ноћ згрејати није знала.“ Андреа Беата Бицок је одавно изрекла свој закључак поводом сличних Шарлових бравура - да се овај песник и не потпише испод своје песме знали бисмо да је његова. Управо тако.

Песма „Мали кухињски прозор у свет“ говори: „Онај мали кухињски прозор/ што треба више светлости/ да унесе у кућу/ (а заправо никад не служи томе),/ тај прозор је скијаграфија наших сенки,/ рендген трешње, соа облака./ Врх трешње померају крила/ плаховите грлице у четвртак,/ око подне. /

Перо Зубац о овој и сличним песмама у питком поговору књиге бележи: „...Ваљана драматургија књиге. Чита се на мах. Као путовање у имагинарном возу у којем дужину заморног и монотоног пута скраћују, мењају, странице непостојеће књиге у рукама. Књиге од слика из сећања и слика иза окна...“

Прошла времена одликују свакојаке разлике, тешки трагични дуализми који се протежу до часа читања ове импресије о књизи, а те разлике започеле су када је давни човек посејао пшеницу и тај чин није само добио плод посејаног већ је као бумеранг добио човека неслободног, зависног о заједници и њено устројство. И добио читаве народе поробљене, понижене, мучене, бомбардоване. Горан Лабудовић Шарло о томе пева ангажовано, свесно, отресито, без страха да га оптуже за издају новог светског поретка. У песми „Одузимање земље“ Шарло бележи „Било је вије и труле кобиле,/ Шантике и глувих телефона./ И неке девојчице су биле/ И међу њима, Она./ Деда се заледио хиљаду пута./ Одлетеле су сличице тапкања,/ давни ветар да не долута/ И врати она летња говоркања./ једино нисмо знали: ама о томе ни глас./ Како су одузимање земље одиграли,/ Ако последњи нема право/ да гласно запљуне: спас!

Милош Јанковић, луцидни песник и још један писац поговора ове, не само вредне, већ и неопходне књиге, о ангажованим песмама Шарловим изнео је суд који се, између осталог, очитује и овим: „Нема тајни за Шарла, ни занатских ни икојих других; он се, својим песмама, виноу дотле да је постао свезнајући, иако му од тога неће бити ни лакше ни мање мучно, јер то, такво и толико знање подразумева и спознају да, без обзира на све и свачије (па и његове, песникове) напоре – глупост хита преко поља – глупост свеприсутна и вечна, неизлечива и непромењива. Али, зна такође – да је његова, песникова дужност да се против тога бори све док може, па и касније, када ничега, сем његове поезије, не буде било иу ововременом свету“. Шарло се и те како бори и овом књигом и целокупним ангажовањем својим у српској култури.

Сећам се једне песничке вечери коју је за Шарла и потписника ових редова уприличила Установа културе „Пароброд“ „у митској Кући Ђуре Јакшића“. Уз тихе нотне записе гитаре нашег друга Ивана Сокача, Шарло је рецитовао антологијске и тада већ чувене стихове своје песме „Како се љубиш када киша пада“. Како су стихови падали лагано на уздахе публике која је до последњег места испунила Кућу Ђуре Јакшића, тако се над Скадарлијом просуо летњи пљусак. Просуо

се као одазив магији Шарловог заводљивог, песничког језика. Колико год сам до тада читао и у многоме разумевао Шарлов песнички наум и опус, кроз чудо реалног плјуска који је, кажем, ваљен био стиховима једне песме, схватио сам да имамо посла са песником посебних моћи, необјашњивих овоземаљском апаратуром. Али и песником од оне сорте која се на сцени одлично сналази, хипнотише и мотивише, тако да се и најантипротивнији у публици убрзо суочи са разоружаношћу сопствених заблуда. Тако што примећује и Милош Зубац који у тексту о Шарловој књизи, која је темом ове опсервације, песника означава као ствараоца у чијем се „ауторском палимпсесту“ дају распознати више наноса – „од медијевалног трубадурског“ вели Зубац „преко социјално-сатиричког, историјског, романтичког, ангажованог и сценски разговорног да не напишем овде естрадног, мада се та реч користила шездесетих година минулог столећа за позамашне песничке личности које су стварале и јавно изговарале комуникативну, пријемчиву, неретко магичну а нимало јефтину поезију.“

Много је песма Горана Лабудовића Шарла у књизи „Tempi passati“ које нимало нису јефтине, напротив, високи домети уметничког израза су ту, и представљају Шарлову верзију прошлих времена – времена која нам говоре да може да буде боље, да буде млађе, свежије, прозачније, једноставније. Мило као први пољубац. То су вредности на које нам указују стихови ове дивне књиге и тај наук ми читаоци прихватамо аklamацијом.

Горан Лабудовић Шарло, песник награђиван значајним наградама попут Печата вароши сремскокарловачке, Прве награде Радио Београда 2, Ђуриног шешира, Шумадијских метафора, награде на Југословенском фестивалу поезије младих оставља неизбрисив траг у српској културној баштини, а његови стихови, на то може да буде поносан, рецитују се на првим љубавним састанцима, за кафанским столовима, на породичним излетима, у трећим сменама, али и анализирају у академским круговима, и многи ће тек да буду тема докторских дисертација. Књигом „Tempi passati“ стваралачка ватра нашега песника не јењава, напротив, јача је но икад и даје наду да ће се песник још дуго оглашавати на себи својствен начин – трубадурски, непоновљиво. На срећу нових генерација и за пример новим генерацијама.

Добрашин ЈЕЛИЋ

ИНФОРМАТИВНО, ПОУЧНО, ЗАНИМЉИВО

(Максим Лутовац: „Анегдоте и минијатуре” – Шаховски савез
Црне Горе, Бар, 2018)

У књизи *Анегдоте и минијатуре*, Максим Лутовац, у четири поглавља, говори о шаховској игри, односима играча према шаху и према другим играчима, висprenости и креативности шахиста, занимљивостима у вези с овом древном игром.

У првом поглављу су пјесме Франсоа Песоа, Хорхе Луиса Борхеса, Радомира Мићуновића (четири), Андрије Радуловића, текстови Штефана Цвајга, Бране Петровића, Радомира Мићуновића, и два текста Максима Лутовца.

Друго поглавље отвара Борхесова пјесма „Сјећање“, а слиједе пјесме Момчила Вуковића и Божицара Филиповића, као и текстови Љуба Живковића, Максима Лутовца (три), Здравка Вуковића, Александра Пламенца, Дејана Динева, Владимира Лукшића (три) и Радомира Мићуновића.

У тексту „Игре“, Лутовац пише: „Никад нијесам схватио да се у народу више цијене мргуди, озбиљни и тврди људи који мало и ријетко говоре, од много племенитијих, отворених и духовитијих. Као што се мало цијене игре у односу на друге активности“. Овим исказом, индиректно, одсликао је себе – онаквог, како сам га видио, кад је, као млад професор књижевности, дошао у иванградску гимназију, седамдесетих година прошлог вијека, и разведравао. Затим, реторички се пита: да ли се шах, с неким другим играма, прошверцовао из раја, и, индиректно, нуди своју мисао о томе да човјек није измислио шах, већ да га је открио у самом себи.

Као што се све може изврнути (у данашње вријеме, као вид искривљене свијести, буја и накнадна истина), тако је, подсјећа Лутовац, било и са шахом: персијска принцеза даровала је Александру Македонском шаховску гарнитуру од слоноваче, на коју је нанесен отровни прах...

Која је моћ воље и посвећеност штићеника богиње Каисе, видимо из тога што је, како пише Лутовац, у тексту „Богови и обожаваоци“, Виктор Корчној, његовим залагањем, у Иванграду,

увече одиграо вишечасовну симултанку, а сјутрадан у Будви, и то црним фигурама, побиједио свог противника.

Лутовац је Велибора Глигорића, портретисао кратко и јасно: „Глига је више подсећао на усамљеног пјешака на „h“ линији него на краља на „e1““.

Бора Ивков, због својег кардиналног превида, у Хавани, 1965, пропустио је прилику да побиједи испред Фишера и других шаховских великана. И, Лутовац, који је на првенству Југославије, успио да ремизира с Ивковим, патио је због његове пропуштене шансе.

Наводећи Ласкерову мисао о томе да је шах, изнад свега, борба, Александар Пламенац, у тексту „Дјечаци Јовице Војводића“, пише да шах није само збир књишких отварања, магичних средишњица и шаблонских завршница, већ да га чине и осјећања. Подсећајући на то да је Војводић многе Баране увео у магични свијет шаха, потенцира да његов акценат није био само на шаху, већ и на томе да је важно бити човјек и спортиста. За Пламенца, шах је и наука, и умјетност и спорт. Али и „философија живота, борба која изоштрава ум, појачава дух“.

Дејан Динев, у тексту „Ход по мукама до Созине 2006“, прича да је са својим колегама, путујући из Македоније за Бар, ради учешћа на турниру „Созина 2006“, прошао кроз бројне заврзламе. Тако се, у реалности догодило оно што, у имажинацији, и Његошевом Мрђану Несретниковићу.

Владимир Лукшић, у тексту „Вињете давног љета“, зумхуровски – у два потеза – оцртао је лик мајке, свог пријатеља Радована Брајовића: то је жена, којој је тежачки живот избрусио умност.

У тексту „Шампиони трагичних судбина“, Лутовац, пише о Паулу Морфију, Бобију Фишеру, Вери Менчик, Александру Аљехину и Драгољубу Бату Минићу.

Паула Морфија литерарно је овако представио: „Дошао је, непознат, као Милош чобанин из пјесме „Женидба цара Душана“, и својим буздованом, до тада невиђеним, потукао све противнике на првенству САД 1857...“ Аљехину, који је био и доктор права, пошто је побиједио Капабланку, Француска је, 1927, дала држављанство, али Американци су га спријечили да учествује на првом послеријатном турниру, у Лондону, под оптужбом да је био сарадник окупатора. Фишер, даровит и човјек невиђеног рада, „највећи пркосник древне игре“, изгорио је у безнадежним напорима да шаховску игру уздигне до достојанства, које му припада. Менчикова, Московљанка, од оца Чеха и мајке Енглескиње, прва, а, можда, и највећа, шампионка свих времена, која је побиједила једног Макса Евеа, једног Семјуела Решевског, страдала је, у Лондону – њемачка ракета погодила је зграду, у којој је боравила, ради учешћа на турниру за првенство Савеза јужних грофовија. Драгољуб Бато Минић, први црногорски шахист, који је, на првенству Југославије, 1961, освојио титулу југословенског мајстора, који је побјеђивао Таља, Спаског, Корчноја, Тајманова, посљедњих петнаест година, у току распадања Југославије, живио је тешку судбину.

Владимир Лукшић, у тексту „Геније сломљених крила“, говори, с великим поштовањем, о Албину Планинцу, свом другу са служења војног рока, у Охриду, који је, на селу, живјећи код мајке, и радећи као физички радник, свако јутро је, док су се остали учесници турнира одмарали по хотелским собама, радио у фабрици „Рог“, а затим, не само играо на Видмаровом меморијалу, у Љубљани, 1969, већ и, надмоћно, испред дванаест велемајстора, побиједио. Овај омладински првак Југославије, члан државне репрезентације, и, 1974, 38 на свијету, посљедње дане живио је од социјалне помоћи.

У тексту „Сусрет са великаном“, Лукшић говори о томе да Давид Бронштајн није потписао петицију да совјетски играчи бојкотују Корчноја послје његове емиграције из Совјетског Савеза. У трећем, централном, поглављу, у којем, кроз анегдоте, артикулише се дух шаховских генерација – „од оних које су стварале шах до полазника Зекове школе шаха у Никшићу“, Срђа Драгашевић се сјећа да је Страшни Виктор, у хотелу „Оногошт“, у Никшићу, на пригодној дописници, написао његовом сину, да се нада да ће га дјечак, кад буде директор, позвати на турнир. А да је Драгашевић позвао Корчноја на турнир, кад је био под бојкотом совјетских играча, не би дошли Таљ, Петросјан, Спаски и Каспаров („Корчнојев бојкот“).

Енглески играч Вотсон, на турниру у Сочију, 1988, прича Милан Драшко, пошто је повукао први потез, предложио му је реми, а кад је овај то прихватио, објаснио: да не би играли под великом буком („У првом потезу“).

Луки Драшковићу, у посљедњем колу шампионата Црне Горе за 2012, да би постао шаховски мајстор, био је довољан реми, али Божидар Ивановић, досљедан себи, играо је бескомпромисно, и Драшковић је заслужио мајсторску титулу, тек послје петочасовне борбе („Срцем за вундеркинда“).

(У вези са страшћу такмичења, пада ми на памет примјер из аматерског шаха. Мој Слатињанин и кум, Микета Ивановић, велики „игралија“, шаха, карата, цица-мице, домина, говорио је да би побиједио, и кад би се играло у брабоњке).

Многи би, да су били на мјесту Лутовца, крили догађај из његове партије са Властимилом Хортом. А он, не да крије, већ, ту своју „бруку“, објелодањује, и то у пет стотина примјерака ове књиге. На никшићком опену, 1980, када је освојио девет поена, што је био велики успјех, мислио је да, у првом колу, игра са Благојем Церовићем, својим ђаком, и био тужан што је изгубио. Кад му се разбедовило, да се радило о великом чехословачком играчу Хорту, коме је Церовић лично, лакнуло му је („Пријатељи“).

Карпов је, у Бару, 1975, у једној од најјачих симултанки у Црној Гори, изгубио само двије партије. У оној с Лутовцем, срушио је фигуре, и није се с њим ни поздравио, иако је то уобичајено, нити му је поклатио фотографију са аутограмом, коју је, иначе, дијелио онима који су с њим ремизирали. А, у септембру 1966, у Сутомору, кад је одржана Дјечја олимпијада, које је Карпов био покровитељ, кад је Божидар Ивановић хтио да му Лутовца представи, рекао је: „Ја сам од њега изгубио партију прије двадесет година“ („Карповљево извињење“).

Шахист, док се, у башти, сунча, својој супрузи предложи, да му на леђа нацрта шаховску таблу, па кад она то, иако зачуђена, учини, каже да га почеше по пољу f6 („Поље f6“).

Кад је неко, у Скадарлији, портретисао Таља, па затражио да му за тај цртеж да сто њемачких марака, Гусар из Риге се потписао на цртеж, и, вративши му га, рекао да сада вреди пет стотина њемачких марака („Таљев аутограм“).

Милуша Бјелица је шаховско чудо, кад јој је син бог. Она је једина победила Димитрија Бјелицу, у симултанки на слијепо, коју је одиграо 1997, са 56 медицинских сестара, у Игалу. Можда није ни важно колико потеза су играли, тек његова Милуша за награду добила је пут за Америку. У регуларност не би требало имати никакве сумње, поготово ако би то потврдио Бјелица, заклетвом: мајке ми – а ко ће ко коме, ако неће свој своме („Видовњак“).

Ипак, моје симпатије су за анегдоту, у којој је Лутовац, тада гимназијалац, на излету код манастира Ђурђеви ступови, иако му је математика „ишла“ као Лим узводно“, победио професора математике, Вељка Живковића, који га је изазвао на „двобој“ („Ти си дакле, тај. Сједи да те Жика преслиша“), па, касније, кад је неко почео да говори о односу математике и шаха, рекао: „Ма, шах и математика немају благе везе. Живи доказ за то је онај Лутовац из VIII2“ („Професоров реванш“).

У четвртом поглављу дат је избор партија, „у којима су се укрштале грешке једног и инспирација другог партнера, хумор и сјета“. Ту су минијатуре са свих меридијана, посланица за играче шаха. Кад је гозба, треба да има и колача.

Ова књига, у ствари јесте зборник радова, који је приредио, у којој и своје прилоге има, Максим Лутовац, не само зналац шаха – првак Црне Горе, 1963 – већ и пажљив посматрач много чега у шаху и око шаха, и проницљив аналитичар понашања оних, којима је највећи видик шаховска табла и страст шаховска игра.

Хоризонт података у овој књизи, нарочито оних, који се односе на „математику“ шаха, шире, не само анегдоте, већ и репродукције апстрактних слика Василија Кандинског, и, индиректно, „обојују“ како Лутовац посматра однос шаха и сликарства. Како је, у једној својој књизи, Вучић Дашић, професор математике, који је, као Лутовац, у иванградску гимназију, седамдесетих година прошлог вијека, својом појавом и дјеловањем, унио зрак свјетлости, посматрао однос математике и поезије, тако је и Лутовац, у овој књизи, показао да се духовности – шах, поезија, нарација, ликовност – на одређеним висинама, приближавају, ма колико онима у подножју, изгледало да то није могуће.

У овом миксу, овој жанровски разноврсној књизи, јесте и нешто што јој даје призив и топлину споменара, а то су фотографије шахиста и оних којима шах значи што и живот – било да су играчи, организатори древне игре, или његови популаризатори.

Ово је својеврстан уџбеник шаха, тако конципиран да се њиме могу служити и они, који хоће да уђу у свијет шаха, али и они, који су већ ступили, па и дубоко закорачили, у његово бескрајно поље могућности.

Љубиша ЂИДИЋ

КАД ЈЕ ПУТОВАЊЕ И ЗАНОС И – РАДОСТ!
(Мићо Цвијетић: „Француска надахнућа”, путопис, Свет књиге,
Београд, 2018)

Кад је свом путопису по Француској дао наслов Француска надахнућа, Мићо Цвијетић, већ осведочени путописац (У лепој домовини Лужичких Срба, 1997. и Блиске даљине- Москва и Кијев 2009.) одредио је и тон и карактер свог текста. Управо у завршној белешци књиге он наглашава ту своју усхићеност као занос и радост оваквог путовања, јер је то био својеврстан хаџилук у свету земљу поезије, литературе и културе. И кад читаоцу призна да је у Француску дошао са закашњењем од пола века, он ће у уводној белешци навести разлоге тог величанственог закашњења где је све морао доћи: у земљу Светог Луја IX, Карла Великог и Луја XIV и свих других Лујева, Наполеона, Шарла де Гола ... Молијера, Волтера, Дидроа, Монтења, Расина, Лафонтена, Игоа, Балзака, Меримеа, Золе, Жида, Бодлера, Бретона, Камија, Сартра, Марлоа... „Једино у Сет, рибарски град на француској обали, родно место великог песника Пола Валерија, стижем на време“.

Тако ће читалац, који ће пратити песника који учествује на Међународном Медитеранском скупу писаца 2014. имати потребу да се ослободи толике дозе усхићења, унутрашње радости и неког лепог струјања оптимизма и интимних радости наврелих у овим емоцијама (мада би то ослобађање било велики путопишчев пропуст), да се ослободи толико чињеница које објашњавају ову културу, историју и, коначно, цивилизацију (мада би то био неопростив грех за једног оваквог путописца) и, напослетку, да се ослободи толико фактографије о томе који је број вашег седишта у путничком возу, који је број собе у вашем хотелу, која је регистарска таблица кола које ће вас водити низ сунчану долину Роне, колико су тамо висока брда (мада би био последњи грех да све то није тачно написао, јер како бисте се идентификовали са баш с тим путником, како бисте у све то поверовали).

Јер драж путописа и јесте у томе: да вас из баналног детаља проведе кроз догађај, кроз чињеницу којој поверујете да бисте дошли

до идеја у којима вас путописац уводи као главни јунак у романескној сторију која је овде - Француска! А кад је путописац песник, онда је природно да ово одушевљење има и друго исходиште: уз све друге прозне одлике књига има тај наглашени лирски тон, емоционалне набоје и говор усхићености. Јер заправо Мићо Цвијетић јесте у суштини песник, иако се, итекако, оглашава и као књижевни критичар и есејиста, уз то и новинар и уредник књижевних гласила.

У мали питорескни градић Сет, град Пола Валерија (али и других великана, театреолога Жана Вилара и шансоњера Жоржа Барсенса), Цвијетић је за 9 дана боравка ушао у његову душу, у срце. Он овде јесте на Међународном фестивалу са 111 песника из 43 земље са 20 језика, али јесте и у скривеном радозналцу зачараног путописца. Српске песнике још представља Злата Коцић и Коља Мићевић. Мићевић који живи у Паризу и који је иначе наш врсни преводилац са француског, боље познаје Валерија од многих овде који га воле и проучавају. Откривајући овај градић сав у знаку фестивала поезије, кроз његову биографију која је биографија славног Валерија, песничко чуло Миће Цвијетића отвараће нам дамаре ове велике културе која је дала тако моћне доприносе светској књижевности, култури и историји. Макар да се овде где се писац нашао, у градићу Сету, све то о Француској видело кроз грандиозну личност једног Пола Валерија. Значи, овде треба посетити његов музеј, његов гроб, овде треба ишчитати и дивити се његовој поезији, која овде у завичају друкчијом присношћу одзвања. Његовом доприносу француској култури која се њиме прелива у друге светске културе.

Нашавши се у живом гротлу одакле одјекује моћна путописна реч, Мићо Цвијетић је ту реч сведочио срчано, узбудљиво, заносно.

Са колико заноса пратимо међу многим секвенцама ону у којој описује Жилијет Греко, националну херојину и икону која је наступила на античкој позорници. „Јединствен, узвишен доживљај: чаробна жена, чаробно место, чаробан поглед на море и одсјаји воде, у чаробним ноћним часовима. И у позном животном добу (са готово 90 година) сијала је као звезда на небу. Како ми је лепо заокружен још један дан!“

Тако ће се уз сву фактографију која ће обиљем оваквих епизода плодити овај рукопис, плодити истовремено многе есејистичке изливе, који више не личе на штива из општепознатих лектира, јер имају своје извориште „на лицу места“, чиме се добија не само нова драж, већ и сами постајемо учесници нових непознатих открића с којима се први пут упознајемо. Чиме идеја фактографије служи идеји уметности, идеји естетског.

Када из Сета оде у Париз, када више није учесник догађања у којима је био тих дана и грађанин овог лепог рибарског градића на Медитерану (организатори су град излепили паролама од стихова учесника), Цвијетић ће заправо бити туриста („онај који је овамо дошао после 50 година“). Онај који је свестан да је овај десетомилионски мегалополис тек окрзнуо, видевши оно што је о Паризу већ знао. Али, наравно, о Паризу се ништа не зна док га истински не окрзнеш. Цвијетић се марљиво припремао за посету овом граду. Проучавао је

све наше путописце који су походили Париз о чему ће имати коментаре вредне читавих расправа о томе како је ко описивао град светлости: Доситеј, Љубомир Ненадовић, Скерлић, Црњански, Андрић, Десанка, Дис... Дучић посебно!

На свој начин доживљава ђердан мостова на Сени, Тријумфалну капију, Ајфелову кулу, Нотр дам, Сакр Кер. Јелисејска Поља... Онај ко чита овај путопис упознаће из Цвијетићевог пера и историју сваког од ових париских симбола. Брижљиво, са енциклопедијским есенцијама, протканим кроз песникову душу. Као што ће дирљиво описивати вечну кућу великог песника Немца Хајнриха Хајнеа коме је Француска била друга домовина, као што ће у том граду многих уметничких покрета открити уз великане звезданог Монпарнаса Тулуз Лотрека, Ван Гога, Реноара, Пикасоа, Матиса, Сезана.. и све наше париске великане : Добровића, Пају Јовановића, Лубарду, Саву Шумановића, Надежду Петровић, Владу Величковића, Омчикуса, Шобајића ...

Није лако било путописцу који први пут открива ову драгоцену светску ризницу коју представља један град. Кад посети Лувр и сам каже да је пресрећан због чињенице да све ово око види а душа осећа. Међутим, унапред је ослобођен илизије да је овај уметнички универзум могуће озбиљније сагледати.

И жал за оним што није могао да види такође припада путопису: славну Сорбону, раскошни Версај, Споменик Петру Првом и Александру Карађорђевићу, Монпарнас где је „влада уметничка арома, а сиромаштво било луксуз“ (Жан Кокто). И тако даље. Јер се Париз уистину никад не може сагледати, како је завапио и Хемингвеј: „Париз је покретни празник“.

Сасвим је сигурно да је Цвијетић у лепим мисаоним тангентима, у есејистичким промишљањима и фактографским датостима сведочио моћну историју ове земље, кроз њену културу, филозофију, уметност, јер треба признати да су се одавде порађале многе идеје и многи покрети које је баштинила култура човечанства. Тај унутрашњи енергент, као занос унутрашње лепоте коју је доживљавало његово песнично биће на најлепши начин расуо је у пажњу својих читалаца.

Маја БЕЛЕГИШАНИН

БЕО ТАЈНЕ И ЖУДЊЕ

(Жељка Аврић: „Жеђам”, Прометеј, Нови Сад, 2018)

Жељка Аврић, песникиња из Сремске Митровице (рођена 1964. у Бањалуци), ауторка је следећих песничких књига: *Портрет* (2001), *Звездарница* (2004), *Маргиналије* (2013), *Временик* (2014) и *Јесам* (2016). Њена нова збирка *Жеђам*, објављена 2018. године, представља продужетак њеног књижевног лика, а свакако плени и свежином нових речи, рима и порука.

Збирка је прстенасте композиције. Између прошлке песме Жеђам и епилошке Жеђ налазе се следећи лирски циклуси: *Шапутања*, *Мелодије*, *Крици* и *Ћутања*. Називи циклуса упућују на говор, на различите видове говора, а у центру говорења (као и ћутања) налази се реч – која има моћ да преноси сва ова звучна испољавања, а свакако се и песме Жељке Аврић крећу у поменутом распону.

Прошлка „Жеђам“ и епилошка „Жеђ“ дозивају се и формално (обе су у катренима), и смисаоно, по централном мотиву жеђи/жудње, што за песникињу представља извориште надахнућа и поезије, те су ово поетичке песме. У поетичку групу могу се сврстати и песме „Јесам“ (можемо рећи да је она и онтолошка), „Успаванка“ и „Када се саспу речи“. У песми „Јесам“ лирски субјект обзнањује: „Све докле јесам ја ћу да појем“. У песми „Успаванка“ песма је представљена као биће над којим се бди, а песма „Када се саспу речи“ говори о нестанку речи, то јест о ситуацији која се често догађа песницима.

Поред песама о повезаности мотива речи и жеђи, осећајно-мисаони свет ове песникиње изнедрио је и песме других тематских распона. То су песме о пролазности, о природи, љубави, завичају. Ту су и песме о људским егзистенцијалним ситуацијама, о универзалним темама као што су однос добра и зла, о страдању људи у историји, као и о судбини сопственог народа. А све ове теме обавијене су лирским преливима; и кад казује сурове истине и дотиче етичке категорије, песникиња не напушта домен лирског, онај вео тајне и жудње што лебди над овом збирком.

Тема пролазности налази се у песамама „Помирење“, „Реке и даље теку“, као и у песамама „Сутон“ и „Поноћ“, које су делови лирске

целине „Часовник“, својеврсне мале поеме о добима дана. И иначе је у овој збирци песникиња склона уланчавању песама у лирске целине; такве су: „Ватре“, „Одласци“, „Белине“, „Тројадник“, „Тролисна“, „Земна п(ј)есма“ и „О ћутању“. Оне су обједињене заједничким насловом а састављене од две, три или четири песме са својим посебним насловима. Некада су ове песме-делови све у истој форми: три песме које творе поему „Одласци“ јесу катрени; све четири песме у поеми „Белине“ јесу сонети; а већ поменута лирска целина „Часовник“, састављена од песама „Јутро“, „Подне“, „Сутон“ и „Поноћ“, садржи различите метричке облике – „Јутро“ и „Сутон“ су у виду уједначених катрена, дистиси чине песму „Подне“, а „Поноћ“ има катрене краћих и дужих стихова, при чему се јавља и леонинска рима са питањима о пролазности и смислу. Без обзира на разлике у градњи ових поема облик и смисао код ове песникиње увек су у сагласју, а то важи и за појединачне песме збирке Жеђам. Жељка Аврић показује метричко умеће било да су њене строфе дистиси, катрени, секстине или октаве, било да је форма сонета или слободан стих. Мелодија њеног певања урезује се у слух, као и рефрен који се јавља у појединим песмама („Ленка“, „Реке и даље теку“, „Једина песма“, „Жеља“).

О пролазности и сећању на завичај пева „Земна п(ј)есма“, једина поема чије песме немају наслове. Карактеристика ове песме је коришћење обе варијанте српског језика – ијекавице и екавице – што сугерише и сам наслов. Просев сећања на завичај, уз завичајну ијекавску реч, јавља се и у песми „Помирење“, у стиху „ћутим мајчиним млијеком“. Ијекавица је присутна и у песми „Исповијест“, оствареној као сказ, где говори човек прогнан из своје земље и са свог огњишта. Тако употреба обе говорне варијанте прибавља овој поезији осећај памћења, ширину и универзалност.

Универзалност и лирска емпатија присутне су и у другим песмама Жељке Аврић и то се умногоме исказује на тематско-мотивској равни, где су важне теме о личној и општој пролазности, о човековој егзистенцијалној ситуацији, о страдању и историји, о борби добра и зла. У ову групу спадају песме: „Буђење“, „Тројадник“, „Тврђава“, „Уздизање“, „Крик“, „Крв“, „Ноћ вештица“, „Могућа песма“, „Круг“. У многим од ових песама свет је дочаран као позорница зла, страдања и егзистенцијалне немоћи, али, опет, у неким песмама изрони Добро у виду светлости, вере и љубави. Тако, песма „Буђење“, која алегорички пева о мраку као оличењу ругобе и зла, има завршну поенту-поруку: „Љубав нас чини јачим од тмине“; песма „Тврђава“, која призива атмосферу Проклете авлије, завршава се поруком да треба „у себи човека пронаћи, / од земности до звезданих двери“, а у песми „Круг“, пуној супротности у општем току пролазности, ипак „Невидљив Неко, светлом и тамо / плете и расплиће живот и време“. А песма „Непролазна“, која у обраћању неком неименованом ти пева о пролазности, оправдава свој наслов управо завршном поруком: „Важно је само да воли те неко / безмерно – као што воли дете“. Тако ове поруке-поенте на више места красе збирку Жеђам; оне представљају објаву љубави, наде и нежности и никада не носе патетику него су чисти лирски просјаји, повезани са ткивом песме као целине.

Пева Жељка Аврић не само о општој ситуацији страдања него и о страдању сопственог, српског народа, о његовим заблудама, али и о његовој вери и духовности. Такве су песме „Град у камену“, „Траг“, „Одрицање“, „Тролисна“, „Шишатовач“. Без конкретних одредница места и историјског времена, ове песме сажимају бол и истине о ратним (често братоубилачким) страдањима, али и о опросту и васкрсењу („Тролисна“). О духовним вредностима говори песма „Град у камену“, попут мале лирске хронике, а песма „Шишатовач“, која пева о сеобама и духовности оличеној у овом манастиру, садржи и алузије на Сеобе Црњанског.

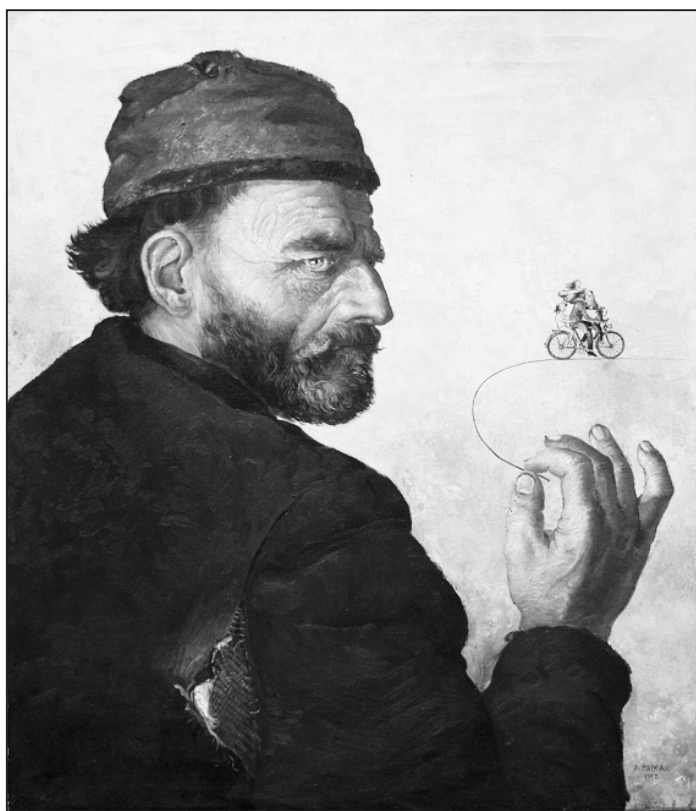
Универзалност и чар Жељкине поезије показује и оглашавање лирског субјекта, односно употреба личних заменица. У том смислу често је лирско ми, претежно у већ поменутим песмама о људској пролазности као и о историјском страдању. Понекад је у сличној улози обраћање другом лицу јединине, односно коришћење личне заменице ти („Када утрне жижак“, „Крик“, „Непролазна“). Наравно, честа је и употреба првог лица јединине, нарочито у поетичком кругу песама, као и у песмама где је реч о личним осећањима (поменимо љубавне песме „Једина песма“ и „Бајка“). У таквим песмама проговара лирско ја, наравно у женском роду, али је занимљива и особена нота ове књиге и певање лирског субјекта у мушком роду („Беле ноћи“, „Белина заспало“, „Ленка“).

Занимљива је и улога контраста у збирци Жељке Аврић, било да су супротности дате у једном стиху, или завршетак песме представља контраст претходном смислу. Супротности зло-добро, тама-светлост, живот-смрт – боје многе песме ове збирке. У „Белим ноћима“ контраст се сажео у оксиморон „бели мрак“ који заправо представља стварни свет песме („Мој свет сакривен у белом мраку“); у песми „Ленка“, прожетој костихевским укрштајима, контраст се уселио у рефрен („светлост и сенка / Ленка“). Понекад је контраст обележје песме у целини: различите лексеме контрастом кроз све строфе граде динамику и драмску драж песме („Могућа песма“, „Круг“). Каткад је контраст и на нивоу песама-делова у поеми; ватра показује и свој заштитнички и свој рушилачки лик („Ватре“). „Последња песма“ и „Жеђ“ полако воде ка једначењу супротности, ка синтези љубави и жеђи и песничкој мудрости: „Живот је налик на причу недовршену / где се бело и црно увек изједначи“ – каже песникиња у „Последњој песми“. А жеђ, са призвучима бодлеровског одређења лепоте („чудесна, страшна, дивља и прекрасна“), везана и за Ушће и за Источник, свој прави смисао открива у завршном катрену: „Жеђ изгара, копни, жаром светлуца, / дрхтава, полетна, слободна стега. / У вечној жудњи да медну изврца / ту Реч савршену – смисао свега“.

Контраст и градација прате и наслове лирских циклуса у збирци *Жеђам*. Речи Жељке Аврић, као што циклуси наговештавају, јесу шапутања, мелодије, крици и ћутања. Зависно од песме. Некад, опет, једна песма може бити и више тога истовремено; понеке мелодије су и ћутања и шапати... Каткад су мелодије и призивање туђих речи и рима (цитати српских и страних песника и писаца). А ћутања су

често бременита речима и особеном жудњом-жеђи. Најзад, у природи поезије јесте говор, па био он и најтиши.

А саме речи Жељке Аврић често надрастају значења обичних, свакодневних речи и, ма како биле природне и јасне, постају и својеврсне шифре, тајне. Истакнимо метафизику у овој књизи, присутну у многим песмама, а нарочито у троделној поеми „Одласци“, чија прва песма („Када утрне жижак“) говори о смрти и сећању, друга („Кад год липа процвета“) о расанку и даљинама, а трећа („Када се саспу речи“) о нестанку речи то јест песме. Попут Дучића у Лирици, Жељка Аврић се дотиче метафизичких тема, које заодева у лагане мелодичне катрене. Слике су њене и одишу свежином, то су тајне преведене у речи, али које опет остају тајне. Овакво одређење нам се намеће кад је реч о песми „Одласци“, с тим што и збирка Жеђам у целини садржи ове речи-тајне, ту сложену једноставност коју је пишући о Стевану Раичковићу приметио професор Никола Милошевић.

Вито по црвеној нити живота, 51x50 cm

Виктор РАДУН Теон

КРАТКА ПРИЧА О ОТВОРУ БЛЕНДЕ

(Ана Никвул: „Кратка прича о отвору бленде”, Неопрес, Београд 2017)

Ана Никвул је написала збирку поезије под насловом *Кратка прича о отвору бленде* и спасила је своју душу. Њена поезија је непрекинут излив емоција једне самосвесне жене која гледа у живот широм отворених очију, директно, без увијања и без узмицања. Ова необична збирка, која у наслову себе означава или проглашава кратком причом, представља нам се као листа кратких лирских извештаја или низ исповедних, дневничких записа песникиње.

Лирско писмо Ане Никвул је непосредно, питко и дубоко искрено. Поетеса не улепшава живот и непатворени је сведок своје властите драме, коју уме да преточи у стихове тако оштроумно и сведено да читаоца води поузданим ритмом ка саучесничком уживљавању у њене поетске наративе. А приче ове збирке, испеване у стиху, представљају ударце тог ритма који заправо чине кораци њеног животног путовања.

Ана Никвул је песникиња урбане свакодневице. Њене песме су снажно натопљене тим урбаним, свима нама који живимо у градовима, блиским сензибилитетом. Поетеса нам приповеда кроз своје песме јединствени блуз, саткан од мноштва резова и кратких филмских снимака разних животних ситуација, перипетија и заплета. Али, стил певања и језик Ане Никвул није неотесан и сиров, како то видимо код неких класичних урбаних песника, већ је оплођен и раскошно рафиниран, са дозом скепсе и маштовите аргументације, увек довољно гибак али са очуваном свежином и спреман да нас продума из наше хроничне успаваности. Песме су пуне обрта и сваки стих нам доноси нову ситуацију, увлачећи нас муњевито и неприметно у саучесништво драме која се у песми одвија, у стилу некаквог доброг љубавног трилера.

У песми *одакле познајем сенку с којом живим* Никвул пише: „била сам у братислави да пољубим папараца/учинило ми се за ћошком промиче једно лице/за које се од самог почетка питам одакле га знам/а налик је на познати стисак руке у мраку под старим градом/док силазим низ степенице држећи се за нечија рамена/да не

промашим степеник и склизнем по камењу/док су млади цртали по зидовима нека митолошка бића/са савременим осмесима двадесет првог века“.

Љубав у свим њеним нијансама, тоналитетима и дубинама, љубав као чаролија, неухватљива и невидљива, љубав о којој сањамо, коју чекамо и којој се надамо, све оне њене чулне и ванчулне димензије које нас доводе до треперења и заноса, али и сва она узнемирења, слатке мале неизвесности, незграпности, нелагоде и неспретности које она са собом носи и које нас саплићу и чине комичним, у великој трагикомедији живота, све је то сажето у стиховима поетесе.

У песми истоименог наслова као и збирка, Ана пева у једном даху: „има нешто у тим заједничким одласцима на пијац/плац је то од шаренила мира на коме расту талентоване бољке/и потрага за изгубљеним временом/ има нешто у дебелом продавцу с бритвицом у руци/и натрулим крушкама у крилу/који у комаду дрвета управо завршава врат жене/коју је у младости желео као лек/и нешто наше има у печату лицидарског срца под вратом жене/што продаје приче које је сањала и никад написала/под тезгом старемајке повијене у пасу/крије се једна вешто сакривена реченица о морнару/што бурама зубе ломи и сеје децу по свету/има нешто наше у мирису дуње са спарушеним листом/кад је бескућник сасвим природно ставља у кесу/док замајава насмејану младу жену што мирише на бурну ноћ/и залива саксије с јесењим ружама.“

Има неке рафиниране женствености у Аниним песмама, које час вриште, час се снебивају, час смејуље кокетно а час стварају драму. Анине песме су имагинативна чаврљања о свакодневици, у којој се инвентар људи, ствари, догађаја, емоција и доживљаја ниже и слаже у шарени мозаик, где је свака песма посебан и неопходан каменчић. Ана Никвул је реалистична песникиња која воли да покаже зубе надреалном, да се шали на свој рачун, специфично никвулски и да нам некако шеретски ненаметљиво преноси своја искуства присношти. Тако, њена песма *ох божје па ми то срећујемо књиге* само врца од тог никвуловског хумора и чисте игре интимности коју поетеса заразно преноси на нас: „спавао си/а ја сам намерно лупала сућем да те пробудим/као није ми намерно испала виљушка/и звецнула о кухињске плочице/упс извини прошапутала сам ти у уво чим сам се преко тебе/преваљала као лаки снег по уснама уличних светилки/ја то да не би заспао поново/бојим се уснићеш неку другу/па ћу после морати из сна да те избацујем/ово је моја бајка/и не дам да ми било ко меша ту прсте.“

Ана је несвакидашњи песник свакидашњице. Она је тврди реалиста и не верује у бајке и слаткоречивост, практична је и својим стиховима даје упутства за креативну употребу дана, показујући шипак пролазности времена. Оно што непогрешиво одаје њену поетику јесте способност проницљивог сагледавања себе у разним ситуацијама и увек присутна доза самокритичности и здравог хумора. У песми *шта сам прећутала док је свирао блуз*, Никвул пише: „водио си ме водила сам те/водили смо се/да се подупремо/киша је капала у лавор/ми смо се љубили/девојка је свирала усну хармонику и пила

пиво/док су је гутали неки разни бивши и пропали ликови са сцене/
 ми смо се љубили/мислила сам како ће сад срце да ми пукне од среће/
 мислила сам гле овај брод стварно лепо плови/мислила сам ставиће
 ми руку на карлицу да ме оплоди/мислила сам да сам пијана од улица
 од пива од жеља од смрти/који сам закопала на бар пет дана/осећала
 сам како се под кожу увлачи један будући дан.“

Анине песме заводе читаоца својом непосредношћу искуства
 и ми се лаковерно препуштамо матици која нас све време носи,
 неретко сударајући нас у оштре, стеновите обале, без много милости,
 али ипак пуне неке наде, наде да ћемо пронаћи свој пут кроз лавиринт
 неочекиваних заплета, чворова и петљи, које нам задају бол и патњу,
 али које се на крају тог пута, када их поново погледамо, чине као
 мали, несташни вилењаци, послати да нам пренесу неку тајанствену,
 само нама значајну поруку. А та порука је оно истинско што треба да
 научимо како бисмо савладали све сциле и харибде нашег животног
 тока.

Парбаба Аница – велика српска мајка, 120x80 cm, 2017.

Марија ПРГОМЕЉА

КЊИЖЕВНОСТ МОЖЕ ПРОМЕНИТИ СВЕ(С)Т
(Милан Р. Симић: „Дневник читаоца 2”, Агора, Зрењанин, 2017)

Присутан деценијама у самом врху српске књижевности и теоријске мисли о њој, Милан Р. Симић, наставља да ради оно што најбоље уме – пише, што чини потпуно посвећено, верујући у мисију књижевности. Из овог мисионарског рада изродио се *Дневник читаоца 2*, чије нас постојање уверава да још увек постоје читаоци који литературу промишљају кроз призму живота и обрнуто.

Настављајући подухват започет у *Дневнику читаоца 1*, Симић наставља да чита и пише огледе о књигама које су завредиле његову пажњу. Тако је први део *Дневника читаоца 2* саздан од критика о стваралаштву Радована Белог Марковића, Владимира Пиштала, романима *La sans pareille*, *Куће сећања и заборав*, *Ако дуго гледаш у понори многих других*. Други део књиге посвећен је студијама Драшка Ређепа, Зорана Аврамовића, Бојана Јовановића, Јовице Аћина...

Добре књиге које угледају светлост дана, сталан су изазов књижевним критичарима и теоретичарима и он успева читањем и дочитавањем да нам објасни шта је то специфично и добро у њима, и да нам да одговор због чега баш ту књигу треба прочитати. Ако погледамо списак књига, слободно можемо тврдити да је писац ових редака својеврсан књижевни хроничар свог времена, при чему користи право на различитост и директним исказом саопштава књижевне појединости, вагајући их на посебан начин, слојевито трагајући за посебном формом, нудећи нове могућности за разумевања романа и критика написаних у последњих неколико година.

Стављајући обиман есеј о делу и романима (*Девет белих облака; Госпођа Олга, Путникова циглана*) Радована Белог Марковића, писац одаје почаст хроничару Белог Ваљева и једном од најбољих писаца данашњице.

Поводом осамдесетогодишњице од рођења Данила Киша, обраћена је пажња на једину монографију која је тим поводом изашла Венац од трња за Данила Киша Миливоја Павловића.

Посебно нам је драго што је Милан Р. Симић написао приказ једног од најбољих романа последњих година *Кућа сећања и заборав*

Филипа Давида. Ради се о узбудљивој књизи пуној мистерија, натопљеном патњом која јасно приказује сва лица зла.

Пратећи сам врх српске књижевности, овај критичар и писац, пише о награђеном роману *La sans pareille*, мајстора српске прозе који врло често брише границе између жанрова у својим књигама, што је случај и са овим књижевним лавиринтом са пуно могућности читања и дешифровања.

Необични роман о прошлом времену, времену језика *Итака Јерополитика* Саве Дамјанова, роман је, како Симић истиче, добро скројених фрагмената и цитата, који је нашао заслужено место и у *Дневнику читања 2*.

Можда најдиректнији од свих есеја, и у епистоларној форми јесте *Писмо Пишталу* поводом запаженог романа *Сунце овог дана*. Ово писмо читаоцу пружа врхунски ужитак представља му мноштво питања насталих након читања која полемишу са тврдњама изнетим у роману и потврђују истинитост одређених сенценци које писац овог писма-есеја поткрепљује одломцима из прочитане књиге.

Халиловићев роман *Ако дуго гледаш у понор* види као искорењивање лепог из књижевности како би што објективније приказао ружну стварност деведесетих, црну садашњости голготу једне породице која живи на маргини, породице коју је зло дотакло, а срећа напустила.

Други, мање обиман део књиге посвећен је читању есеја и записама о тим читањима. Издвојићемо поглед на књигу *Конкретни читалац* Драшка Ређепа, *Аврамовићеву Одбрану Црњанског* и *Антологију снова* Бојана Јовановића.

Шта је то дискретни сведок књижевности сазнаћете ако прочитате својеврсну размену дарова Драшка Ређепа, те ко су наши најостваренији писци и ко припада врху српске прозе.

Свакако је изузетно занимљив приказ Црњански је имао ставови књизи *Одбрана Црњанског* Зорана Аврамовића која предочава пишчеве одговоре на политичке, културне и друштвене изазове свог времена, а која јесте историографска студија о политичкој и културној историји прошловековне Србије.

И на крају, приказ Јовановићеве необичне антологије, *Антологије снова* где је сан дефинисан као спонтана трансформација слике света у реалност а сну посвећена пажња као жанру.

Када након читања склопимо корице и покушамо да саберемо утиске, те посматрамо *Дневнику* целини, закључујемо да су прикази, у најмању руку, занимљиви и другачији и то из три разлога.

Први разлог су оригинални наслови критика. Споменућемо само неке од њих: *Анђео није ли то она реч, једна –једница, Књижевни свет без календара, Лавиринти књижевности, Све примичићу се се ономе што слутимо, Ми бели, а вама црно* и други.

Други разлог лежи у жанровској припадности приказа које читамо, као што и сам поднаслов каже: *Огледи, критике, опажања и осврти*. Приметно је да се ради о жанровима на међи и врло често се осим наведених облика, огледи Милана Р. Симића граниче са есејима и причама, јер поседују аутентичност и друге одлике

уметничке књижевности. Јашта, они су најдиректнија потврда да најлепше критике пишу управо писци (сетимо се само Андрићевих и Црњанскових приказа). Добар пример приче-приказа у овој студији је виђење романа *Сунце овог дана*, *О рукописима упаљених свећа*, те *Писмо Пишталу*.

Трећи разлог посебности ових критика јесу ефектни закључци Симићевих прозних креација, најчешће сконцентрисани у последњој реченици која одјекује као ехо, бode као жаока, провоцира и позива на размишљање. Баш у тим завршецима испливава пишчев афористичарски таленат који има за циљ да препозна, етикетира и артикулише суштину у свега неколико речи.

У сваком написаном реду опажа се књижевно-критичка зрелост која се испољава у непостојању вишкова у тексту и дозрелошћу у стилу које је писац током низа година, бавећи се овим одговорним и незахвалним послом, успео да исклеше и унапреди. Лакоћа са којом пише, играјући се речима је за позавидети, а овај наизглед лежеран приступ открива колико је његово биће уроњено у књижевност.

Оно што можемо рећи након читања *Дневника читаоца 2* јесте да ју је аутор значајки осмислио. Критике, огледи, опажања и осврти брижљиво су писани и састоје се од мноштва референци које нас упућују на отиске акумулираног књижевног наслеђа. Саме критике откривају драгоцене појединости, и дозволите, извесну поетичку особеност. Баш оне потврђују да су сви жанрови, осим оних досадних, дозвољени, како нам је једном рекао наш драги професор. Разлоге за ову ласкаву тврдњу треба тражити у непосредношћу аутора, присном односу са цењеним читаоцем, у томе што критичар исказује уверења иза којих стоји. При том, вешто користи прилике да да подсети и поучи читаоца који се запутио на ово лепо путовање. Због свега наведеног можемо истаћи да се прикази Милана Р. Симића издвајају из масе сувопарних критика, оптерећених академским приступом, а приближавају се есејистици посебног типа.

На крају, да закључимо потпомоћи ћемо се цитатом поговора *Дневника читаоца 2*: „Дефинитивно, добру књигу немогуће је читати равнодушно.” Можемо се сложити сећајући се свих књига које су нам пружиле неизмерна задовољства, на чији списак, под стаклено звоно, стављамо и ову и попут аутора, недвосмислено се приклањамо клану трагача који сматрају да књижевност може променити све(с)т.

У то име, слава читању!

Владимир УВАЛИН

ЗДРАВСТВЕНЕ ПРИЛИКЕ У ВРБАСУ (1700-1900)

После изгнанства Турака из Бачке 1687. године и Велике сеобе Срба под патријархом Чарнојевићем 1690. године Срби су око 12 година лутали од Земуна до Сент Андреје, да би се на крају сместили на територији данашње Војводине.¹ На том терену затекли су староседеоце, међу њима и Србе.²

Здравствено-хигијенске прилике у Бачкој после ослобођења од Турака, биле су изразито лоше. На све стране била је пустош. Поља су била необрађена, а земља подивљала, испресеца на токовима мањих и већих река, које су се изливале и плавиле околину и за собом остављала бројне мочваре и ритове, који су заударали на трулеж и барске гасове.³ Све је врвело од комараца, мува и других инсеката, који су сејали болештине. Клима је била нездрава. Народ је био препуштен сам себи. Живео је и лечио се како је знао и умео.⁴

Крајем XVII века на данашњем простору Војводине било је око 35% пољопривредних површина под водом, а следећих 20% лежало је пусто и необрађено.⁵ Практично се може узети да ратарско искоришћавање земљишта у Војводини почиње почетком XVIII

¹„Име патријарха Арсенија III Чарнојевића тесно је везано за Велику сеобу Срба 1689/90. и немогуће је говорити о њему, а не говорити у исто време о Сеоби, као што је немогуће говорити о Сеоби, а не поменути њега, као вођу те Сеобе“. Протосинђел хаџи др Стефан Чакић, Велика сеоба Срба 1689/90. г. и патријарх Арсеније III Чарнојевић, у: Беседи, бр. 2 (1900), Нови Сад 1990, 11.

²К. Попов, *Higijenske prilike i zdravstveno zakonodavstvo XVIII veka u Bačkoj i Bodroškoj županiji*, у: Zbornik radova XIX naučnog skupa Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Novi Sad 1968, 33.

³„Зарађено је земљиште шкодљиво, у хигијенском погледу, прво због гасова који се њега дижу, а друго због шкодљивих материја, који могу прећи из њега у воду за пиће. На тај начин могу раширити тиф(ус) и друге кужне болести“. Ото Јанке, Школска хигијена: за наставнике, школске надзорнике и школске лекаре, превео Слободан Рибникар, Београд 1903, 3.

⁴К. Попов, нав. дело, 33.

⁵Branko Vukajlović i dr, *Problemi poljoprivrede Vojvodine*, у: *Privredna izgradnja*, br. 7-8, Novi Sad 1955, 25.

века. До половине тог века могло се у Војводини обрађивати само нешто више од половине (око 55%) обрадиве површине (у односу на 1957. годину).⁶ На основу „Реперториума“ (*Repertorium Universorum Terrenorum II Comitatus Bacs et Bodrogh Articulariter Unitis Ingremitatorum*), Антониуса Бауреа из 1826. године, даје се структура урбаријалног земљишта Старог/Новог Врбаса: оранице 6.180/4.369 јутара; ливаде 3.630/3.3371; виногради 200/150 и заједнички пашњаци (доброг квалитета) 3.422/2.172 јутра. Под мочварама и водама било је: 360/150 јутара.⁷

Милош Димитријевић у својим „Успоменама“ каже за вармеђе: „Бачка, Чонградска и Арадска беху пусте кад су се Срби под Чарнојевићем у њима настанили, па су морали читав један век у земуницама провести“.⁸

Одећа је најчешће прављена од овчије коже, ношена дуго, ређе шивена, а чешће наслеђивана од умрлих родитеља или рођака. Ретко је пресвљачена, а у оделу се и спавало. Храна је била примитивно припремљена и слабо калорична, а пијаћа вода нездрава. Постило се преко 6 месеци годишње. Код Срба је „култ мртвих“ био јако развијен. Као што је живот био примитиван и лечење је одисало примитивизмом. Школованих лекара није било, а лечењем су се бавили травари, бајалице, врачаре, бербери и др.⁹ Све те околности, услови живота, ратови, епидемије различитих болести, сиромаштво и „гладне године“ учиниле су да је крајем XVII века Бачку захватила депопулација.¹⁰

Оскудица у дрвету и камену, а и бурна времена и епидемије беху узрок што су „широки слојеви нашег народа дуги низ времена пребивали у земуницама, плетарама и колибама, без стакла на прозорима, заједно са марвом, а каткада и у ритовима“.¹¹

Касније су подизали куће од испреплетеног прућа и облепљене блатом са обеју страна. У почетку су биле без димњака и прозора и имале су земљани под. На њему је спавала већина укућана. На подручју

⁶инж Лазар Стојковић, Ратарство Војводине, прештампано из Алманаха Војводине, Нови Сад 1954, 6.

⁷Антал Хегедиш, Извори за аграрну статистику територије данашње Војводине (1767-1867), у: Зборник Матице српске за историју, бр. 31, Нови Сад 1985, 58-63.

⁸Риста Јеремић, Прилог историји здравствене културе Војводства Србије, Београд 1974, 9.

⁹Немачки писац Таубе у својим записима из оног доба, пише: „Жене држе своје тело врло чисто, но утолико мање мушкарци, који се месец дана и дуже не пресвљаче“. Пародоксално звучи, да су ти људи своје мртве купали и облачили у чиста одела. К. Роров, нав. дело, 35-36.

¹⁰Branko Vukajlović i др, нав. дело, 935.

¹¹др Ристо Јеремић, Здравствена култура Војводине у 18. веку, прештампано из Гласника Историјског друштва, Књ. XIII, св. 3-4, Нови Сад ?, 2-3.

Војводине доминирали су засеоци и салаши. И у другој половини XVIII века насеља су била мала и чинило их је неколико десетина кућа разбацаних на широком простору.¹² На 1 км² 1720. године долазило је 2-3 становника. Становништво је живело у нехигијенским и тешким материјалним приликама.¹³

У првом попису Бачке жупаније (1715), на простору тадашњег Врбаса било је 18 старешина домова.¹⁴ Пет година касније у Врбасу је 22 домаћина и 9 удовица, које су водиле домаћинство. Године 1722. Врбас је имао 81 пореску главу. Последњег дана т.г. издато је наређење свим Дистриктима да се убудуће становници морају више боравити на једном месту, на својим стаништима и селиштима, а мање да скитају, и да њихова насеља морају бити колико-толико груписана и бар донекле уређена, а атари омеђени, да би се стока имала држати углавном изван насеља, на ториштима и пашњацима.¹⁵

Сеоска насеља у другој половини XVIII века, углавном српска, била су мања, најчешће од неколико десетина кућа, разбацаних на широком простору, удаљених једна од друге обично са неограђеним двориштима.¹⁶

Заразне болести су део историје Војводине. Положена на светском друму, Војводина је била не само поприште огња и мача, већ и легло многих ендемијских и епидемијских болести: дифтерије, scarlatine, дизентерије, вариоле, тифуса (цревног, пегавог), колере, куге, маларије, туберкулозе и сифилиса.¹⁷

Године 1708. куга је у Бачкој ужасно морила, да народ мртве није ни закопавао. За време мира, кугу су из Турске преносили највише трговци и Срби хајдуци, који су на граници пљачкали турске караване, па касније бежали из Турске у Аустрију. Куга је трајала до 1714. године. Исте године објављен је такозвани *Pestordnung*, у коме се изричу прописи за стражаре на турској граници и строге казне за оне који тајно прелазе за време епидемије.¹⁸

¹²Grozdana Čanak, *Istorijski osvrt na zarazne bolesti u Vojvodini*=*Historijski review on infectious diseases in Vojvodina*, Novi Sad 2003, 18.

¹³Слободан Стојковић, Становништво и здравствена култура у социјалној документацији Војводине, у: Медицински преглед, бр 5, Нови Сад 1953, 445.

¹⁴Иван Јакшић, Из пописа становништва Угарске почетком XVIII века, Нови Сад 1966, 18.

¹⁵Зоран Кнежевић, Душан Пантелић, Душан Јованчевић, Нехигијена и епидемијске болести у Војводини у XVIII веку, у: Зборник радова Шесток научног скупа 800 година српске медицине, Београд 2017, 190.

¹⁶др Славко Јовин, Историја медицине и здравствене културе на тлу данашње Војводине 1718-1849, II том, први део, Нови Сад 1998, 26.

¹⁷Р. Јеремић, Прилог историји здравствене културе Војводства Србије, 20.

¹⁸Радиша Антић, Епидемија куге и колере у 18. и 19. веку у Војводини, у: Пчињски зборник (ур. Брана Димитријевић), Зборник радова Другог научног скупа 800 година српске медицине, Београд 2011, 130.

Прва велика епидемија куге у Војводини, у историји позната као „ердељска куга“, везује се за аустријско-турски рат (1737-1741). Почетком 1738. кугу су пренели војници из Ердеља у Темишвар и околину, одакле се пренела у све крајеве тадашње Аустрије.¹⁹ У Бачкој се појавила у Парабућу, затим у околини Паланке, у Бегечу, Футогу, Сентивану, Новом Саду, Руменци, Прекаји, Дорослову, Врбасу, Пивницама и још неким местима.²⁰

Од ове епидемије, која је заузела толики обим, највише је страдао народ у Војводини, где је било главно жариште болести. У време кад се епидемија по Војводини и суседним покрајинама толико ширила, биле су у осталој Европи већ чврсто одомаћене оне заштитне мере које су заувек стале на пут већим епидемијама куге. Сама Аустрија имала је често потребу да се њима послужи и одбрани на својим границама са Турском у којој је, како изгледа, куга била ендемична.²¹ Због несређених здравствених прилика унутар земље, а још више због епидемије куге, Аустрија је пришла сређивању тих проблема.²²

Први, до сада познати, акт здравственог законодавства у Провинцијалу објављен је 1754. године.²³ Била је то Окружница којом се наређивало да као лекар може бити само онај који је положио испите, завршио факултет и располаже дипломом. Лекара је било мало.²⁴ Следеће, 1755. године, донета је Наредба *Ordo pestis*, која се односила на сузбијање куге и која је била допуњена 1764. и 1766. године.

Наредне две године државна администрација се позабавила неким превентивним мерама које је сматрала важним у борби против епидемијских болести, гробљима, насељима Рома и баруштинама.

Неки историчари медицине сматрају да су за побољшање здравствених прилика у Бачкој заслужна два момента: формирање

¹⁹G. Čanak, нав. дело, 18.

²⁰Јован Максимовић, Марко Максимовић, Здравствена култура Бачке од 12. до 18. века, Београд 2014, 935.

²¹др Ђуро Остојић, Куга у Војводини и суседним покрајинама од 1737. до 1740. године, у: Зборник Матице српске за друштвене науке, Св. 19/1958, Нови Сад 1958, 106.

²²S. Jovin, *Zdravstvene prilike i zdravstveno-kadrovska situacija u Bačko-bodroškoj županiji*, 219;

²³Територија данашње Војводине од 1764. до 1872. разделена је на два административна тела: Војну границу и Провинцијал или како је народ називао, Милитарију и Паорију. Р. Јеремић, Прилог историји здравствене културе Војводства Србије, 1.

²⁴Међутим, то нису били дипломирани доктори медицине, као после 1770, већ ђаци приватних медицинских школа. Најпопуларнија школа била је Хипократ из Бестерце Бања, коју је водио Молер Карло Ото (*Moller Karlo Otto*), реномирани лекар тога доба. К. Попов, нав. дело, 36.

Краљевског мађарског намесничког већа, као темеља здравствене службе, и проширење делатности Универзитета у Трнави, отварањем Медицинског факултета.²⁵

Традиционално неповерење народа у лекаре требало је разбити макар и по цену кажњавања и не дозволити да постану жртве врачака и надрилекара, који се у то време све чешће спомињу у дописима и наредбама. Циркулар Намесничког већа из 1769. године скреће пажњу жупанијским властима на одребе Наредбе (*Intimat*) од 25. августа 1766. године и поступак против прекршилаца.

Систематски рад око развијања здравствене службе за читаву Аустрију царица Марија Терезија поверила је др Герхарду ван Свитену (*Gerhard van Swieten*). Он је 1770. предложио Закон под називом *Generale normativum in re Sanitatis* (Централни санитарни закон), којим ће се уредити комплетна здравствена служба. Први део Закона је Пропис за лекаре (*Norma officii medicis praescripta*), други - Пропис за хирурге (*Norma agendi pro Chirurgiam profitentibus*), трећи - Списак прописа за апотекаре (*Agendi Norma pro pharmacopoli*) и четврти - Упутство за бабице (*Instructio obstetricum*).²⁶

Дописом од 7. јануара 1771. године Намесничко веће поново тражи извештај о стајаћим водама и баруштинама позивајући се на раније своје дописе о томе. Из одговора Жупаније сазнајемо да ових има доста, да су настале најчешће услед поплава, а такође и од подземних вода и да привреда од њих има велике штете. Њихов утицај на здравље људи овом приликом није споменут. Кратка царска Наредба (*Intimat*, бр. 477) од 8. марта 1773. године налагала је да свака Жупанија мора имати једног физика, једног жупанијског хирурга, једну апотеку и апотекара.²⁷ Бачка жупанија тада је имала испуњен овај минимум.²⁸ Све док се није установило звање градског физика, његов посао обављао је ранар (*chirurgo civitatus*). Иако је Сомбор већ 1749. године, а највероватније још и пре, имао хирурга, дипломираног хирурга Сомбор је добио тек 1774. године.²⁹

²⁵J. Максимовић, М. Максимовић, нав. дело, 935-936; Због бољих услова рада Медицински факултет је 1777. премештен у Будим, односно 1784. у Пешту.

²⁶Илија Савков, Историја апотекарства на тлу данашње Војводине, Нови Сад 2014, 29-31.

²⁷Године 1746. забрањено је „торбарење“ лековима, које је било доста често, али се оно ипак одржава све до 1835, када је, захваљујући енергичном деловању власти, дефинитивно престало. „Торбарење“ лековима било је вид надрилекарства, веома раширено у то време. Наиме, „торбари“ су ишли од места до места, носећи на леђима торбу или корпу са различитим мелемима, травама и напицима и лечили свакојаке болести, уроке и враџбине. И. Савков, нав. дело, 29.

²⁸S. Jovin, *Zdravstvene prilike i zdravstveno-kadrovska situacija u Bačko-bodroškoj županiji*, 230-232.

²⁹Đorđe Antić, Stojan Berber, Dragomir Cimeša, *Vek naučnih pregnuća, Sto godina od prvog naučnog sastanka lekara i prirodoslovaca u Subotici 1899-1999*,

Доктор медицине, *medici physici* - физик био је дужан да се бави не само куративом и да набавља средства потребна у људским и сточним епидемијама, већ и о погрешкама по здравље штетним, па да о томе извести претпостављене, са целисходним предлогом. Морао се старати да хирурзи, апотекари, бербери и примаље (бабице) врше своје дужности, да се не упуштају ни у какво лечење које не спада у њихов делокруг. Физик је надгледао рад апотекара и хирурга, да ли имају потребне лекове, у исправном стању и у довољној мери. Из места се није могао удаљити, као и остало санитетско особље, без дозволе своје власти. Строго је контролисао појаву надрилекарства у свом подручју.

Од хирурга се захтевало да опасне и легалне повреде одмах, иза првог завоја, пријави власти и да у пријави наведе име повређеног, његов стан и кривца. Да медикаменте, дозвољене му од стране физика, држи у исправном стању и у довољној количини, те да их по такси издаје. У сумљивим случајевима болести морао је да тражи савет од физика. Физикова наређена морао је да извршава вољно и ревностно. Констатовао је наступ смрти и о томе извештавао физика, који је потом издавао дозволу за сахрањивање покојника. Даље, хирург је морао да изврши преглед животињског меса, а месар није смео клати, док не обавести хирурга. Хирург ће забранити клање болесне стоке и о томе поднети извештај Магистрату и физику. Хирург је под претњом казне морао држати инструменте у исправном стању. Кад би негде избио пожар он је одлазио на лице места (пожариште), са својим инструментима, да прискочи у помоћ озлеђенима.

У другој половини XVIII века назив хирурга, поред дипломираног хирурга, носили су и бербери и неиспитани емпирици, који су се на разне начине домогли неког звања из хирургије.³⁰ Хирурзи су само у случају нужде или одсутности физика смели лечити унутрашње болести, али кад би наступиле сумњиве околности морали су тражити помоћ доктора медицине. Бербери су поред берберских послова смели бавити „малом“ хирургијом: лечењем рана, вађењем зуба и пуштањем крви, али никако лечењем интерних болести.

У дужност примаља (бабица) спадало је да дању и ноћу буду на помоћи породиљама, да са њима поступају „благо, кротко и прописано“, а у опасним случајевима да позову лекара. Лекове су смеле давати у трудноћи и после порођаја само онда кад им лекар нареди. Трудноћу код жена обавезно су морале да пријаве властима, како би се преузеле нужне мере у циљу обезбеђења плода утробе. Примаље се нису смеле упуштати ни у какве лекарске послове и само оне лекове, које је лекар прописао, држати. Нису смеле употребљавати никакве друге лекове и средства у сврху побачаја. Сиромашним породиљама

Subotica 2000, 36.

³⁰Поред ретких доктора медицине, хирурга, бербера и домаћих надрилекара, било је и страних емпирика, а међу њима хернитоме и литотома из Епира. Р. Јеремић, Прилог историји здравствене културе Војводства Србије, 47.

морале су пружити бесплатну помоћ, а имућнима по такси. Примаље су уз лекара, а понекад и саме фунгирале, као судски вештаци у питањима силовања, трудноће и побачаја. Законом је било прописано да се нико, сем испитаних (квалификованих) примаља, не сме бавити бабичењем, па су бабице биле дужне трагати за неквалификованим бабицама, те их властима пријављивати.³¹

У времену од 12. до 24. јула 1776. године Jozefus Georg Tischler, жупанијски хирург доњег Дистрика, са седиштем у Оцацима, обавио је инспекцијски пут по Жупанији (50 места). Тада је обишао и Врбас. У заједничком извештају, он је навео: „У свим местима људи су били здрави, а стока понегде оболела од шапа, слинавке и шуге“. На крају извештаја хирург напомиње да на свом инспекцијском путу „није наишао на гусенице, већ на трагове скакаваца у неким местима, где је људе посаветовао како да их униште“.

У близини села Кер (Змајево) хирург је открио надрилекарку, извесну Катарину Бала. Она је на салашу организовала читаву болницу са 8 кревета, те да је лечила све, од спољашњих до унутрашњих болести. Болесници су јој долазили са свих страна. Дневно је имала по 20, па и више болесника. Хирург тада није дао налог да се надрилекарка ухапси, пошто је салаш био власништво генерала Љубибратића, па је очекивао упутства.

Код јерменских арендатора у Филипову нашао је покварено вино, кисело-горког укуса, без непријатног мириса. Исто то вино нашао је у Крстуру и Куцури и многим другим поседима. Становници села то су вино куповали, и од њега се разбољевали, те пошто није било болница у близини, боловали су код куће. Многи од њих умрли су.³²

У то време, изгледа да су међу становницима Жупаније, зацарили неки пороци, чедоморство, побачаји, рађање ванбрачне деце, повргавање новорођенчади и алкохолизам, а као последица тога дошао је забрињавајући пад natalитета.³³

³¹др Р. Јеремић, Здравствена култура Војводине у 18. веку, 6-15. Према подацима Р. Јеремића, на крају XVIII и почетком XIX века било је на територији Војводине мало бабица и оне су већином биле Немеце, пошто је међу Србима ретко ко знао немачки или мађарски језик, да би се могао школовати у Пешти или Бечу. Много боља ситуација није била ни у другој половини XIX века, па се потреба за бабичким кадром још и тада увелико осећала. Јован Максимовић, Развој бабичке службе у Војводини, у: Медицински преглед (ур. Проф. др Љиљана Мијатов-Укропина), бр. 7-8, Нови Сад 2003, 386.

³²S. Jovin, *Zdravstvene prilike i zdravstveno-kadrovska situacija u Bačko-bodroškoj županiji*, 236-237, 248-249.

³³Natalitet тј. број живорођених на 1.000 становника није увек било лако израчунати у ранијим вековима, па ни у XIX веку, јер није увек и у свим местима постојао број становника, према којем се natalitet и израчунавао.

Царица Марија Терезија Дописом, 10. јула 1777. године, ставила је примедбу на жупанијски попис становника и тражила детаљно објашњење о абортусима, убијању порода, о стручности бабица и одговорности физика за њихов рад, као и о разлозима велике смртности становника ове Жупаније.

Наредбом из те године забрањује се целивање мртваца и њихово изношење у отвореном сандуку. Краљевско намесничко веће, знајући да се Срби тврдоглаво придржавају својих традиција и да поштују своје црквене власти, обратило се епископу Арсенију Радивојевићу, који је под притиском Жупаније попустио и издао забрану целивања мртвих и затражио затварање мртвачког сандука у кући. Ова Наредба и сам став епископа изазвали су револт српског живља, који се побунио у Бачкој. Епископу су пребацивали „да их је издао и да и он хоће да их поунијати“. Под овим притиском епископ повлачи своју Наредбу, али и Краљевско намесничко веће 1778. мења своју Наредбу, са циљем да стишају народну побуну.

Године 1779. излази Наредба, којом се забрањује држање одела у просторији у којој лежи мртац. Иста Наредба регулише и сахрањивање које се није смело обавити ближе насељу од 500 хвати, а рака је морала бити дубока 6 шуха.³⁴

Године 1785. излази Упутство за испуњавање података о умрлима и вођење Књига умрлих, а исте године и Наредба о обавези жупанијских власти да обезбеди довољан број лекара и хирурга, као и да води рачуна о бројности свештеника и гробара, како ови не би побегли из страха пред епидемијом. Затим прописи и таксе о наплаћивању лекарских и хирушких услуга.³⁵

Долази до колонизације Немаца и других народа, спровођење урбанизације, ушоровања села, спровођење здравствене политике и претварања пространих пустара у обрадива земљишта. Села Бачке жупаније углавном су припадала дворској комори, а тек мањим делом властелинским поседима. За српски живаљ ово је значило материјалну стабилизацију, сигурнији посед над земљом и подизање пространих домова за становање.³⁶

Пре него што се приступило пројектовању и изградњи Францовог (Фрањиног) канала (Канал краља Петра, Велики бачки канал), Јожеф Киш имао је да реши многа сложена и одговорна питања

др Милорад Д. Велисављев, Проф. др Петар Микић, Наталитет и морталитет у Бачкој у XIX и XX веку, у: Беседа, бр. 2, Нови Сад 1990, 10.

³⁴Ђ. Antić, S. Berber, D. Cimeša, нав. дело, 40-41. Хват = 1,896484 метра ; Шув = 31,61 цм.

³⁵К. Попов, нав. дело, 37-38.

³⁶Slavko Jovin, *Zdravstvene prilike i zdravstveno-kadrovska situacija u Bačko-bodroškoj županiji u vreme donošenja Zakona o zdravstvu iz 1770, Aeta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, br. 1, Novi Sad 1975, 223.

у вези са колонизацијом, између осталог и неке водопривредне и хидротехничке проблеме у широј околини Врбаса, у пределима где ће бити насељени нови колонисти.

Велика блатишта и мочваре простирале су се око Сивца. Баруштине, млаке и терени зарасли трском налазили су се, од памтивека, дуж јужног обода Телечке висоравни, а од Врбаса према истоку лежала је Црна бара, водени реципијент, који се могао ставити у службу човека и привредног развоја ширег региона, уместо да плави и пустоши своје приобално подручје. Без исушивања и дренажања терена око Сивца и Куле, колонизација није обећавала успех који је од ње очекивао Беч. Као прву меру, Јожеф Киш предложио је да се приступи прокопавању одводног јарка између Куле и Врбаса, широког један метар, ради одвођења површинских и подземних вода у Црну бару. Предлог је прихваћен и радови су започели 1785. Очигледно охрабрен успехом постигнутим те године, Ј. Киш предложио је Угарској комори и прокопавање још једног, и то дужег и ширег канала између Сивца и Врбаса, ради дренажања воде из Сивачког блата у Црну бару. Пошто је у јесен 1786. добио сагласност и потребна средства из Будима, приступио је прокопавању и тог канала. Његова ширина била је један хват, профил, дакле, два пута већи него код кулског канала. Канал Сивац-Врбас завршен је 1787.³⁷

Према плану барона Антона Котмана (*Cothmann*), нова села су плански формирана најчешће у облику квадрата или издуженог квадрата, са ушореним кућама које су се секле правим углом. Главне улице биле су широке 15 до 20, а попречне 6 до 8 хвата. У свакој већој улици ископан је дубок општински бунар.³⁸

Окружницом Краљевског намесничког већа (бр. 22554) из 1786. године одређен је делокруг рада бербера у здравству. Године 1788. изашла је Наредба Намесничког већа о обавезном похађању школа за бабице и о полагању испита за бабице, а наредне године забрана о сахрањивању ван гробаља и у цркви, као и Наредба о испуњавању и достављању Кондуитне листе за бербере и бабице (листа о њиховом владању).³⁹

Осми по реду, главни физик Бачко-бодршке жупаније (1797-1811) био је др Михаел Гелеи (*Michaelus Raphaelus von Gelley*). Написао је велики број медицинских публикација, углавном здравствено-просветитељског карактера, као и прву медицинску књигу у Војводини „Примарна схватања о погибелној смртности код великих богиња и сигурној благој форми код цепљених“. Књига је

³⁷Nikola Petrović, *Plovidba i privreda srednjeg podunavlja u doba merkantilizma*, Beograd 1978, 76-77.

³⁸др С. Јовин, Историја медицине и здравствене културе на тлу данашње Војводине 1718-1849, 27.

³⁹К. Роров, нав. дело, 38-39.

штампана у Новом Саду 1797.⁴⁰

Међу заразним болестима од којих је обољевало становништво Војводине, па и у Врбасу, нарочито су честе биле епидемије богиња. Као последица ове опаке заразне болести повећавао се број рошавих, богињавих и слепих особа.⁴¹

Вакцинација против великих богиња у садашњој Војводини уведена је свега пет година после епохалног Едвард Џенеревог (*Edward Jenner*) открића, односно три године након његове историјске публикације о заштити против ове опаке болести. Било је то 1801. године. У борби против вариоле брзо се укључила и Војводина.

Намесничко веће, 13. марта 1804. године, издало је Наредбу у којој на основу искуства у земљи подвлачи корист од вакцинације и да је треба увести у целој Монархији. Од те године имамо прилике да пратимо ток вакцинације према садржају разних упутстава и обзнана о потреби цељења деце против великих богиња. Прва обзнана, писана на немачком и српском језику садржи 9 тачака. У прве две тачке говори се о појави великих богиња и последицама које ова болест за собом оставља.⁴² Тек у XIX веку зараза великих богиња почиње да слаби, епидемије су ређе и блаже. Од 1876. вакцинација против великих богиња у Војводини постала је обавеза.

Крајем 1803. и почетком 1804. године у Старом Врбасу умрло је од куге више људи из појединих кућа, чији су се власници бавили преносом робе између Земуне и Пеште. Како се касније сазнало, први смртни случај догодио се 6. новембра 1803. и до 21. јануара наредне године умрло је 11 особа. Лекарска комисија која је касније стигла, није могла са сигурношћу да установи ради ли се о куги, али околности су говориле у прилог томе.⁴³

У 20 места Бачке 1812. јавили су се знаци скорбута.⁴⁴ Овом приликом више у средњем делу Бачке, у околини Бајмока и Тополе

⁴⁰др Михаел Гелеи (Оласија [Osaszi Szepesseg], 1763 - Кула, 1812), рођен је у племићкој породици. др Милорад Д. Велисављев, Кратак преглед историје здравствене културе војвођанских градова, Свеске Матице српске, Грађа и прилози за културу и историју, Св. 4, Нови Сад 1995, 24-25.

⁴¹З. Кнежев, Д. Пантелић и Д. Јовичевић, нав. дело, 189.

⁴²Dušan Miškov, *Variola u jugoslovenskim zemljama (s posebnim osvrtom na antivaroličnu borbu u Vojvodini)*, Novi Sad 1973, 21-25.

⁴³Године 1804. куга се појавила у Врбасу, у блажој форми, и у место су одмах упућени варошки лекар из Новог Сада и један сенатор. др С. Јовин, Историја медицине и здравствене културе на тлу данашње Војводине 1718-1849, 91.

⁴⁴Скорбут не спада међу епидемијске болести иако по свом наступању, многобројности обољења једновременно и опасности по живот и здравље показује карактер епидемије, па се често, али погрешно, убраја међу заразне болести. Р. Јеремић, Прилог историји здравствене културе Војводства Србије, 29.

и у Кулском срезу. Укупно је оболело 736 лица. Лекари су као главни узрок невоље видели у томе, што је за време врелих, сушних лета, род купуса усахнуо, изгорео и становништво услед тога није могло да спреми и кисели купус за зиму. Наравно, у то нису били потпуно сигурни, да ли је то био једини узрок болести. Међу осталим узроцима наведени су лоши, слабо проветрени станови, испаравања оближњих мочвара итд, али су суштину ипак препознали. Уосталом, са доласком лета, када свеже поврће стиже до трпезе становништва, епидемија скорбута је сама нестала.⁴⁵

Двадесетих година XIX века у Војводини је међу децом харала дифтерија са великом смртношћу.⁴⁶ Дана, 18. новембра 1818. године забрањено је „селске жене породиљама звати“.⁴⁷

Око 1818. године уводи се гајење кромпира. Тек гајењен кукуруза и кромпира на већим површинама „гладне године“ у Војводини постају ређа појава но раније, када су за производњу хлеба гајена само стрна жита.⁴⁸ Децембра 1822. године на територији Бачке почела је права сибирска зима. Трајала је 35 дана, те је довела у опасност животе људи и стоке. Маја 1823. године трговци из Врбаса куповали су, у околним местима, мерицу жита по 4 фор(инте) и 30 кр(ајцера), а зоби по 9 фор. и 30 кр.⁴⁹

Током XIX века Војводину је погодило неколико већих епидемија колере. Прва, уједно и највећа, догодила се 1831. године, а после ње су следиле 1836, 1848/49, 1855, 1866/67, 1873. године, као и још неколико мањих.⁵⁰

Колера постаје озбиљна тема у Бачко-бодрошкој жупанији од дана пријема Дописа Намесничког већа (бр. 961) од 2. јула 1831. године и Дописа (бр. 968) од 3. истог месеца, који извештавају о појави колере у Мађарској, у месту Тиса Ујлак, и одређују мере које се имају спровести ради њеног обуздавања и ликвидирања. Све до ових дописа не налазимо трагове о мерама заштите на територији ове Жупаније. Након тога сазвана је Жупанијска скупштина (Конгрегација) у Сомбору, 4. јула и у целости била посвећена овом проблему.⁵¹

⁴⁵Moess Alfréd, M. Román Eva, Куга у Војводини на прекретници 18-19. века, у: Рад војвођанских музеја, бр. 23-24, Нови Сад 1974-1978, 38-39.

⁴⁶др М. Д. Велисављевић, нав. дело, 13. Проф. др Емил Ру (*Emil Roux*, 1853-1933), на Конгресу 1894. у Будимпешти, реферисао је о примени антидифтеричног серума. Исто, 7.

⁴⁷М. Protić, *Predlog dr Svetozara Maksimovića za osivanje Škole za babice u Novom Sadu* (Rezime), у: Zbornik radova XIX naučnog skupa Naučnog društva за историју здравствене културе Југославије, Нови Сад 1968, 161.

⁴⁸инж. Л. Стојковић, нав. дело, 24-25.

⁴⁹Славко Гавриловић, Пољопривредна хроника Бачке од 1822 до 1852, Нови Сад 1957, 122-123.

⁵⁰Ј. Максимовић, М. Максимовић, нав. дело, 943.

⁵¹dr Slavko Jovin, *Epidemija kolere u Vojvodini 1831. godine*, Doktorska disert-

Успостављен је санитарни кордон дуж река Тисе и Дунава и сувоземног пута од Мартоноша до Баје са довољним бројем стражара и под надзором комесара, да се сва лица која долазе из сумљивих крајева ставе у контумац (карантин) на 10 дана, а из колером захваћених крајева на 20 дана. По представци главног жупанијског лекара Кароља Буле одлучено је да се одмах прије оснивању контумаца и њиховом снабдевању инвентаром. У месту где је уведен контумац, поред главног надзорног лекара служиће и по два или по један хирург и лекар. Лекови од апотекара имали су се на време набавити. Решено је да се од имућнијих наплаћује боравак у карантину, а од сиромаша да се не тражи новац.

У контумацу у Старом Бечеју надзорни лекар био је Стефан Дорић, а хирурзи Рат (Ráth) из Старог Врбаса и Барта из Малог Иђоша.⁵²

Број изолованих путника у контумацима био је различит у појединим временским периодима, а зависио је и од утврђене локације где се контумац налазио. Боравак у контумацу није био бесплатан, изузимали су се једино сиромашни путници који нису могли да плате и који су по отпуштању добијали и кредит од једног форинта за путне трошкове до куће. За време изолованости у контумацу у Малом салашу, у времену од 20. до 24. јула, дневни боравак, по особи, наплаћиван је по 15 хелера. Извесни Врбашанин Игњац Прајер тада је добио кредит од 1 форинте.

Контумаци су били кратког века. Пошто се увидело да се болест брзо ширила са обе стране кордона, те да они ничему не служе и да су потпуно бескорисни, Намесничко веће у свом Допису од 17. августа предложило је њихово укидање. Сем тога ова мера одбране од епидемије показала се као врло скупа и у економском погледу штетна, јер је ангажовала радну снагу у време највећих пољских радова, ометала трговину и целокупни промет.

У Новом Врбасу колера је почела 6. августа када су у једној кући умрле две особе, а два дана касније оболела су још два члана исте породице, од којих је један умро. Оболеле су и две жене неговатељице (бабице), а такође и месни хирург Рат. Каснији подаци за Нови Врбас недостају, сем оног о броју оболелих (60). Судећи по томе да су у место послати лекар Адалберт Полдшмит (*Poldschmidt*) и хирург Мађаш Барта ради лечења оболелих, можемо закључити да је број ових био знатан. У извештају за период од 12. до 19. септембра овде се наводи 8 оболелих и 4 умрла, што значи да је у то време колера у Врбасу још владала.

асија, Novi Sad, 1978, 32.

⁵² Јануара 1842. формиран је нововрбаски Касина. Председник је Антал Кнези, поджупан. Међу оснивачима је и Ференц Рат, лекар. За потпредседника Клуба Ф. Рат изабран је 28. XII 1852, а крајем 1854. за председника Касине. Jakab Mornau, *Istoriijat novovrbaskog Kasina*, u: *Vrbas juče*, Vrbas, 1992, 57-59.

Срески начелник у свом извештају од 9. септембра наводи да у Бајмоку, Пачиру, Старој Моравици, Бајши, Црвенки, Кули, Старом Врбасу, Фекетићу и Секићу нема ове болести, само што њих више болује и умире од жучне и реуматичне грознице.

Начелник даље наводи: „Да је у селима запослио више жена, уз надокнаду, ради неге оболелих и да су ове упућене у лечењу колере по полупларном методу свештеника из Тисе Баболне. Поручено је довољно лекова, а ешкутима (старешина села) је наређено да учине све потребно ради заустављања болести. За свако место наручено је неколико већих буради и шамлица, такође и више сувих цигли ради лечења болесника. По селима су наименовани здравствени комесари, али не они које је он хтео, јер су господа из властелинства одбила да то прихвате, због презапослености својих службеника, па је наченик био приморан да на ова места постави месне бележнике“.

По др Славку Јовину, у Новом Врбасу је у периоду од 6. августа до 19. септембра 1831. године оболело од колере 68 особа, а од исте умрло 7 особа. По њему ови бројеви су непотпуни, из више разлога, и требало би очекивати да су већи.⁵³

Јула месеца 1836. године главни лекар Бачко-бодрошке жупаније К. Була констатује својим извештајем да у Жупанији влада једна опака заразна болест. Лекар у извештају првом поджупану 25. јула, наводи да се у Потписком и Телечком срезу, у више места, међу људима појавила болест праћена грчевима, повраћањем жучи и проливом. Тада он није споменуо име колере. Тек недељу дана касније, 6. августа, извештава да је установио да у Жупанији влада колера и да је назеб главни узрок обољевању.⁵⁴ Поводом овог дописа Иштван Алага, срески начелник и племићки главни судија из Сомбора, шаље допис свим општинама, којим тражи да га најхитније извести колико је особа умрло од колере последњих дана месеца јула, те да се уведе строга евиденција о умрлима почетком месеца августа и да се одмах пошаље обавештење за место, ако се колера први пут појавила у том месту.

У непосредном окружењу Врбаса, места на обали Францовог канала (Кула и Црвенка), и нешто северније од њега (Мали Иђош, Бачка Топола), колера је беснила. Поред ових места колера је захватила и Врбас. Утврђено је да је извесни Иштван Волехер (*Wolecher*) умро од ове заразне болести и оставио иза себе неисплаћени дуг.⁵⁵

⁵³dr S. Jovin, *Epidemija kolere u Vojvodini 1831. godine*, 34, 80-81, 167, 175.

⁵⁴„Има још једно важно правило, ког се треба држати и у време ове болести. По томе дакле, можемо за ту болест поставити ова четири правила: 1. Чистота - собе, авлије и сокака ваља дневно чистити, тело прати и купати, собе и стаје ветрити; 2. Умереност у јелу и пићу; 3. Чување од назеба и 4. Узимати свежу (фришку) и здраву храну и пиће“. Како да се чувамо од колере, у: Женски свет, бр. 7 (1886), 202-204.

⁵⁵др Славко Јовин, Епидемија колере у Војводини 1836. године, Нови Сад

Током лета 1836. године на територији Бачке бунари су пресушили, а водостај на Дунаву, Тиси и Каналу био је тако низак да лађе нису могле да плове. Стога се и оно мало житарица није могло продати.⁵⁶

Године 1847. у Војводини је владала глад. Можда није била онако опасна као 1794/95. или 1863. године. „Сербске народне новине“, 16. маја 1847. године, донеле су чланак из Новог Сада у ком се каже: „Преко зиме смо се доста срећно провукли и велика нужда удаљени предела само нам је по гласу позната била, кад наједаред ова хавет и на наши врати куцне, и најгору човеческу нужду, глад, осетити чини: жито наједаред за три дана са 20 фор. на 32, а за друга 24 сата на 36 фор. пештанска мерица скочи. Следством ове непредвиђене скупоће продаван је лебац од 7 фунти по 5 фор. 45 кр. шајна. Велики стра обузиме све житеље, особито кад се глас разнесе, да се свако место затворило, и да извозење ране није дозвољено [...]“.⁵⁷

Пре и после Буне 1848/49. здравље народа било је толико слабо и материјални положај тако тежак да је Теодор Павловић, уредник „Сербских народних новина“ (према писању Константина Пенчића, лекара) морао оставити нарочити „народни тестамент“ за побољшање животних услова.

За време ратних година (1848/49) на подручју Бачке, о првим случајевима колере администрација није оставила никакве податке. Прве напомене о колери сазнајемо из Дописа Министарства пољопривреде, занатства и трговине који је 20. маја 1848. године упућен Магистратима градова. У њима се говори да је колера избила у Румунији, те да постоји могућност да се прошири и према Угарској и да то не би требало да изненади лекаре и грађанство ове земље.⁵⁸

Најзад, пошто је доказано да се један од узрока ширења колере крије у беди, сиромаштву, нечистоћи, нехигијенским условима за становање и неумерености, Жупанијска администрација препоручила је: „Да се свим силама треба настојати да се ово ублажи. Да свештеници у црквама о овоме држе предавања“.

О почетку епидемије колере у дашњем Врбасу 1848. сигурне вести налазимо тек у другој половини месеца октобра т.г. Колера је избила у мађарском војном логору у Старом Врбасу. О лошим

1984, 33-35.

⁵⁶С. Гавриловић, нав. дело, 125.

⁵⁷Васа Стајић, Војвођани као трговци у 18. и првој половини 19. века, у: Гласник историјског друштва у Новом Саду, Св. 35-38, Књ. XII, Нови Сад 1939, 331.

⁵⁸У то доба, према једној статистици од 1840. године, било је само 74 лекара и 69 апотекара на подручју Тамишке, Торонталске, Бачко-бодрошке жупаније, у Велико-кикиндском диштрикту и Воној граници, т.ј. на подручју које је знатно веће од данашње Војводине. С. Стојковић, нав. дело, 445.

приликама у болници говори и један допис првог поджупана Антала Кнезиа о лошој исхрани оболелих смештених у болнице, што тешко погађа сиромашне болеснике, те захтева да се исхрана побољша и да се у свакој болници постави један савестан надзорник који ће се о овоме старати.

У Матрикулу умрлих евангеличке цркве у Новом Врбасу за 1848. годину, прва жртва колере, Филип Лиренц, стар 44 године, уписан је 22. октобра, а при крају т.м. налази се још четири имена. У новембру је од колере умрло 38, почетком децембра још троје и последњи 1. фебруара 1849. године. Дакле, укупно 47 жртава колере у првом периоду смртности. У 1849. години уписано је 75 умрлих од колере. Смртност је почела 1. јула, а до краја месеца умрло је још 15, од исте болести. У јулу је од колере умрло 45, септембру 9, октобру 4 и последња жртва умрла је 1. новембра. Значи, за ове две године рата умрло је 122 евангелика.

У Матрикулу реформатске цркве овог места за 1849. први случај колере, Филип Габел, стар 44 године, уписан је 16. јула, а до краја тог месеца умрло је још четворо. У јулу је од ове болести умрло 12 лица, а августа 9 и октобра још троје. Последњи оболели од колере умро је 5. октобра. Те године од колере умрло је 29 припадника реформатске вере. Значи, заједно са евангелицима, у Врбасу је била 151 жртва колере.

Из Матрикуле умрлих православне цркве у Старом Врбасу за 1849. (уписано 29 имена, без дијагнозе), не може се ништа закључити о колери у месту.⁵⁹

Након завршетка револуције из целе Бачке стизале су вести да народ умире од глади. Стога се Одбор Новосадске црквене општине обраћао на све стране, за помоћ. У једном од својих прогласа он истиче: „Овако ужасно разарање и спаљење, како домова наши тако и црква и школа, које свако безчовечанство превосходи. Од вјекова нити је виђено, нити чувено. Притеците дакле, православна једнокрвна и једновјерна обшћества браћо“!⁶⁰

На основу Статута о главним принципима устројства свих малих и великих општина Бачко-бодрошке жупаније, Поглављем „Дужности општинског лечника“, утврђено је да: „Бесплатно лечи сиромаше дотичне општине, односно у оним општинама, које су се удружиле или ујединиле, имућне уз хонорар, који је општина установила; Надзире находчад и децу дату на дојкиње, као и умоболне, малоумне, глухонеме и богаље, о којима се општина брине; Вакцинише против богиња; Прегледа мртваце; Учествује при спасавању живота; Врши оне послове, које му поједини закони, или

⁵⁹ др Славко Јовин, Епидемија колере у Војводини 1848-1849, Нови Сад 1987, 25-28, 48.

⁶⁰ др Милан Петров, Бачка у револуцији, Нови Сад 1999, 154.

пак правилници додељују; Тромесечно подноси извештај о јавно-здравственом стању; Општински, односно окружнини лечник, ако није имао лекарницу (апотеку), био је дужан поднети молбу ради стицања права на држање ручне лекарнице; Стара се о општинској болници, која се до 1889. године имала у свакој општини устројити за сиромаше и за служитеље и то одвојено, најмање једна соба за мушке и за женске, са неопходним намештајем, у складу са Наредбом Министарства унутрашњих дела (дел. бр. 51661), од 21. XI 1876“ (§ 24).

Поглављем „Дужности општинских бабица“, утврђено је: „Дужност општинске бабице је да бесплатно пружити помоћ сиротим породиљама, а имућнима уз наплату, која је Статутом установљена; Пре времена помоћ се није смела обуставити, а приликом тешког порођаја морала је лечника у помоћ звати. Забрањено јој је да новорођеној деци или њиховој матери, сем средстава која се редовно употребљавају, другу ма коју лекарију да даде; Сваку појаву, која даје сумњу побација плода, дужна је одмах пријавити општинском лечнику. Дужност је бабице сваки порођај, при коме је суделовала, у року од 24 сата пријавити код матичарског звања“ (§ 27).⁶¹

Године 1873. колера се брзо ширила по бачким селима. Епидемија је започела на обалама река Тисе, Дунава и Францовог канала У току месеца јуна колера је захватила 13 места Потисја и средње Бачке. Стари Врбас је захватила 18. јуна. Тада је Стари Врбас (O-Verbász) имао 3.539 становника. Први случај обољења од колере пријављен је 18. јуна и у току истог месеца оболело је свега двоје, од којих је један умро. Кајем августа појавила су се још четири обољења, од којих су три смртна. Августа месеца епидемија је кулминирала, како по броју оболелих, тако и броја захваћених насеља. Међу 26 новозахваћених села је и Нови Врбас (Uj- Verbász), у којем живи 4.454 становника. Епидемија је почела 17. августа и до краја септембра оболело је 54, а умрло 34 особе, од којих 13 одраслих мушкараца, 12 жена и 9-оро деце.

На основу статистичких података за Бачку види се да је у национално мешовитим местима српски живаљ сразмерно мање био захваћен. Ова чињеница је утолико више интересантна што бисмо пре могли очекивати супротно с обзиром на православне обичаје у вези са умирањем и сахраном: последња причест, даћа на гробљу и у кући из које је час раније изнет мртвац, последње целивање мртваца и слично.

После епидемије колере у Бачкој је остало 81 незбринута удовица, 353 сирочади, од тога 180 дечака и 173 девојчице. Децембра т.г. добровољним прилозима за незбринуте удовице и сирочад скупљено је 3.412 форинти и 71 хелер. Од тога је општинама Стари и

⁶¹Збирка Статута Бачко-бодрошке жупаније, Св. I, XXVIII Статут, бр. 6, Зап. 1887, Сомбор ?, 16-18.

Нови Врбас наменски додељено по 44 форинте.⁶²

Карл Мауер за доктора медицине промовисан је 1. јуна 1866. у Бечу. После годину дана отворио је лекарску праксу у Новом Врбасу. За општинског лекара постављен је 1873. По отварању пруге Суботица-Врбас-Нови Сад (27. фебруара 1883) лечи запослене на делу пруге од Врбаса до Кисача. Његова одлична хирушка техника и одважност, дошла је до изражаја при операцијама камена (извео их је преко 100). Породична кућа др Мауера налазила се на углу тадашње Поштанске и Главне улице, преко пута поште.⁶³

Карл Филипи у својој књизи *Die 100-jährige deutsch-evangelische Kirchengemeinde zu Pašicevo* (Novi Vrbas 1930) записао је: „У Пашићеву су још 1853. године вршили апотекарску праксу трговци. Те године уследила је забрана препродаје свих оних артикала који су у тесној вези са лечењем. Арсеник и живине препарате су од дана забране могли добављати само она лица која су те артикле употребљавала у својој професији“.⁶⁴

Ласло Ухларик 1861. отворио је прву јавну апотеку у Врбасу. Названа је „Код Св. Тројице“. Пре него што је Ухларик отворио ову јавну грађанску апотеку, у Врбасу је постојала „филијала“ апотека коју је држао Бергалан Радањ, апотекар из Куле. Након 22 године (1883) апотеку Л. Ухларика купује Јожеф Ференц. Од 1885. нови власник је Карољ Шух, којом руководи 44 године.

Друга по реду јавна апотека у Врбасу (Стари), основана је и отворена 1897. и названа „Код Круне“. Оснивач и први концесионар био је апотекар Милета Ј. Лесковац.⁶⁵

Рихард Мауер (Нови Врбас, 1878 - Сивац, 1966), од оца Карла, лекара, започео је апотекарску праксу 1. септембра 1897. године у

⁶²др Славко Јовин, Епидемија колере у Војводини 1873 (поводом стогодишњице велике епидемије), Нови Сад 1974, 3, 20.

⁶³Марија Орбовић, Културни живот Врбаса у огледалу завичајне штампе, Библиографија 1872-1944, Врбас 2018, 218-219.

⁶⁴И. Савков, нав. дело, 92-93.

⁶⁵Милета Лесковац (Кула, 1872- Врбас, 1942), од оца Јована и мајке Емилије, рођ. Бељански, дипломирао је фармацију у Будимпешти 1894. Био је заменик члана УО Савеза апотекара за Војводину и члан Жупанијске скупштине, члан Надзорног одбора Шећеране у Врбасу и Творнице кудеље у Старом Врбасу. Од властитих производа из његове апотеке најпознатија је „Корнелија помада“. У браку са Милицом Алексијевић (рођ. 1875) из Жабља (венч.1897), рођено им је осморо деце. Најстарији син Милета завршио је фармацију и наследио апотеку. Милета Лесковац, млађи, био је провизор апотеке у Гајдобри (1942-1944). И. Савков, нав. дело, 87, 281. Кћерка Зора новембра 1926. верена је за Милана С. Деветка. Честитка Мишковић и комп. Конзорцијум апотекара у Београду-Дрогерија на велико, 23. XI 1926. Приватна архива Александра М. Деветка из Врбаса.

Врбасу. Магистрирао је фармацију у Будимпешти, 18. јуна 1902. године.

У последњој деценији XIX века у Врбасу су рођени будући врбаски здравствени радници: Матија Милер (1884), ренгенелог; 1885. године Адам Штифелмајер, интерниста и Софија Бауер (Лоц), бабица, завршила Школу за бабице у Сегедину 1924.⁶⁶ Године 1896. рођен је у Врбасу Јован Лер, апотекар, магистрирао фармацију у Грацу 1922.

Врбашани по рођењу су: Павле Пумпф (1888), апотекар, дипломиро у Коложвару (Клужу) 1911. Дуго година био је заменик управника у „Славији“ д.д, дрогерији на велико у Новом Саду. За његово име везано је да је био први оснивач и концесионар апотеке у Вепровцу (Крушчић) 1932. године. Лајош Андел (1900), апотекар, дипломирао је у Будимпешти 1924. године, једно време службовао је у Гакову (1932-1944).⁶⁷

Општа радничко-болесничка и инвалидска каса (*Altalános munkás betegsegélyző és rokkant pénztár*) основана је 1870, са седиштем у Будимпешти. Имала је широку мрежу својих организација-испостава на територији Војводине. Доношењем Закона о осигурању радника (1891), приступа се формирању окружних благајни за осигурање радника.⁶⁸

У „Анализи бунарских вода у Бачкој“, професор Мита Петровић (1887) наводи да су 14. и 15. септембра 1886. узети узорци бунарских вода у Врбасу, са три места. Први узорак узет је са бунара на путу (ван села), за чији спољашњи изглед је констатовано-бистра, док је суви остатак од једног литра био у групи 0-50 грама. Анализом је установљено да је у једном литру било: 16 мл органских састојака; 38 мл азотне киселине; 39 мл хлора и да је садржала мало сумпорне киселине. Није у себи имала амонијака. Тврдоћа узорковане воде износила је 18,4 немачких степени. Микроскопском анализом установљени су: „Силни окреци, поједине дијатомацеје (*Synedra*) и инфузорије“. На основу ових показатеља иста је сврстана у добре воде или су бар условно за пиће. За остала два узорка, са брега (Телечка висораван) и из бунара Теодора Стојнића (није се употребљавала), утврђено је: „Да се не могу сматрати као здраве пијаће воде“. Микробиолошки вода са брега садржала је: окреце, силне конце од гљива, инфузорије и поједине амебе. Иста је била мутна и са песковитим талогом. Вода код домаћина Теодора Стојнића (Стари Врбас) била је бистра, али је имала много амонијака, азотне киселине (248 л/мл), хлора (507,6 л/мл) и сумпорне киселине. Микробиолошким анализом, установљене су: „много биљне трошке, окреци, дијатомацеје, све гмиже од амеба (и арцела)“.

⁶⁶Владимир Увалин, Привреда Врбаса 1945-1951, Врбас 2013, 357, 366.

⁶⁷И. Савков, нав. дело, 85-87, 97.

⁶⁸Калман Чехак, Војвођанске испоставе Опште радничко-болесничке и инвалидске касе (1874-1879), Посебан отисак из бр. I Токови револуције, Београд 1967, 137.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Петроварадин : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407